

GAT

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM

Kovács Árpád: Pénzügyi ellenőrzés az Európai Unióban

Horváth Andrea: A magyar biztosítási piac fejlődése, perspektívák, tendenciák

**Kristóf Tamás: Magyarország gazdasági fejlettségének scenáriói
2005–2007 között**

Szentes Tamás: A hazai egészségügy finanszírozásának aktuális kérdései

Szabady Balázs: Az etnonemzet demográfiai aspektusai

**Bojko Mikola–Bojko Jaroszlav: A különleges gazdasági övezetek létrehozásának
és fejlődésének problematikái**

Eőri Teréz: A magyar mezőgazdaság az Európai Uniós belépés után

**Almásy Sándor: Új típusú mezőgazdasági vállalkozások Kárpátalja
síkföldi régiójában**

**Fonda Ferenc: A nemzeti radikalizmus gazdaságtana
(Dr. Lentner Csaba tanulmányai)**

2004/2

Társadalomtudományi folyóirat

GAZDASÁG
ÉS
TÁRSADALOM

15. évfolyam 2. szám, 2004

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Andrásy Adél egyetemi docens,
Dr. Dézsy József egyetemi tanár (Bécs),
Dr. Fecske Mihály egyetemi tanár,
Dr. Gidai Erzsébet egyetemi tanár
(a szerkesztőbizottság elnöke),
Dr. Lentner Csaba egyetemi docens

Megjelenik félévente

GT

A szedést Bosnyákovits Józsefné készítette,
a tördelés Takács Eszter munkája.
A nyomtatás 2005 júliusában készült.

Szerkeszti: Kormányosné Aranyi Krisztina

Felelős kiadó: Dr. Gidai Erzsébet
Kiadja a „Prognózis 2000” Alapítvány

ISSN 0865 7823

Szerzőink:

Dr. Kovács Árpád *elnök,*
Állami Számvevőszék

Horváth Andrea *vezérigazgató-helyettes,*
AEGON Magyarország Általános Biztosító Rt.

Kristóf Tamás *PhD-hallgató,*
Budapesti Corvinus Egyetem

Dr. Szentés Tamás *PhD-hallgató*
NYME Közgazdaságtudományi Kar

Dr. Szabady Balázs *főmunkatárs,*
NYME Közgazdaságtudományi Kar

Bojko Mikola *akadémikus,*
Ukrajna, Ungvár Nemzeti Egyetem

Bojko Jaroszlav *egyetemi oktató,*
Ukrajna, Ungvár Nemzeti Egyetem

Dr. Eőri Teréz *tudományos kutató, főtanácsadó,*
NYME Közgazdaságtudományi Kar

Prof. Dr. Almásy Sándor *DSc,*
Ukrajna, Ungvár Nemzeti Egyetem

Tartalom

GAZDASÁG	9
<i>Kovács Árpád:</i> Pénzügyi ellenőrzés az Európai Unióban	9
<i>Horváth Andrea:</i> A magyar biztosítási piac fejlődése, perspektívák, tendenciák.....	28
<i>Kristóf Tamás:</i> Magyarország gazdasági fejlettségének szcenáriói 2005–2007 között	52
TÁRSADALOM ÉS POLITIKA.....	78
<i>Szentes Tamás:</i> A hazai egészségügy finanszírozásának aktuális kérdései.....	78
<i>Szabady Balázs:</i> Az etnonemzet demográfiai aspektusai	92
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	105
<i>Bojko Mikola–Bojko Jaroszlav:</i> A különleges gazdasági övezetek létrehozásának és fejlődésének problematikái.....	105
<i>Eőri Teréz:</i> A magyar mezőgazdaság az Európai Unió belépés után.....	113
<i>Almásy Sándor:</i> Új típusú mezőgazdasági vállalkozások Kárpátalja síkföldi régiójában	123
KÖNYVSZEMLE	129
<i>Fonda Ferenc:</i> A nemzeti radikalizmus gazdaságtana (Dr. Lentner Csaba tanulmányai).....	129

GAZDASÁG

Kovács Árpád

Pénzügyi ellenőrzés az Európai Unióban

Egy éve, amikor a Tudomány Napján az a megtiszteltetés ért, hogy sopróni díszdoktori köszöntésekor Ottó von Lámfalussy professzorhoz kapcsolódhattam, arról beszéltem, hogy a globalizáció, az európai integrációs, és a hazai modernizáció hosszú távú esélyei szempontjából két kihívás érdemel megkülönböztetett figyelmet: *a versenyképesség javításával a fenntartható növekedés gazdasági alapjainak megszilárdítása és vele egyidejűleg a szociális kohézió megőrzése, erősítése.* Mélyebb tartalmában erről szólt akkor is a költségvetési vita a parlamentben. Mint ahogy most is, a 2005. évi elképzelésekkel kapcsolatban is arról beszélünk, hogy e két kihívás adta koordináták között hol és milyen megoldásokkal találhatjuk meg – és megtaláljuk-e egyáltalán – a lehetőségek és feltételek között az optimumot.

Tizenöt éve, hogy a szembenállás és a bezárkózás rendszeréből átléphetünk egy nyitott, egymásba kapcsolódó világba. A világrendszerek közötti igen mély, ideológiai, politikai okokra visszavezethető katonai szembenállásban és természetesen a gazdasági-együttműködési, pénzügyi, költségvetési kérdésekben is érvényre jutó, súlyos meghatározottságokat jelentő törésvonal, árok megszűnése azonban nem jelentette, nem jelenthette, hogy a világ minden gondja megoldódott.

Mégsem az akadályok a jellemzőek, hanem a mikro- és makroszintű együttműködés előretörése. Az ehhez kapcsolódó társadalmi, politikai változások pedig olyan új, gazdasági, államberendezkedési, közigazgatási, közszolgáltatási, s természetesen ehhez kapcsolódóan pénzügyi-finanszírozási problémákat generálnak, amelyek ismeretlenek és hatásaikban aligha előre felbecsülhetők. Nemcsak nálunk, hanem a világon mindenütt.

A legfelső szintű állami ellenőrző szervezeteknek, az INTOSAI-nak XVIII. budapesti kongresszusának tapasztalatai arról győznek meg, hogy

miközben a legfejlettebb és a legszegényebb országokban egyaránt – Magyarországon is – az államháztartás, az igazgatás reformjainak szükségességéről beszélnek, nem következetesen azonosítottak a tendenciák, és így bizonytalan, időtávlatokban cikkcakkokkal szabdalt a „mit”, „mikor” és „hogyan” megfogalmazása, vagy divatos szóval a scenárió-választás. Mindez persze pénzbe kerül, olyan az egész, mintha ide-oda rángatott vitorlákkal akarnánk szél ellenében haladni. Úgy vélem, hiba lenne, ha ennek a legkevésbé sem csak honi jelenségnek az okaként a gyenge elemző-készséget, az ismerethiányt vagy gazdaságfilozófiai irányzatokhoz való merev ragaszkodást jelölnék meg.

Szó sincs erről! Rövid távú, választási ciklusokhoz köthető, a potenciálisan megcélózható választói csoportok gazdasági és szociális érdekeire, sőt érzelmek, hagyományok motiválta beállítódottságra is apeláló politikai-hatalomgyakorlási érdekek befolyásolják, hogy mikor és mit neveznek a modernizáló vagy éppen reformfolyamat elemének. Így még az olyan szlogenekkel is zavarba jöhetünk, mint a „jóléti állam visszavonulása”. Ha ugyanis az ilyen pénzeket nézzük, kiderül, aligha fogalmazható meg olyan korreláció, hogy a magát „liberálisnak” vagy a „konzervatívnak” azonosító kormányok költségvetéseiben kevésbé jellemző a „jóléti” kiadások emelkedése, mint a magukat „szocialistának” tekintőkében. Inkább annak van jelentősége, hogy ezen – egyébként általánosan emelkedő – kiadásokat mire, miként és kik közbeiktatásával, takarékosan vagy, ellenkezőleg, óriási önfogyasztással költik-e el. Például, akár a gyógyszer, akár a szociális-egészségügyi ellátás bizniszében érdekelt társaságoknak biztos piacot teremtve.

Úgy vélem, hogy ezeknek a jelenségeknek inkább a rövid és középtávú hatalomgyakorlási érdekekhez köthető kezelése a jellemző. Ez pedig jórészt háttérbe szorítja, elfedi, hogy a globalizáció, az európai integráció és a hazai modernizáció hosszú távú hatásai szempontjából megkülönböztetett figyelmet érdemlő, első gondolataimban már említett két kihívás,

- a versenyképesség javításával a fenntartható növekedés gazdasági alapjainak megszilárdítása, illetve
  - a szociális kohézió megőrzése, erősítése
- valójában azt követelné meg, hogy az állami cél-és intézményrendszer működését, és vele szükségszerűen az államháztartási kiadások

szerkezetét stratégiára építve, harmonizált lépések kompromisszumának eredőjeként határozzuk meg. Ugyanis

- az egyik oldalon a *globalizáció*, az azonos módszerek, az egymáshoz kapcsolódás, az integráció, a világméretű szupranacionális szervezetekkel való nemzetállami együttműködés, a vélt és valós biztonságot adó szövetségi rendszerekbe tagozódás áll. Ez természetesen befolyásolja a kormányzást, a pénzügyeket, az államháztartást, a közpénzek és a közpénzekből finanszírozott szolgáltatások világát, *s persze az ilyen pénzek előteremtésének és elköltésének ellenőrzése ügyét is.*
- A másik oldalon pedig a *regionalizáció*, az egymáshoz kapcsolódó tájak, városok határokon átlépő összekapcsolódása, a kisebb közösségek mind erőteljesebb önszerveződése, a *decentralizáció* bontakozik ki. Ami magától értetődően megint csak *más szerkezetű, célterületű, csatornázottságú finanszírozást és más pénzügyi-ellenőrzési megoldásokat kíván.*

A fejlett világhoz való alkalmazkodási és harmonizációs szükségleteket számunkra az Európai Unió és tagországai pénzügyi ellenőrzési rendszerei közvetítették. E harmonizációs szükséglet azonban nem konkrét megoldásoknak a másolási (megfelelési) diktátumaként, hanem az együttműködéshez szükséges alapszintek és az ellenőrzési tevékenység rendező elveinek, alapkövetelményeinek követésében, illetőleg teljesítésében jelent és jelenik meg. Ez pedig alapvetően két képességet igényel:

- az egyik a környezettudatos viselkedés, vagyis a valóságos problémák, változások, jelenségek felismerésének és trendekbe illesztésének képessége,
- a másik – a manapság divatos szavakkal kifejezve – a „kihívásokra a megfelelő, stratégia lépéssorozatba rendezett válaszadás”, vagy másképpen, az adekvát célok és megvalósítási eszközök megválasztásának, a „cél- és módtudatos viselkedés” képessége.

A továbbiakban a számvevőszéki „lét” és működés három területét szeretném e két, egymással szorosan összefüggő gondolatkörhöz kapcsolódóan kissé részletesebben körbejárni.

- Először, mert fontosnak tartom, hogy önmagunk elhelyezése érdekében először a számvevőszéki típusú ellenőrző szervezet feladat-

körének gyakorlati kereteiről, stratégiaalkotásának kiinduló megfontolásairól beszéljek.

- Másodsor arról, hogy milyen az Európai Unió és az Unió országainak pénzügyi ellenőrzése, és milyen partnerintézményi kapcsolódásokat, s persze alkalmazkodási követelményeket jelent az európai integráció.
- Végül azt sem kerülhetem meg, hogy említést tegyek arról, hogy *miként állunk*, melyek az államháztartás akuttá vált gondjai, s melyek a modernizáció feltételei.

Először tehát a számvevőszéki ellenőrzés tartalmáról

A pénzügyi ellenőrzés tartalmi célja a közfinanszírozás biztonságának a szolgálata. Meggyőz arról, hogy ez a biztonság fennáll, s beavatkozást indukál, ha ennek hiányát vagy kockázatát tapasztalja. Megjelöli, hogy tapasztalatai alapján ennek az alapvető érdeknek az érvényesítésében milyen lépésekre van szükség. Ezt segítik az ellenőrzés alapvető technikai céljai: a megelőzés és a hibajavítás, és végső soron a szankció kezdeményezése.

A végrehajtó hatalmi ág által létrehozott, és annak saját felelősségi körén belül működtetett ellenőrzési apparátusokhoz viszonyítva a számvevőszékeket tekintve az a meghatározó, a minőségi különbséget tehát az jelenti, hogy az alkotmányosság ezen intézményei a közpénzek felhasználását, a közvagyon működtetését az államháztartás egészségére, a végrehajtó hatalom minden ténykedésére nézve tőlük függetlenül, a maga teljességében vizsgálhatják.

Az államiság alapfeltétele a szervezett pénzgazdálkodás, ami pedig pénzügyi tervek és elszámolások nélkül elképzelhetetlen. A pénzügyek irányítása mindenkor a hatalom tényleges birtokosához kapcsolódik. Az azonban csak az alkotmányos berendezkedés sajátja, hogy a parlament gyakorolja az állam két alapvető jogát, a költségvetés megállapítását és a zárszámadás elfogadását. Így a parlamentarizmus története egyszersmind az állami költségvetés elfogadásával és végrehajtásával összefüggő ellenőrzési jog története is. Mondhatjuk, hogy a számvevőszékek a parlamenti demokrácia alappillérei, miután az ellenőrzés jogával felruházott parlament számára vizsgálják a kormány pénzügyeit. A demokratizálás folyamata, amelyet jó néhány országban

figyelemmel kísérhettünk az elmúlt évtizedben, tehát együtt jár a kormányzat ellenőrzését végző intézmények megerősödésével.

A számvevőszékek fejlődésében alapvetően az ún. bírósági és az ún. ellenőrzési hivatali út különböztethető meg. A „számvevők bírósága” tevékenységében az állami pénzek felhasználásának szabályossági vizsgálata a meghatározó. Az ilyen intézmény a feltárt számszaki, jogszerszerűségi hibák alapján mintegy bírói döntéseket hoz pénzek elvonásáról, átcsoportosításáról, de jellemzően nem foglalkozik az állam gazdaságszervező tevékenységével, s különösen nem annak hatékonyságával. Ezzel szemben az „ellenőrzési hivatal”-hoz nem kapcsolódnak olyan intézkedési jogositványok, amelyek közvetlenül és kötelező erővel a hibák kijavítását, a felelősség érvényesítését vonják maguk után. Az ellenőri megállapítások, a korrekciós kezdeményezések – amelyek itt a hatékonyságra, célszerűsége, eredményességre is irányulhatnak – a parlament ellenőrző funkcióján, illetve a vizsgált szervek felügyeletén keresztül érvényesülnek. Ezáltal azonban az ilyen intézmények hatékonysága nem csak a saját munkájuktól, hanem a jogállami működés következetességétől, a parlamenti többség és a kormány együttműködésétől is függ.

A számvevőszékek fejlődéstörténetében kialakult modellek nem állnak szemben egymással, hiszen a modern alkotmányosság alapeszméje egy olyan államszervezet, amely képes korlátozni a végrehajtó hatalom mozgásterét.

A nemzetközi együttműködés, az állam funkcióinak változása a hatékonysági kérdések megítélésére is vállalkozó szervezetek létét erősíti. Fokozatosan átformálódott, és a zárszámadáshoz kapcsolódó audit-tá vált a szabályszerűségi ellenőrzés, ugyanakkor egyre nagyobb jelentőségűvé vált az a munka, amely a vizsgált témák tartalmi, közgazdasági kérdéseinek, a reálfolyamatokkal való összefüggéseinek a feltárására, a gazdálkodói teljesítmények számbavételére, illetve a különböző elszámolások megbízhatóságának tanúsítására irányul.

Az ÁSZ az utóbbi csoportba tartozik, és nemzetközi mércével mérve már megalakulásakor is igen széles hatáskörrel rendelkezett. E hatáskört a különböző törvénymódosítások tovább szélesítették, ma az ÁSZ bárhol vizsgálódhat, ahol közpénzt használnak fel vagy közvagyonot működtetnek.

Másodszor az Európai Unió kitekintésről

Az Európai Unió a tagországokra nézve olyan ellenőrző szervezetek meglétében, kifejlesztésében érdekelt, amelyek jogállása és vizsgálati eljárási rendje eleget tesz a nemzetközileg elfogadott sztenderdek ajánlásainak.

- Érvényesül funkcionális és pénzügyi függetlenségük a végrehajtó hatalmi ágtól,
- jogosultak az államháztartás egészét érintő vizsgálatokra, valamint az EU-ból érkező támogatások felhasználásának, illetve a közösséget megillető befizetések ellenőrzésére, és
- képesek érdemben közreműködni a közösségi pénzügyi érdekek védelmében.

A harmonizációs lépések, alkalmazkodási pályák megértéséhez szükséges utalni az EU pénzügyi szabályainak néhány alapgondolatára, az Európai Számvevőszék működésére, illetve az EU-tagországokban működő külső és belső pénzügyi rendszer alapintézményeire. A továbbiakban ezekről esik szó.

Az Európai Unió legfontosabb pénzügyi jogszabálya, a Financial Regulation, amelyet az EU pénzügyi bibliájának neveznek, az EU költségvetésére vonatkozik, vagyis valamennyi „közösségi intézményre”, ezért is hasonlítható a mi államháztartási törvényünkhöz, azzal a lényeges különbséggel, hogy nem úgy, mint nálunk, az EU szabályozás végrehajtásának intézményi, továbbá a megvalósítás gyakorlati feltételrendszere egyértelműen rendezett.

A rendelet elfogadásával egyidejűleg deklarálták az EU költségvetési jogának alapelveit és további elveit, és e szabályozás határozza meg és értelmezi a többi költségvetési elvet is. Ezek: a teljesség, az egyensúly, a számbavételi egység, a hatékony pénzügyi menedzsment, az átláthatóság. A költségvetési egyensúly elve az EU-ban a nemzetközi (így a magyar) költségvetési gyakorlattól eltér: azt jelenti, hogy a kiadásokat teljes mértékben a bevételek fedezik. Nincs tehát mód a kiadások hitelfelvétellel (kötvénykibocsátással) történő fedezésére; a költségvetés nem tartalmazhat sem többletet, sem hiányt.

Az is példát jelent, hogy a rendelet nagy gonddal foglalkozik a költségvetés kidolgozásával és szerkezetével. A végrehajtással felruházott szervekre vonatkozó határozatok tartalmazzák mindazokat az

intézkedéseket, melyek biztosítani hivatottak tevékenységük, működésük átláthatóságát. Ezek között szerepe van a belső irányítási, szabályozási (kontroll) rendszernek.

A költségvetés végrehajtásával foglalkozik az FR legtöbb előírása. Deklarálja a bizottság kapcsolódó feladatait, hatáskörét és felelősségét. Külön szabályok vonatkoznak a végrehajtó hatáskörök átruházására. A költségvetés végrehajtásával felruházott intézményekre vonatkozó külön szabályok előírják az átlátható közbeszerzési és támogatás-odaítélési eljárásokat; az összeférhetetlenség kizárását; a hatékony belső irányítási rendszer működtetését, a beszámolást a közösségi pénzek kezeléséről; a független külső ellenőrzést; az információkhoz való hozzáférést.

Az Európai Unió költségvetése független a tagállamok nemzeti költségvetéseitől. Az EU költségvetés autonómiája, valamint az, hogy ezt a költségvetést az uniós intézmények függetlenül kezelik, két olyan érv, amely indokoltá tette, hogy egy meghatározott, külső pénzügyi ellenőrző szervezet jöjjön létre azzal a feladattal, hogy az akkor még hivatalosan Közösség bevételeinek és kiadásainak ellenőrzését ellássa. Ennek megfelelően foglalkozik a szabályozás az Európai Számvevőszék által végrehajtott ellenőrzéssel és a zárszámadás elfogadásával.

Az Európai Számvevőszék (European Court of Auditors – ECA) vizsgálja, hogy az összes bevétel befolyt-e, a kiadásokra jogszerűen (a szerződések, az FR, a költségvetés stb. szabályainak megfelelően) került-e sor. Az ECA éves jelentése a felmentési folyamat része, egyik legfontosabb dokumentuma, amely tartalmazza a közpénzkezelés hatékonyságának és eredményességének értékelését is. E jelentés minden intézményről tartalmaz egy-egy fejezetet, amelyben szerepelnek az intézmény észrevételei is. Érdekes, előremutató megoldás, hogy a zárszámadás elfogadásának lépéssorozata magában foglal egy olyan értékelést is, amely arra irányul, hogy a Bizottság miként látta el feladatát, szerepkörét a költségvetés végrehajtása során. Ezzel összefüggésben az ECA különös hangsúlyt helyez azon területekre, ahol a saját korábbi észrevételei nem vagy nem a kívánt mértékben hozták meg a szükséges változást.

Az ellenőrzött évet követő október 31-ig az ECA az intézmények válaszaival együtt megküldi éves jelentését a felmentvény megadására

jogosult hatóságnak, és közzéteszi a hivatalos lapban. Az Európai Parlament – a Tanács javaslata alapján – minősített többséggel eljárva az ellenőrzött pénzügyi évet követő második év április 30-ig adja meg felmentését a Bizottságnak a költségvetés végrehajtásának felelőssége alól. E folyamatok során kitüntetett szereppel bír az Európai Parlament Költségvetési Ellenőrzési Bizottsága, hiszen a Parlament e bizottság munkáján keresztül érvényesíti ellenőrzési jogkörét.

A költségvetés végrehajtására vonatkozó paragrafusok között szerepelnek a belső ellenőr feladatai és felelősségének szabályai is. Az Európai Bizottság szervezetén belül működő, külön szervezeti egységet képező belső ellenőrző szervezet – mint főigazgatóság – a 90-es évek második felében megszűnt. A bizottság funkcionális szerveinek ilyen apparátusait erősítették meg, és minden intézményben létezik belső ellenőrzési funkció. Számára teljes függetlenséget kell biztosítani, feladat- és felelősségi körét pedig külön is rögzíteni kell. A belső ellenőr felelős a költségvetés-végrehajtási rendszerek és eljárások működésének ellenőrzéséért.

Az Európai Számvevőszék a belső kontrollmechanizmusok ellenőrzését oly módon végzi, hogy az ellenőrzés során nem csak arról bizonyosodik meg, hogy a vezetés az információkat hogyan állította elő és azt miként ellenőrizte, hanem a döntéshozatal, a tervezés, az alkalmazás, az ellenőrzési eljárások és az utólagos értékelés szempontjaira is kiterjeszti figyelmét.

Az Európai Számvevőszék létrehozása, működése, kapcsolata a tagországok számvevőszékeivel.

Az ECA létrehozása két fontos eseménnyel esett egybe: az Európai Parlament költségvetési ellenőrző hatáskörének kiterjesztésével, valamint az Európai Unió teljes költségvetése saját forrásokból történő finanszírozásának bevezetésével. A szerződést, amely létrehozta e szervezetet, 1975-ben írták alá, az volt a célja, hogy biztosítható legyen: az állandóan bővülő, közösségi források legalább olyan mértékű ellenőrzés alá kerüljenek, mint azt a tagországok saját költségvetéseire irányítottan a nemzeti ellenőrző szervezetek vizsgálatai biztosítják.

A számvevőszék tevékenysége az EU pénzügyi érdekeinek a védelmét szolgálja, megpróbál rámutatni a vizsgált intézményrendsze-

rek, forrásgyűjtési és elosztási mechanizmusok, jogszabályok mindazon aspektusaira, amelyek rontják a hatékonyságot, illetve növelik a csalások és más korrupciós bűncselekmények elkövetettségének kockázatát. Az ECA rendszeresen gyakorolja *tanácsadói* jogát. Ilyen megjegyzéseit külön jelentések formájában teszi közzé. Ezek általában több év vonatkozásában a közösségi források felhasználásának meghatározott területein tapasztaltakat foglalják össze. Az egyes közösségi intézményeknek is van arra lehetőségük, hogy az ECA véleményét kérjék. Az ECA véleménye ugyancsak szükséges előfeltétele annak, hogy bármiféle – pénzügyi vonatkozású – törvényt elfogadjanak.

A szervezet a *kollektív felelősség elvének megfelelően épül fel és működik*. Vezető testületébe valamennyi tagország delegál tagot, így a testület tagjainak száma megegyezik a tagállamok számával. A tagok az Unió érdekében, nemzeti kormányaiktól függetlenül járnak el. Az ECA testülete által elfogadott éves ellenőrzési terv sorolja fel azokat a területeket, amelyekre a vizsgálatok irányulni fognak. Az ellenőrzési terv különböző kockázati elemzések, mintavételi kritériumok alapján készül el, de más közösségi intézményektől, főként az Európa Parlamenttől és az Európai Tanácstól érkezett kéréseket is megfontolják.

Jóllehet az ECA ellenőrzési tevékenysége elsősorban az Unió végrehajtó szervére, a Bizottságra irányul, és ezért főleg az utóbbi felelősségi körébe tartozó bevételekkel és kiadásokkal foglalkozik, de ugyanekkor azt is figyelembe veszi, hogy az Unió az egyes tagországok hivatalaihoz delegálja a közösségi politikák menedzseléséhez szükséges források igen nagy részét, összességében a közösségi bevételek és kiadások közel 90%-át. Így az ECA nem korlátozhatja az ellenőrzési tevékenységét csak a közösségi intézményekre, vizsgálnia kell mindazon szervezeteket, illetve az egyes „nemzeti közigazgatásokat”, amelyek szereppel bírnak a közösségi bevételek beszedésében és a közösségi kiadások allokálásában. Ez az ún. tevékenységmonitoring az Unió földrajzi határain kívülre, köztük a csatlakozó országokra is kiterjed.

Az ECA és a tagállamok számvevőszékei közötti együttműködés szükségszerűség, mivel a közösségi és a nemzeti szintű működtetés és irányítás mind mélyebben és szorosabban kötődnek egymáshoz. Ez a működési rendszer egy olyan szemléletet igényel, amely révén integrálni lehet a nemzeti számvevőszékek és az ECA vizsgálati ka-

pacitásait. A magyarországi helyszíneken zajló ECA ellenőrzésekben való közreműködés mellett, ilyen háttérrel kerül sor az ún. „közös”, illetve „párhuzamos” ellenőrzésekre, amelyeket több nemzeti számvevőszék az ECA-val együttesen végez. E feladatok mennyisége, a bevezetőben említett kettős tendencia decentralizációs vonulatának megfelelően, mivel az EU tagság nyomán nem az államhatárok és állami közigazgatási rendszerek határozzák meg a regionális finanszírozást és a fejlesztést, hanem a gazdasági-földrajzi gravitálás, minden bizonnyal növekedni fog.

Az ECA és a tagállamok nemzeti legfőbb ellenőrző intézményei között nincs hierarchikus, alá-, illetve fölérendeltségen alapuló kapcsolat. Az ECA és a tagállamok nemzeti számvevőszékei azonban korán felismerték, hogy kapcsolataikat legfelső vezetői szinten intézményesíteni szükséges. Ezért 1978-ban létrehozták a kapcsolattartó bizottságot. A ma már 25 nemzeti számvevőszék, valamint az ECA vezetőinek értekezletein egyrészt visszatükröződik az Európai Közösségek, illetve az Európai Unió, másrészt az ellenőrzési feladatok és az azok megvalósítását lehetővé tevő módszerek és eljárások fejlődése.

A különböző EU-intézmények és különösen az EU-költségvetés végrehajtásában a legkülönfélébb módon érintett nemzeti és európai szervek döntő többsége önkéntesen megteszi a szükséges kiigazító lépéseket. Az irányítási, valamint a belső ellenőrzési rendszerek minőségéről és megbízhatóságáról folytatott ECA-elemzéseket pedig az Unió költségvetési joggal felruházott testületeinek rendelkezésére bocsátják, melyek kialakíthatják a szükséges lépéseket.

Az Európai Unió tagállamainak számvevőszékei

Az európai társadalomfejlődés hasonló eszmei háttere és közös tartalma, de a konkrét állam és közigazgatási rendszerek tekintetében az egységesülés ellenére, különösen az „új demokráciák” csatlakozásával ma is sokszínű az a környezet, amelyben az Európai Unió tagországaiban számvevőszékei működnek, és ellátják feladatukat. Az Unióban vannak föderatív és nem föderatív államok, monarchiák és köztársaságok. Lehetnek lényeges különbségek a helyi közösségek szerepének tekintetében, a törvényhozásuk lehet egy-, vagy kétkamarás, működhet a végrehajtó hatalom funkcionális és regionális tagoltságban stb.,

mégis egységesek az állam és társadalomszervezés alapelveiben: a közakaratképzés mindegyik tagállamban demokratikus, a magán- és közélet egymással szemben kiegyensúlyozott.

Az Európai Unió országainak legfelső szintű pénzügyi ellenőrző szerveinek létezését, működését alkotmány vagy törvény, esetleg al-sőbb rendű szabályozás írja elő, sőt a kép változatos abban is, hogy ezen intézmények melyik hatalmi ághoz tartoznak, milyen a kapcsolatuk a kormányhoz, rendelkeznek-e közvetlen intézkedési (bírói) jogkörrel, miként biztosított pártatlanságuk, milyen garanciái vannak függetlenségüknek intézményi, személyi és politikai szinten. Abban is eltérések vannak, hogy vezetésük testületi vagy egyszemélyes. Az sem egységes, hogy mire terjed ki hatáskörük, milyen feladataik meghatározásának autonómiája, van-e felhatalmazásuk bizonyos kiemelt fontosságú intézmények – pl. jegybank – ellenőrzésére, milyen mértékű bevonásuk az önkormányzatok ellenőrzésébe, milyen típusú ellenőrzést (pénzügyi szabályszerűségi, teljesítmény-) végeznek, kiadnak-e „hitelesítő” záradékot.

A közös, és ez a meghatározó törekvés, hogy a számvevőszék pártatlansága, szakmai függetlensége minden körülmények között biztosított legyen. A pártatlansághoz szükséges feltételeket az EU-tagállamokban vagy úgy biztosítják, hogy a vezetés tagjai nem kötődnek egyetlen politikai erőhöz sem, vagy úgy, hogy a vezetés személyi összetétele lényegében kifejezi a parlamenti erőkét. Az utóbbi években jelenség, hogy politikai erők „paritáson alapon” az „egyensúlyokat és fékeket” jelentő intézményeket, funkciókat (vagy a testületi vezetésben „arányokat” teremtve) osztják fel, sajátos, „személyi-csomagokba szervezett” alkuk folyamatában.

A számvevőszéknek feladatai ellátása tekintetében is autonómnak kell lennie. A függetlenség külső (rendszerbe illesztési), az autonómia belső (az intézmény „életét” minősítő) követelmény. Esetükben mindenekelőtt módszertani kérdésekben van szabad kezük, a vizsgálat megtervezésétől a jelentés összeállításáig. Éves munkaterveik készítésénél – ahol nem „bírói” típusú a szervezet, vagy „vegyes” megoldás van, ott különböző mértékben, szabadon – tudományos kockázatelemzési vagy tapasztalati, „praktikus” alapon határozzák meg a vizsgálatok területeit és témáit, a vizsgálatok irányultságát, mélységét,

szemléletét. Természetesen azt is, hogy az ismétlődő, kívülről rárótt feladatcsoportoknak megfelelően miként alakítják ki a belső struktúrát. Ez utóbbi vonatkozásban általános, hogy valamilyen formában visszatükröződik benne a kormány ágazati struktúrája és a közigazgatás területi beosztása. Újabban inkább az a jellemző, hogy a szervezeti felépítésben is érvényre jut a vizsgálatok pénzügyi szabályszerűségi, teljesítmény-ellenőrzési és ún. átfogó – a kettő kombinációját alkalmazó – bontása.

Az EU tagországokban működő más számvevőszékek közül a legtöbbnek a funkciója – akárcsak a magyarnak – kettős. Ez a hatásköri felhatalmazásokban is tükröződik.

- Egyrészt a közpénzekből finanszírozott, közpénzeket felhasználó, gyűjtő, elosztó, költségvetési gazdálkodást folytató közintézmények, köztisztviselők éves pénzügyi elszámolásainak hitelesítéssel záruló éves ellenőrzése.
- Másrészt olyan vizsgálatok, amelyek az államháztartás rendszerébe tartozó intézmények, vagy az államháztartáson kívüli, de állami tulajdonú, (köz)feladatokat ellátó szervezetek működésének gazdaságosságára, hatékonyságára és eredményességére irányulnak

A következő évi költségvetés megalapozottságának véleményezése 15 évvel ezelőtt „hungarikumnak” számított. Ma már korántsem mondhatjuk ezt. Mind több európai ország számvevőszéke kap vagy vállal hasonló feladatokat, még ha ezek nem is ilyen egyértelmű, paragrafusokban foglalt kötelezéseként vannak előírva. A változás arra utal, hogy mind nagyobb szerepe van a megelőzésnek. Annak a törekvésnek, hogy a szélesebb értelemben vett kormányzás sikerességéhez az ellenőrzés többféle módon is hozzájáruljon.

A helyi önkormányzatok működésének külső pénzügyi ellenőrzése az EU-ban igen változatos képet mutat. Ez nem kifejezetten a számvevőszékek feladata, amely azonban érhető, ha a központi költségvetéseknek a hazainál jóval kisebb újraelosztó szerepére gondolunk. Sokféle megoldás létezik az EU-ban, például Portugáliában a számvevőszék feladata a helyi önkormányzatok ellenőrzése, míg van olyan ország, mint az Egyesült Királyság, ahol ez nem tartozik a NAO hatáskörébe. Ezek a rendszerek azonban egyek abban, hogy a közigazgatási és önszerveződési szintek autonómiáját messzemenően tiszteletben

tartják. Föderatív felépítésű államokban tagországokként is lehet más-más megoldás, például a tartományi számvevősékek szintjén.

A jelentések az EU-ban a magyarhoz hasonlóan hasznosulnak: a törvényhozás ellenőrző és jogalkotó munkájában; a kormányzati munkában és a nyilvánosság kontrollja útján. Lényeges különbség azonban és ez általánosan jellemző, hogy igen következetes a jelentések hasznosítása, s nem a jelentések tartalmán, hanem az ellenőrzött szervezetek korrekciós lépéseinek célravezetőségén, megfelelőségén folyik a vita. A vizsgált állami intézmények vezetőit ezért beidézik, s a számvevősékek megállapításai alapján – a hibák kijavíttatására koncentrálnak – meg hallgatják őket.

Végül arról, hogy az állami feladatok egyértelmű meghatározása, a környezethez stratégia elvek mentén alkalmazkodó, átláthatóan működő államháztartás alapja az ellenőrizhetőségnek

Úgy gondolom, hogy az Állami Számvevőszék megalakításának az 1989. évi, törvényi indoklásban foglalt elsőként említett célja a társadalmi rendeltetés, a jogállam szervezeti rendszeréhez tartozó alkotmányos alapintézmény funkció megengedi, hogy – ennek erejében bízva – néhány kritikai gondolatot, a szolgálat és a szolgáltatás közti különbségre apellálva közreadjak.

A jogállamiság érvényesüléséhez nem elég, ha megszületnek a törvények, hanem azok stabilitására s következetes alkalmazására, betartására van szükség. Ennek hiányosságai tekintetében az elmúlt tizenöt év csak szerény változást hozott. Az sem tagadható, hogy a szabályok fel-lazítása a „nagyobb kormányzati mozgástér” és az „alkalmazkodás” megteremtésére hivatkozva ugyancsak jelenség. Mindenekelőtt meg kell haladni azt a szabályozási gyakorlatot, ami az egyes rendelkezések, előírások hatásait, megvalósításuk anyagi következményeit, pénzügyi feltételeit nem vizsgálja, és előbb-utóbb új egyetértésre kell jutni olyan kérdésekben is, amelyekben ma ennek lehetősége kevésbé látszik.

Két olyan alapkövetelmény azonosítható, amelyeket egy modern államnak mindenképpen érvényesíteni kell. Ezek pedig az elszámoltathatóság és az átláthatóság. Mind az elszámoltathatóság, mind pedig különösen az átláthatóság feltételezi és igényli az állam tulajdonosi, gazdálkodási funkciói teljesítéséért viselt felelősségének a társadalmi

és a gazdasági összefüggésekkel kölcsönhatásban elvégzendő tisztázását. Ezekre alapozva lehet és kell megkísérelni azoknak a feladatoknak a meghatározását, amelyek megvalósításáról az államnak célszerű gondoskodni. Ez természetesen nehezen képzelhető el valamilyen – társadalmi megegyezésre is támaszkodó – hosszabb időhorizontú stratégia, valamint a valóra váltást szolgáló mechanizmusok és intézményi, valamint kontrollfeltételek átgondolása nélkül.

A költségvetési tervezés gyengeségei korlátozzák mind az átláthatóság, mind az elszámoltathatóságot követelményének teljesítését. Ebben az összefüggésben, vetületben sem megkerülhető a közszektor, a tágabban értelmezett államháztartás modernizálásának problémája, s annak részeként a költségvetési tervezés, a prezentáció, valamint a beszámolás, a zárszámadás megújítása, figyelemmel az ezekre vonatkozó, évenként visszatérő, jobbitó szándékú számvevőszéki javaslatokra is. Érdemes lenne e körben átgondolni azt is, milyen előnyei lennének a zárszámadás jelenleginél későbbre ütemezett parlamenti vitájának. Feltételezve annak meghaladását, hogy a tervezési hibák kisebbek, s a zárszámadás arról szól, ami a neve, lehetőség nyílna részletesebb és elmélyültebb elszámolásra, teljesebb ellenőrzésre, vizsgálati megállapítás felszínre hozására. Valószínűsíthetően elérhető lenne, hogy a zárszámadási törvény vitáján jóval kisebb súllyal szerepeljenek politikai karakterű megfontolások s a törvény elfogadásának menetében ne kerüljön sor a beszámolási év költségvetésének utólagos, s számottevő terjedelmű és kihatású visszamenőleges módosítására.

A jelenlegi cél és preferencia nélküli rendszerben a költségvetésből finanszírozott szervezetnek az a célja, hogy évről évre minél nagyobb forráshoz jusson az adott közfeladathoz viszonyítva, meglehetősen lazán vett létszámmal. Az intézmények által ellátott állami vagy maguk által kialakított feladattömeg általában a politika, az ágazatpolitika által elismerésre kerül, vagy legalábbis nem vitatják. Hiteles pénzügyi adatok hiányában azonban a közszolgáltatások teljes költsége, azok évek során történő alakulása, tendenciája nem mutatható ki. Ezért a továbblépés legfontosabb feltétele, hogy a költségvetés tervezésében a tevékenység-szemlélet kerüljön első helyre.

A nagy ellátórendszerek működtetéséhez, az önkormányzatok finanszírozottságához, s újabban, mind élesebben a fejlesztésekhez,

közigazgatáshoz kapcsolódóan ismétlődő kritikákat kell megfogalmaznunk, s e területeken a nemzetközi szakmai tapasztalatcserén izmosodó új módszereket alkalmazó vizsgálatok mind több hibát tárnak fel. Jellemzően ezek a területek azok, ahol bőven volna még mód az üzemgazdasági szemléletű megtakarításokra is, s noha láttunk komoly, technikai előrelépéseket is, a jellemző folyamatok a „költségcsökkentésekre” korlátozódtak, amelyek éppen a koncepciótlanságnak tulajdoníthatóan a szándékolt eredménnyel szemben inkább többletkiadásokat okoztak. E helyzet fogságában, érdekeltség hiányában a végrehajtott apparátusok egyre kevésbé képesek a korrekcióra.

Az elmúlt évek számvevőszéki megállapításai igazolják: az államháztartás pénzügyi rendszerének reformja, illetve az ilyen kérdések megoldása nem vagy nem csak a finanszírozásban rejlik. A finanszírozás rendjén lehet változtatni, javítani, fejleszteni, új módszereket bevezetni, ahogy az elmúlt években ez tapasztalható is volt, s amelyre az előzőekben részben már utaltam. Ennek igen komoly megtakarítást jelentő haszna következett be a kincstár megjelenésével, de ez önmagában nem oldhatja meg a kérdést. A finanszírozás ugyanis csak következmény, s az Országgyűlés által jóváhagyott eredeti, illetőleg a módosított költségvetési előirányzatokon alapul. A költségvetési gazdálkodás mai rendszerében a költségvetés tervezése alapvetően a meglévő előirányzatokon (bázis) alapul, és így a finanszírozás is erre épül.

Az államháztartás reformja tartalmi és majd ezt keretbe foglaló szabályozási szempontból egyaránt megkerülhetetlen, ehhez azonban fel kellene ismerni a bevezető elején felvázolt ellentétes tendenciák hatásmechanizmusait, finanszírozási következményeit, s meg kellene kezdeni a stratégiai alkalmazkodást, ami azonban nem azt jelenti, hogy a választási ígéretek megvalósításaként különböző kompromisszumok mentén a centralizáció és decentralizáció elemeiből válogassunk. Ennek legszemléletesebb példája, hogy ma az önkormányzati gazdaság jellemzője, hogy egyik oldalon jogi szempontból gyakorlatilag korlátlan önállóságot élvez, anélkül, hogy ennek pénzügyi feltételei következetesen megoldottak lennének.

Az eddigi reformtörekvések egyik vagy másik alkalmazkodási követelménysor mellett kötelezték magukat, vagy rövid távú politikai érdekek és ígéretek mentén egyikből vagy másiból kaptak ki eleme-

ket, s úgy tettek kísérletet a megújulásra. Szükségszerűen kudarccra ítélve.

Annak oka, hogy nálunk sem sikerült eddig ilyen harmóniákra épülő, kettős célrendszerű alkalmazkodási stratégiákat alkotni, abban keresendő, hogy nem történt meg az állami feladatok tisztázása, az állami szerepvállalás meghatározása, noha ennek szükségességét általánosságban senki nem vitatta.

- A reformoknak ugyanis nem a finanszírozással, hanem ezt jóval megelőzően az állam által felvállalt feladatok, az ingyenes vagy térítésköteles szolgáltatások meghatározásával és az ezekhez való hozzáférés mechanizmusainak tisztázásával kellene kezdődniük. Ezek kijelölésével megteremthetők a költségvetés tiszta, világos, átlátható keretei, amelyhez konkrét forrásokat lehet hozzárendelni.
- Amennyiben megfelelő stratégiai alapvetéssel sikerül körvonalazni azokat a feladatokat, amelyek valóra váltásáról az állam gondoskodik, akkor a következő lépés annak kimunkálása, hogy mely feladatokat célszerű közvetlenül az állam megfelelő intézményei útján, többnyire, de nem kizárólag költségvetési finanszírozással ellátni, s melyek lehetnek azok a teendők, amelyek teljesítésének felelőssége az államé, de azokban célirányos feladat- és munkamegosztással közreműködhet az üzleti (verseny-) szféra is.
- Tisztázandó a feladatok ellátása eredményeként keletkező szolgáltatásokhoz való hozzáférés, az igénybevétel lehetősége (technikai feltételek, költség-ár, esélyegyenlőség vagy az igénybe vevők valamiféle „versenye”), s ezekkel kölcsönhatásban mérlegelendő e kondíciók hatása a szóban forgó állami szolgáltatások tartalmára, finanszírozására stb.

A szóban forgó állami feladatok tartalma, terjedelme, egymás közti strukturális viszonyai nem határozhatók meg egyszer s mindenkorra, hanem azt is ajánlatos lenne programozni, hogyan változik e feladatok köre, struktúrája, tartalma, s ezek ismeretében kik, hogyan gondoskodnak a megvalósításról.

A vázoltak – úgy vélem – érthetővé teszik, hogy az Alkotmány ma nem írja körül az állami feladat fogalmát. Az alaptörvény az állam feladatait sorolja csak fel, megerősítve, hogy az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Nem lehet

tisztem a véleményalkotás arról, hogy mennyiben szükséges és lehetséges az alaptörvénybe foglalni – precizírozni – az állami feladatokat. Pro és kontra számos érv szól erről. Egy azonban biztos, az alkotmányos felépítés működtetése, az alapjogok érvényesítése, mint minden, pénzügyi feltételeket kíván. Van, ahol nyíltan beszélnek arról, hogy egy modern államnak finanszírozható alkotmányra van szüksége, van, ahol erről szemérmes a hallgatás, s persze számos jól működő állam van – például az Egyesült Királyság vagy Izrael –, ahol megvannak írott alkotmány nélkül. Ezen utóbbi államok is következetes, átlátható és stabil módon rendezik a közfinanszírozásból vállalt feladatokat, az intézményrendszer működtetését és a szolgáltatásokat is.

Nálunk konzisztens megoldás hiányában az Áht.-ban csak az szerepel, hogy „az államháztartás körébe tartozó állami feladatot az állam részben, vagy egészben a költségvetési szerveken keresztül látja el, vagy ellátásának a pénzügyi fedezetét részben vagy egészben, közvetlenül vagy közvetve biztosítja”. A tartalomra vonatkozóan azonban a törvény csak azt rögzíti, hogy „az állami feladatok tartalmát és követelményeit külön törvények írják elő”.

Az Áht. a költségvetési szervekkel foglalkozó részben tér vissza ismét a kérdésre, amikor kimondja, hogy a költségvetési szervek a társadalmi közös szükségletek kielégítését szolgáló jogszabályban, határozatban, alapító okiratban meghatározott állami feladatokat feladatvégzési és -ellátási kötelezettséggel látják el. Ez is mutatja, hogy a költségvetési gazdálkodás rendszerében, a jogi szabályozásban sok hivatkozás történik az állami feladatra, annak általánosan elfogadott, rögzített rendezése nélkül.

Közismert, hogy az állami szerepvállalás csökkentése egy hosszabb időszakot felölelő, kormányzati ciklusokon átlépő, ugyanakkor egymásra épülő folyamatok rendszereként valósítható meg, s még az is igen csak vitatott, hogy ez valójában lehet-e csökkenés, vagy csak tartalmi és eszközbeli változásokról van szó. Ebben elkerülhetetlen olyan intézkedések meghozatala, melynek felvállalása minden bizonnyal komoly elhatározást, megfontolt, sok és sokféle érdekeket sértő döntést igényel. Nyilvánvaló, hogy az államháztartás számára kedvező eredmények csak a folyamat befejeződését követően várhatók. Rövid távon még az átgondoltan végigvitt átalakítások is többletköltségekkel járnak.

A feladatellátás újszerű formái a vállalkozások, a magánszektor által nyújtott közszolgáltatások terjedőben vannak. Az új formák előnyeiben abban foglalhatók össze, hogy megfelelő alkalmazásuk esetén kímélik a költségvetési eszközöket, magas színvonalú, hatékonyabb és olcsóbb szolgáltatást biztosítanak, beruházásélénkítő hatásokon keresztül pedig serkentik a gazdasági növekedést. Sőt azt is jelentik, hogy a közigazgatásban megfelelő teret kap a menedzsment-szemlélet, amely a költségekre, az eredményorientált igazgatásra, a minőség, a teljesítmény értékelésére is gondol, mivel az államháztartás intézményei piaci szereplőkké válnak. Ez azonban – hangsúlyozom: önmagában – nem jelenti az állami felelősség csökkenését a közszolgáltatások nyújtásában, ellátásában. Sőt új kockázati tényező megjelenésével is számolni kell. Az állam ugyanis akkor is felelős a feladatok ellátásáért, ha a kiszervezett feladatot vállaló ennek nem tud eleget tenni.

Az ismétlődően tapasztalt hibák nemcsak a strukturális problémákra, az állami fegyelem hiányára mutatnak rá, hanem arra is, hogy a külső (parlament hatáskörébe tartozó) ellenőrzés szerepe, funkciója más, mint a belsőé, és az előbbi még az igen kiterjedt hatásköri felhatalmazások és jelentős kapacitáskoncentráció ellenére sem oldhatja fel a különböző intézmények, minisztériumok, önkormányzatok szervezeteibe telepített belső ellenőrzés gyengeségeit, ami aztán a napi menedzselés hibáiban jelenik meg. Az államháztartás hatékony ellenőrzése feltételezi a külső (számvevőszéki) és belső (kormányzati, önkormányzati, intézményi) ellenőrzés összehangolt működését. Az ellenőrzési rendszer egészével kapcsolatban a politikai-gazdasági változások elindításakor az volt a koncepció, hogy a maga teljességében valószínűsítik meg a kiegyezés után létrejött modellt: a kormányzati (belső) ellenőrzés gerincét a számvevőszéki (előzetes ellenőrzést is végző) rendszer fogja alkotni. Később a szándékok és így a megvalósítani tervezett modell is változott. A belső ellenőrzés rendszerszerű fejlesztése a legutóbbi időig nem haladt előre, s nem érvényesült az az alapelv, hogy a belső ellenőrzés erőit oda kell telepíteni, ahol a pénzfelhasználás van, s nem „kvázi-külsőként” centralizált intézményként erősíteni. Pedig a belső ellenőrzés lehetőségeinek az eddigieknél teljesebb kiaknázása jó lehetőségeket nyújt a mindennapi munkában az

üzemgazdasági jellegű hibafeltárássra, illetőleg -megelőzésre, a megfelelően szabályozott és kézben tartott munkavégzés előmozdítására.

Néhány záró gondolat

A tizenöt év alatt az ÁSZ a magyar politikai intézményrendszer szerves része lett. Ha az első kerek évfordulóhoz kapcsolódó megnyilatkozásokat nézzük, azt érezzük, akkor még az intézményrendszeri elfogadottság, az objektivitás védelme volt a napirenden. Ha az öt évvel későbbiket, akkor a szakmai programok meghirdetése, a hosszabb távú szervezetfejlesztő építkezés, a javaslatok szervezett és következetes hasznosításának javítása. Most pedig – hiszen a pénzügyi ellenőrzésnek mint szakmának a fő kérdése a „hogyan” – az ellenőrzési technológia korszerűsítésének következetes végrehajtása, a nemzetközi integrálódás feladatainak megvalósítása a cél.

A pénzügyi ellenőrzés legfelső szintjének függetlensége meghatározó feltétele, eszköze pártatlanságának, és nem annak szinonimája. A pártatlanság nem csak a törvényekben foglalt, szervezeti függetlenséget garantáló államszervezeti betagozódásból következik. Meghatározza azt a hatalomgyakorlás jogi normákba nem mindig préselhető, mindennapi stílusa és a számvevőszék ehhez való viszonyulása, „gerince”, továbbá az államháztartás nagyságrendje, strukturáltsága, színvonala mint az ellenőrzés külső feltételrendszere (környezete), az ellenőrzés tárgya.

A pénzügyi ellenőrzés teljessé tétele, rendszerszerű működtetése természetesen összefügg a költségvetési rendszer korszerűsítésével. A hatékony pénzügyi ellenőrzés feltételezi és igényli a költségvetési gazdálkodás valós teljesítménykövetelményeinek meghatározását és érvényesítését. Ha az ellenőrzés jól tölti be feladatait, akkor a nemzetgazdasági folyamatoknak és az államszervezet működésének biztonságot nyújtó stabilizáló tényezője lehet. Felelősségünk, hogy a hazai pénzügyi ellenőrzést olyan, garanciákat és tanúsítványokat adó rendszerré fejlesszük, amely a nemzetközi kapcsolatok körében is képes a kölcsönös bizalmat és biztonságot szolgálni.

Horváth Andrea*

A magyar biztosítási piac fejlődése, perspektívák, tendenciák

Hasonlóságok és különbségek az EU15 régi tagállama és az EU8 új Kelet-Közép-Európai tagállama és Magyarország esetében

Ahogy a Benfield Group Limited 2004 októberében „Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends” címen készült tanulmánya¹ is megállapítja, a biztosítási piac a régióban² alulfejlett. Ezen országok az EU15-ök bevételeinek mindössze 4%-át (!) mondhatták magukénak (*1. táblázat*).

* Horváth Andrea egyetemi docens, az AEGON Magyarország Általános Biztosító Rt. vezérigazgató-helyettese.

¹ Benfield Group Limited: Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends, 2004. október, 3. oldal

² EU8-ak: Lengyelország, Csehország, Magyarország, Szlovénia, Szlovákia, Litvánia, Lettország, Észtország és Bulgária, Románia, Törökország, Ukrajna, Oroszország

1. táblázat. A biztosítási díjbevétel és növekedése (m USD)

Ország	1999	2000	2001	2002	2003	Növekedés 1999–2003
Lengyelország	4 525	4 794	5 412	5 580	6 258	8%
Csehország	1 807	1 829	2 123	2 782	3 714	20%
Magyarország	1 255	1 361	1 449	1 898	2 454	18%
Szlovénia	931	853	948	1 111	1 439	12%
Szlovákia	572	592	659	801	1 141	19%
Litvánia	102	103	111	201	266	27%
Lettország	160	156	148	161	209	7%
Észtország	92	94	102	81	81	- 3%
Románia	301	310	345	498	795	27%
Bulgária	170	183	220	328	386	23%
EU8	9 443	9 782	10 952	12 615	15 562	13%
EU15	702 732	726 896	697 338	777 900	930 800	7%

Forrás: Benfield Group Limited: Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends, 2004. október, 8. oldal

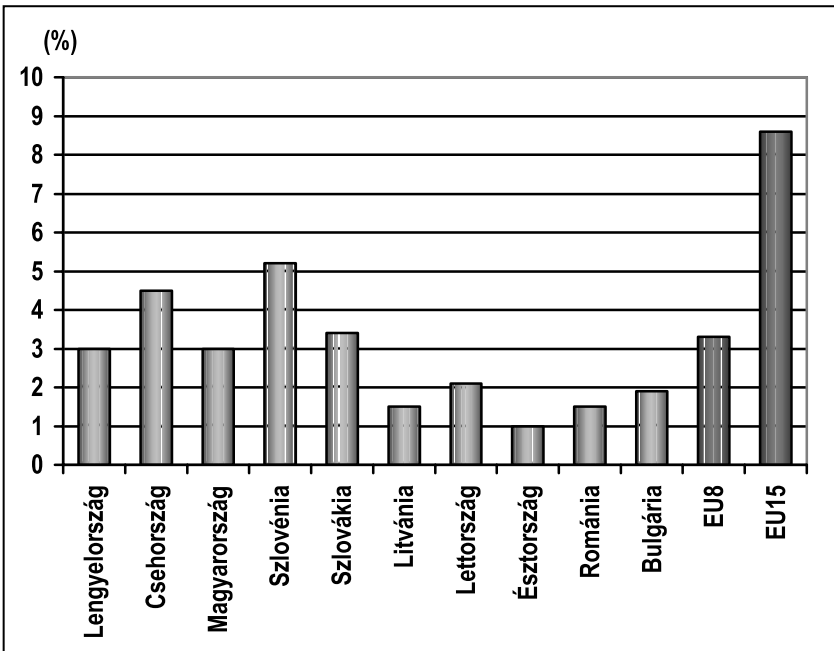
Biztosítási telítettség Lényegesen alacsonyabb az EU15-öknél, de a megjelenő középosztály megtakarítási törekvése³ fokozott keresletet támaszt az életbiztosítási termékek iránt is. Nagyon jó példa az elmúlt években tapasztalható lakásépítési boom, mely magával hozta egy új terméktípus, a jelzálogbiztosítások megjelenését Magyarországon is.

A non-life termékek esetében már több hasonlóság található a régi és az új tagországok között, itt az EU8-ak esetében is relatív fejlettségről beszélhetünk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezen ágban is ne jelenne meg egyre nagyobb igény már eddig is ismert termékek iránt, így például a felelősségbiztosítások terén, különösen a szakmai felelősség esetében. Vagy éppen a folyamatos fejlesztésekhez, beruházásokhoz kapcsolódó építés-szerelésbiztosítási termékeknél, mely beru-

³ E szegmensnek ugyancsak nagyon erős a biztonságra való törekvése – Maslow piramis második szint –, ez és a megtakarítási hajlandóság az életbiztosítási termékeknél együttesen jelentkezik.

házások szintén a növekedés irányába hatnak, hiszen elkészültük után nagy valószínűséggel bekerülnek a biztosított vagyomba.⁴

A reálbérek növekedése mindkét ágra jelentős hatást gyakorol, a lakóingatlanok minőségi átalakításán (lakásbiztosítások iránti igény) túl egyrészt a háztartások tartós fogyasztási cikkel (biztosítási összeg növekedése) való ellátottsága nő, tendencia a második – rendszerint hitelre vásárolt – gépkocsi megjelenése (casco, KGFB-szerződések), másrészt a kockázati életbiztosítások, nyugdíjbiztosítások biztosítási összege is jelentősen nő.

1. ábra. A biztosítási penetráció 2003-ban (díjbevétel/GDP%)
(Forrás: Benfield Group Limited: Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends, 2004. október, 8. oldal)

⁴ Az állami vagyon esetében ez a direkt összefüggés nem áll fenn jelen pillanatban Magyarországon, gondoljunk csak a Budapest Sportcsarnokot megsemmisítő tűz utáni hosszadalmas kártérítési perre.

Kétségtelen, hogy az adatokat két elem eltérő figyelembevétele torzítja, hiszen számos régi EU-tagállamban a biztosítási díjbevételek között tartják nyilván a nyugdíjpénztári bevételeket, de ugyanakkor az egyszeri díjas életbiztosítási szerződések díjbevételeinek – egyes új tagállamokkal, így Magyarországgal is ellentétben – csupán az 1 éves (a díjbevételt osztják a futamidővel) időarányos részét tekintik csak annak. A régió élenjáró országa – sok más mutatóhoz hasonlóan – Szlovénia, Magyarország nem éri el az EU8-ak átlagát, Szlovákia után, Lengyelországgal együtt negyedik a sorban.

Ugyanez a torzítás jelentkezik természetesen az 1 főre jutó díjbevételekben is.

2. táblázat. 1 főre jutó biztosítási díjbevétel (USD/fő)

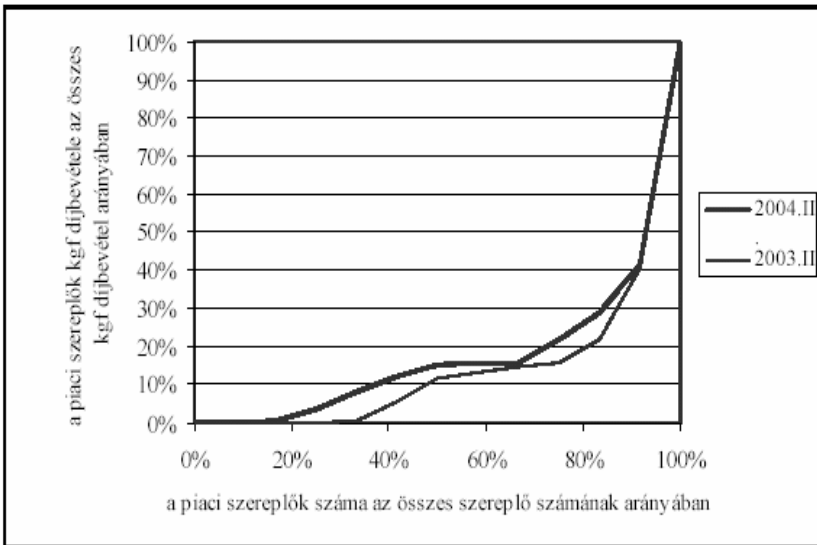
Ország	1999	2000	2001	2002	2003	2003 (1)
Lengyelország	116,9	123,9	142,5	144,5	162,1	325,8
Csehország	175,4	177,6	213,6	272,6	364,1	717,6
Magyarország	124,3	134,8	148,5	186,9	247,9	421,8
Szlovénia	369,3	435,5	476,0	557,0	720,0	1 34,9
Szlovákia	105,9	109,7	122,2	148,8	211,1	463,0
Litvánia	29,1	57,9	31,7	57,9	76,1	154,6
Lettország	69,3	68,5	64,3	68,5	90,9	199,6
Észtország	65,4	67,1	73,0	58,1	57,6	139,7
Románia	13,4	13,9	15,4	22,3	35,8	100,2
Bulgária	21,4	22,3	27,8	43,1	49,2	142,4
EU8	142,0	147,1	167,9	190,0	212,3	464,9
EU15	1 881,2	1 916,0	1 859,7	1 981,3	2 589,9	3 116,2
(1) Vásárlóerő-paritáson						

Forrás: Benfield Group Limited: Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends, 2004. október

A korábbi állami tulajdonú, „monopol” vállalatok szerepe továbbra is jelentős a régió biztosítási piacán. A **piaci koncentráció** nagyon magas, az országonkénti top 10 társaság adja a bevételek átlagosan 90%-át a teljes régiót tekintve. Ugyanez az adat Magyarországon

92,11%⁵ volt 2003-ban. A régi tagállamokat vizsgálva Németországban ez a mutató mindössze 40%. Ha Magyarországon a top 5 társaságot vizsgáljuk, relatíve még rosszabb a helyzet: az összes díjbevétel 79,2%-át adták 2003-ban.

A legtorzabb a biztosítási termékek közül a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás (KGFB) piaci koncentrációja. A piacvezető Allianz-Hungária Biztosító Rt. a piac 48,4%-át mondhatja magáénak.

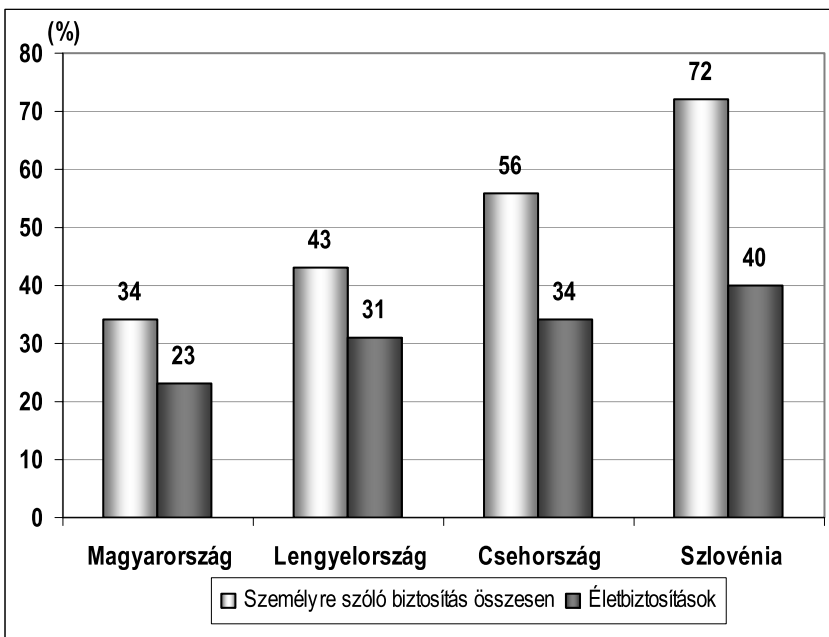
2. ábra. A KGFB piac koncentrálttsága – Lorenz görbén
(Forrás: Beszámoló a felügyelt szektorok 2004. első félévi tevékenységéről, PSZÁF, Budapest, 2004. 09. 22.)

Piaci struktúra Relatíve magas a régióban a non-life biztosítások aránya az összes díjbevételen belül, azaz 64%, Magyarországon ez az arány 60%, az EU15 régi tagállama esetében pedig mindössze 42%. A legszélsőségesebb a helyzet Lettországon és Észtországon: 95%, il-

⁵ Forrás: MABISZ: Biztosítási ágak díjbevétele és piaci részesedés társaságonként 2003. I-IV. negyedév

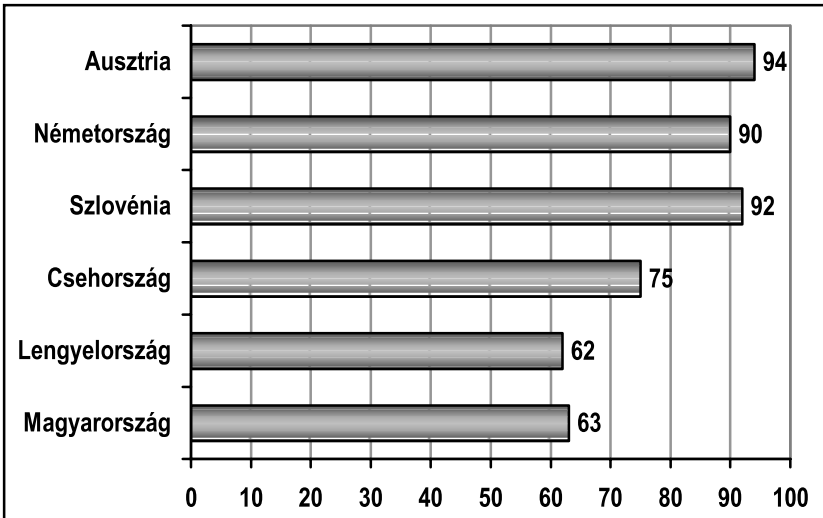
letve 99%. Az EU8-ak esetében elsődlegesen az élet-, baleset- és egészségbiztosítások terén várható fejlődés a life-ágban. A non-life ágazatban a gépjárművekhez kapcsolódó biztosítási formák (casco és kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás) fejlődésére számítanak a szerzők.

Ha a vizsgált országok körét leszűkítjük a Visegrádi Négyekre, azt láthatjuk, hogy a személyek biztosítása ezen országok közül szintén hazánkban a legalacsonyabb.

3. ábra. Személyek biztosítása a lakosság százalékában, 2002
(Forrás: GFK Piackutató Intézet, BPASZ 2002. Budapest)

Érdeemes megvizsgálni, hogyan alakul a vagyont biztosítással (lakás, gépkocsi) rendelkező háztartások aránya ugyanezen országokban, illetve Németországban és Ausztriában.

4. ábra. *Vagyonbiztosítással rendelkező háztartások részaránya*
(%, 2003)

(Forrás: GFK Piackutató Intézet, 2003. június)

Ezen a grafikonon is látszik, hogy egy magasabb gazdasági fejlettségi fokot elért országokban szinte általánossá vált a háztartásokban a vagyonbiztosítás, erre alapozzák a növekedési perspektívát a biztosítási szektor képviselői.

Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy mindezen országok megkezdték biztosítási piacuk liberalizációját, illetve deregulációját, mely munka két éllovasa Lengyelország és Magyarország. A 2004. május 1-jétől érvényes új Biztosítási Törvényre a későbbiekben részletesen is kitérek.

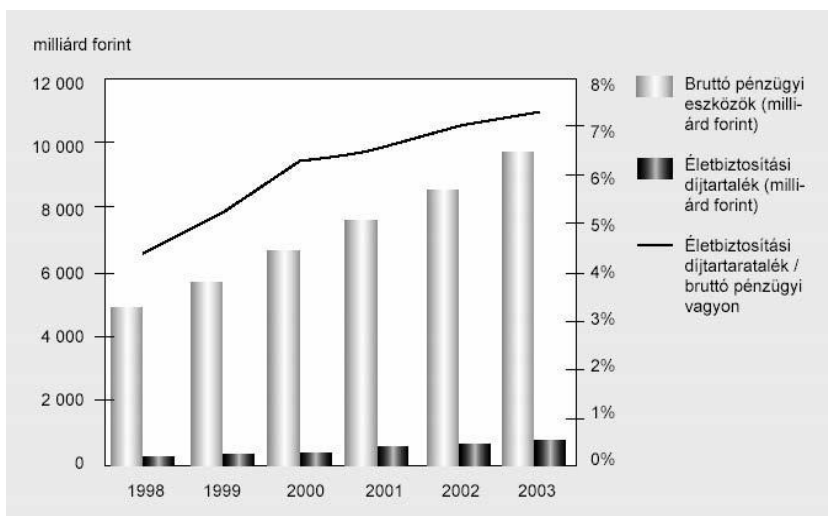
A biztosítási szektor fejlődése a következő táblázatban évről évre nyomon követhető. A fejlődés nemcsak nominálisan érhető tetten, hanem reálértéken is 36,54%-kal nőtt a szektor díjbevétele.

3. táblázat. A biztosítási szektor súlya Magyarországon

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Díjbevétel (Mrd Ft)	247,26	300,99	388,59	421,54	498,24	561,12
Mérlegfőösszeg (Mrd Ft)	448,66	570,47	725,77	862,20	1037,30	1209,74
GDP (folyó áron, Mrd Ft)	10 087,43	11 393,50	13 172,29	14 849,29	16 743,69	18 575,00
Díjbevétel/GDP (%)	2,45%	2,64%	2,95%	2,84%	2,98%	3,02%
Mérlegfőösszeg/GDP (%)	4,45%	5,01%	5,51%	5,81%	6,20%	6,51%

Forrás: Éves jelentés 2003. PSZÁF, Budapest, 2004. április

A biztosítási díjbevételek GDP-hez viszonyított arányán túlmenően lényeges mérési pont a háztartások bruttó pénzügyi vagyonában elfoglalt helye az élet- és nyugdíjbiztosításoknak. Ezt a változást szemlélteti a következő ábra.

5. ábra. Az életbiztosítások helye a háztartások bruttó pénzügyi vagyonában (Forrás: Éves jelentés 2003. PSZÁF, Budapest, 2004. április)

A már említett szempontokon túl a magyar biztosítási piacra jelentős – és sokszor ellentétes – hatást gyakorolnak a következő tényezők.

- A fokozódó piaci verseny az árak csökkenését hozza magával, ugyanakkor érzékelhető a verseny a szolgáltatási színvonalban is – elég csak az Allianz Hungária Biztosító Rt. KGFB szerződéshez ajánlott díjmentes kiegészítő szolgáltatásaira gondolni –, mely meglehetősen költség-, illetve technológiaiigényes,
- Az e-kommunikáció megjelenése magával hozta a kényelmes ügyintézés lehetőségét, legyen szó internetről, WAP-ról, SMS-ről, MMS-ről. Az egyes társaságok számára e rendszerek kiépítése jelentős költséggel jár, bár egyúttal költségcsökkentő is lehetne, ha a személyes ügyintézészt ezzel párhuzamosan csökkenteni, illetve minimalizálni tudják. Azonban az írásbeliség lényeges gátja e dolognak, bár kétségtelen, hogy a hivatalos jogértelmezés változásának köszönhetően a faxon továbbított nyilatkozat írásbelinek minősül, de ugyanakkor az interneten nem köthető biztosítási szerződés (továbbra is szükség van a papír alapú ajánlatokra, illetve aláírásokra).

Jogharmonizáció – EU, csatlakozás

2004. május 1-jén hatályba lépett az új *Biztosítási Törvény*, mely része az EU-csatlakozás kapcsán végzett jogharmonizációnak. Az új jogszabály többek között a következő területekre koncentrál.

- Az EU *Szolvencia I. projektjének* követelményeit illeszti be a magyar jogi szabályozásba, mely magával hozta e követelmények szigorodását.
- Megváltoznak a befektetési szabályok, melyeket a fokozott kontroll és az egyidejű szabadság jellemez.
- Új kockázatelemzési követelményeket támaszt a jogalkotó a szféra társaságaival szemben.
- A többi szektorhoz hasonlóan a biztosítási ágazatban is erősödnek a fogyasztóvédelmi szempontok, azon belül is elsődlegesen a tájékoztatás terén (előzetes igényfelmérés és terméktájékoztatás követelménye), illetve a biztosításközvetítők képzési követelményein keresztül (a biztosítási ügynöki munka egyúttal

szakmaként jelenik meg a követelményeket sikeresen teljesítők esetében), illetve

- könnyített szabályok vonatkoznak a kilépésre (belépésre) más piacok esetében: fióknyitás joga és *határon átnyúló szolgáltatók* formáinak jogszabályba illesztése történt meg.

A Biztosítási Törvény módosításán túl a csatlakozáshoz köthetőek a következő új szabályozások is:

- *EU4-es direktíva*⁶

Az EU-belépés 2004. május 1-jei időpontja egyúttal az EU4-es direktívájának a hatályba lépését is hozta. Ezen irányelv értelmében a nem állandó lakóhely szerinti országban elszervedett, mások által okozott kár megtérítését a károkozó felelősségbiztosítójának magyarországi kármegbízottjánál⁷ lehet kezdeményezni Magyarországon, magyar nyelven.

- *Szolvencia II. projekt*

E projekt a Szolvencia I. projektben megkezdett munka folytatása, de annál sokkal átfogóbb célokat tűzött ki.

- *IFRS (International Financial Reporting Standards – Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok)*

A standardizálás és az egységes piac megteremtése érdekében 2005. január 1-jétől valamennyi európai tőzsdei cégnek kötelező elkészítenie a nemzetközi pénzügyi beszámolási szabványoknak megfelelő ún. IFRS-szabvány szerinti elszámolást. A korábbi gyakorlatnál részletesebben kell bemutatni az adott vállalat kapcsolt felekkel kötött üzleteit és a számviteli politika során alkalmazott bizonytalansági tényezőket is. Komoly változást okozhat a cégeknél, hogy az amortizációt az IFRS szerint nem a jelenlegi gyakorlat alapján – előre meghatározott kulcs szerint –, hanem minden egyes eszközre évente kell becsülni, meddig marad használatban, mennyi a maradványértéke, s ennek megfelelően kell elszámolni. Az új elszámolás rend magával hozza szakértői várakozások szerint a társaságok óvatosabb

⁶ A Tanács 2000. május 16-i 2000/26/EK Irányelve a gépjármű-felelősségbiztosításra vonatkozó tagállami jogi szabályok közelítéséről.

⁷ A károkozó magyarországi kármegbízottjáról a MABISZ Információs Irodája rendszám alapján tud felvilágosítást adni.

befektetési politikájának kialakítását is. Az új számviteli szabályok egyúttal megkövetelik a biztosítási és befektetési termékek világos, egyértelmű szétválasztását, mely átláthatóbb, tisztább piachoz vezet. Megváltozik a befektetési eszközök értékelése is.

- *A Lámfalussy-eljárás*

Az EU új törvényalkotási folyamata a biztosítási/nyugdíjágazatra vonatkozóan.

Néhány tényezőt a következő alfejezetekben részletesen kifejték, bemutatva a szektorra gyakorolt hatásukat is.

Fióknyitás és határon átnyúló szolgáltatások

A magyar biztosítási piac a többi ágazathoz hasonlóan nyitott, szinte minden nagy európai társaság rendelkezik vagy korábban rendelkezett magyar céggel – a TOP 10⁸-ból kettő korábban eladta magyar érdekeltségét, de 6 társaság továbbra is jelen van a piacon magyar leányvállalattal –, és a termékpaletta is hasonlóságot mutat, bár kétségtelen vannak olyan termékek, melyek hazánkban is újdonsággként hatnak majd. Az viszont kétségtelen, hogy a belépésnek és ennek következtében az új jogi szabályozásnak köszönhetően végbemegy a következő években Magyarország teljes integrációja az Unió egységes belső piacához. Ez egyszerre jelent kihívást az erősödő verseny formájában, de ugyanakkor lehetőséget is a csatlakozásnak köszönhetően bővülő, megnyíló új piacok formájában.

1998-óta már nyithattak volna ugyan külföldi cégek biztosítói fiókot Magyarországon, ám 2004-ig ugyanolyan tőkekövetelményeket kellett (volna) teljesíteniük, és hasonló hatósági engedélyezési folyamatot végigjárniuk, mintha az anyacég leányvállalatot alapított volna. Nem véletlen tehát, hogy egyetlen fiók alapítására sem került sor a 6 év alatt.

A Magyarországon folytatott biztosítási tevékenység feltétele 2004. május 1-jétől csupán a valamely EU-tagország felügyelete által kiadott működési engedély, illetve a határon átnyúló szolgáltatás bejelentése az anyaország felügyeleténél.

A korábban csatlakozó Görögország, Spanyolország, illetve Portugália példája is azt mutatja, hogy hiába vált lehetővé a fióknyitás és a

⁸ AXA, Allianz, Generali, ING, Zürich, AVIVA, Winterthur, Fortis, Prudential, AEGON.

határon átnyúló szolgáltatás, azzal csak a nagy ipari biztosításokat művelő, illetve nagy nemzetközi vállalatokat kiszolgáló cégek éltek, a lakossági piacra gyakorlatilag nem voltak kihatással.

E tapasztalatok ellenére 2005 januárjáig 67 cég jelezte a PSZÁF⁹ számára, hogy határon átnyúló szolgáltatást végezne, 4 cég kivételével gyakorlatilag a nem életbiztosítási ágban kívánnak tevékenykedni. A 67 cég 18 országból¹⁰ érkezett, a legnépszerűbb ágazatok a különböző pénzügyi veszteségek és az általános felelősség voltak.

Egyes hírek szerint az előbb említett országokban tapasztaltakhoz hasonlóan a hazájukban működő nemzetközi vállalatok magyar érdekeltségeit kívánják a már meglévő biztosítási csomagba bevonni. Ez utóbbi mindenképpen negatívan hathat a hazánkban bejegyzett társasággal rendelkezők díjbevételeire.

Ugyancsak a dél-európai országok tapasztalatira cáfol rá, hogy az elmúlt esztendő végén jelentette be a Gerling¹¹ és az Atradius¹² társaság, hogy hazánkban fiókot nyitnak. Az előbbi (nagyipari) vagyon- és felelősségbiztosításokra, míg az utóbbi a hitelbiztosításokra kíván specializálódni.

Egyes vélemények szerint e határon átnyúló szolgáltatások elindulásával párhuzamosan megjelenhetnek hazánkban az eredetinel hosszabb időtávra szóló garanciális biztosítások a tartós fogyasztási cikkek esetében. E termékek népszerűségnek örvendenek Nyugat-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban is. A biztosítással a garancia a megszokott 1-2 év helyett 3-5 évre hosszabbodik meg.

A magyar vállalatok közül 5 biztosító¹³ jelezte határon átnyúló szolgáltatásra törekvését.

Kell-e, lehet-e számítani a szomszéd országokba/ból átszerződők tízezreivel a KGFB esetében?

⁹ Forrás: www.pszaf.hu/piac/hataronatnyulo/biztositas.htm, 2005. január 26.

¹⁰ A „TOP-lista”: 20 cég az Egyesült Királyságból, 10 Írországból, 10 Németországból, 6 Ausztriából, 4 Olaszországból érkezett.

¹¹ Német társaság.

¹² Holland társaság.

¹³ AH, Ahico, OTP-Garancia, Uniqa, Euler Hermes, illetve egy alkusz a Praeventio Biztosítási Alkusz Kft. (Ausztria + Szlovákia). A győri BBC Biztosításközvetítő Bróker Centrum Kft. szlovákiai fiókot jegyeztetett be, egyenlőre egyedülként.

Jelentős díjtérések lehetnek az egyes uniós országok kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási szerződéseiben. Mely elsődlegesen az eltérő jövedelemszintből adódik, így eltérő lehet a kárrendezési (szerviz) költség, de a baleseti járadékfizetési kötelezettség mértékére is ugyanez igaz.

Ha röviden akarjuk a kérdést megválaszolni, akkor egyszerűen csak „nem”-mel kell válaszolnunk. Mi ennek a részletesebb oka? A KGFB terméket árusító biztosítónak adatszolgáltatási kötelezettsége van a Belügyminisztérium központi adatbázisa felé (IT fejlesztési költség is, a rendszer fenntartásán túlmenően!). A MABISZ által kezelt „Kártalanítási Számlá”-hoz hozzájárulást kell teljesítenie díjbevitel-arányosan, de negyedévente minimum 2 MFt-ot.

Gondoskodni kell az ügyfél anyanyelvén történő tájékoztatásról és az állandó lakhely szerinti államban történő kárrendezésről (akár ún. kárképviselőn keresztül), mely utóbbi saját hálózat – és helyszíni kontroll – híján akár túlzott költségű is lehet.

Az egyes biztosítóknak nincs tapasztalati/statisztikai adatuk a célország kárgyakoriságáról, a károk mértékéről, ennek hiányában korrekt (a majdani károkat fedező) díjstruktúra nem alakítható ki

Szolvenca I. projekt

A BIT-ben az egyik legfontosabb változás a biztosítók tőkekövetelményével kapcsolatos. Ezeket az Európai Unióban 2002 márciusában hatályba lépett, a Szolvenca I. projekt keretében kidolgozott új élet, illetve nem élet irányelveknek¹⁴ megfelelően vettük át. A Szolvenca I. projekt, és így az új direktívák fő célja a biztosítottak védelmének javítása a szolvenciakövetelmények szigorításán keresztül.

A megváltozott szabályozásnak köszönhetően mind a minimális biztonsgítőke-, mind a minimális szavatolótóke-szükséglet meghatározása jelentősen módosul, de kisebb mértékben a szavatolótóke számítása is eltér majd a korábbiaktól. A változások a biztosítók döntő többségénél növekvő tőkeszükségletet fognak eredményezni, egyes esetekben többszörösére is nőhet a korábbi szükséglet. Ugyanakkor két átmeneti rendelkezés is életbe lépett.

¹⁴ 12/2002. és 13/2002. EU-irányelvek.

Egyrészt a minimális szavatolótőke-szükséglet elérésére három évük, másrészt a minimális biztonsági tőke elérésére öt évük lesz a biztosítóknak, vagyis a hatás időben megoszlik.

A PSZÁF 2003. év során modellezte az új szabályok szerinti tőke-szükséglet hatását a biztosítási szektorra. Adataik szerint az egész szektor feltöltöttsége a 2002. december 31-i adatok alapján az aktuálisan érvényes 174%-ról 140%-ra esne vissza, míg drámai következményekkel kellene számolniuk a biztosítási egyesületeknek, azaz esetükben 136%-ról 67%-ra csökkenne a feltöltöttség.¹⁵ A biztosítási szektor teljes tőkeszükséglete több mint 17 MrdFt-tal emelkedne szintén a PSZÁF számításai szerint.

A minimális biztonsági tőke a korábbi értékekhez (a nem élet ágban tevékenységtől függően 150, 220, 300 vagy 350 MFt, az élet ágban 250 MFt) képest nagyságrendileg emelkedett: a nem élet ágban tevékenységtől függően 500 vagy 750 MFt, az élet ágban 750 MFt lett. Ennek megfelelően a tőkeszükséglet változásának döntő része a minimális biztonsági tőke növekedéséből adódik: a 17 MrdFt-ból 13,9 MrdFt.

Az ugrásszerű változás csak részben köszönhető az Európai Unió irányelv változásának. A növekedés döntő részét az okozza, hogy a BIT 1996-os elfogadása óta nem módosultak az abban megállapított, a minimális biztonsági tőkére vonatkozó összegek, így az infláció következtében azok fokozatosan értéküket veszítették.

A már említett modell szerint a 2003-ban működő 38 hazai biztosító közül 30 esetében a minimális biztonsági tőke határozza meg a tőkeszükségletet. Ez is jelzi, hogy a magyar biztosítók többsége Európai Unió összevetésben kifejezetten kicsinek számít.

A fokozott tőkekövetelmények következtében – köszönhetően a fióknyitás engedélyezésének – előfordulhat az is, hogy egyes – döntően kisebb bevétellel rendelkező – társaságok fiókká alakítják magyar társaságaikat és az így felszabaduló tőkéből az Európai Unió kívüli vállalataikat fejlesztik.

¹⁵ Forrás: Összefoglaló a biztosítók tőkeszükségletének az EU csatlakozás miatt várható változásairól, PSZÁF, 2003. október 13., Budapest – 2. oldal.

Szolvencia II. projekt

A Szolvencia II. projekt mind szándékát, mind tartalmát érintően szoros kapcsolatban áll a hitelintézetek és a befektetési vállalkozások tőke-megfelelési követelményeinek felülvizsgálatát célzó bázeli és EU-munkálatokkal. A projekt nagyban támaszkodik különböző nemzetközi szervezetek e témához kapcsolódó munkájára. Ezek az IAIS (International Association of Insurance Supervisors: Biztosításfelügyelet Nemzetközi Szövetsége), az IAA (International Actuarial Association: Aktuáriusok Nemzetközi Szövetsége), az IASB (International Accounting Standards Board: Nemzetközi Számviteli Standardok Testülete).

Alapvető feladat a jelenlegi rendszer részletes és széles körű felülvizsgálata, mégpedig a biztosítás mint iparágban végbement folyamatok kapcsán. Így: a kockázatkezelés és a pénzügyi technikák, a különböző pénzügyi jelentések stb. területén az utóbbi időben bekövetkezett, részben váratlan, részben mélyreható, strukturális változásokat kiváltó események, valamint a felgyorsult fejlődés.

Egyik fő célja a projektnek egy olyan szolvenciaszabályozási rendszer létrehozása, amely eleget tesz a biztosítók valódi kockázataiból fakadó elvárásoknak. A rendszernek ösztönöznie kell a biztosítókat, hogy mérjék és kezeljék kockázataikat.

Az előzetesen végzett felmérések alapján egy 3 pilléres rendszer vázolódtott fel.¹⁶

- I. pillér: a tartalékolásra, eszközökre és szavatoló tőkére megfogalmazott minimum követelmények.
- II. pillér: tartalmazza a felügyeleti szabályokat (az ügyfelekkel szembeni korrekt magatartásra vonatkozóan: pl.: nyereségmegosztási politika, az ügyfelek tájékoztatása, a minimálisan ismertetendő adatok köre, gyakorisága stb.). Alapvető követelmény, hogy a piac valamennyi szereplője számára átláthatóak, egyértelműek és következetesek legyenek a felügyelet magatartásának mozgatórugói, a felállított kritériumok és az értékeléskor alkalmazott módszerek.
- III. pillér: célja a piaci erők működésének elősegítése azáltal, hogy a lehető legteljesebb információ nyilvánosságra hozatalával a biztosítók tevékenységének átláthatóságát növeljék. A nyilvánosság

¹⁶ Forrás: EU honlap, http://europa.eu.int/comm/internal_market/insurance/index_en.htm.

mint az ellenőrzés egyik legfontosabb eszköze, alapvető elemként jelenik meg a jövőben a felügyeleti működésben.

A Lámfalussy-eljárás

A biztosítási szektorra vonatkozó EU-rendeletek elfogadására jelenleg az együttdöntési eljárás vonatkozik, ez azt jelenti, hogy az Európai Bizottság javaslatait a Tanács és a Parlament együttesen hagyja jóvá. Az új Lámfalussy-eljárás értelmében az együttdöntési eljárásnak megfelelően meghozott EU-irányelvek kizárólag a követendő elvi kereteket határozzák meg (1. szint).

E jogszabályok technikai részleteit és végrehajtási intézkedéseit az Európai Bizottság hagyja jóvá az Európai Biztosítási és Magánnyugdíj Bizottság¹⁷ javaslatai alapján, ez a testület a tagállamok képviselőiből áll, elnöke pedig a Bizottság (2. szint¹⁸).

Az Európai Biztosítási és Magánnyugdíj Felügyelői Bizottsága,¹⁹ melynek tagjai a nemzeti felügyeleti hatóságok (3. szint), tanácsokkal látja el a Bizottságot a végrehajtási intézkedések tervezeteinek elkészítésével kapcsolatban, továbbá felelős az EU-jogszabályok következetes és kellő időben történő bevezetéséért, illetve a biztosítási és magánnyugdíj felügyeleti gyakorlat konvergenciájáért. Ez a 3. szintű bizottság a felügyeleti együttműködés fórumaként is szolgál, ideértve a felügyelt intézményekre vonatkozó felügyeleti információk cseréjét is.

A 4. szinten a Bizottság és a tagállamok elősegítik a közösségi jogszabályok érvényesítését. A következő ábra bemutatja a Lámfalussy-eljárás 4 szintjének működését.

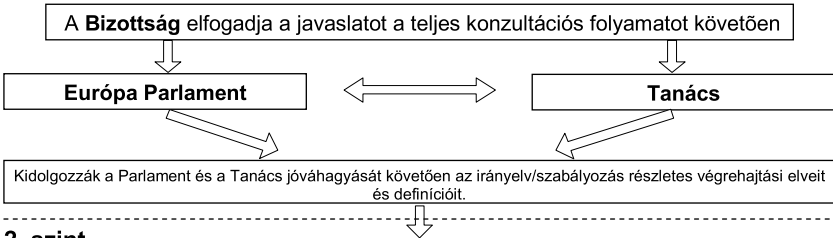
¹⁷ European Insurance and Occupational Pensions Committee – EIOPC.

¹⁸ A keretszabályok tekintetében a második szint mint tanácsadó, a végrehajtási szabályok tekintetében mint szabályozási bizottság jelenik meg.

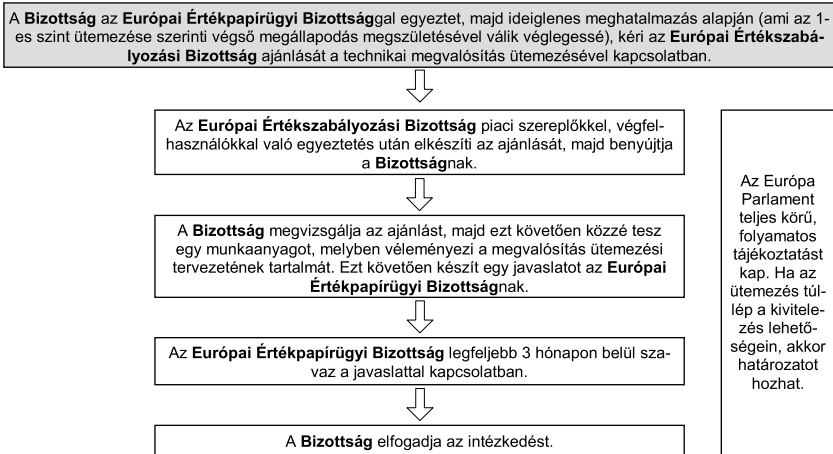
¹⁹ Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors – CEIOPS.

A Lámfalussy-eljárás 4 szintje

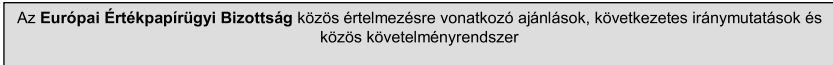
1. szint

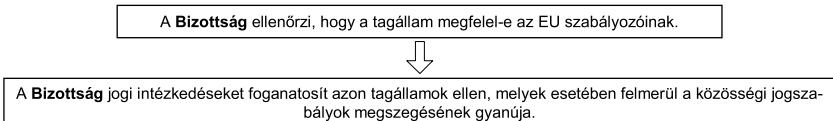
2. szint

3. szint

4. szint

6. ábra. A Lámfalussy-eljárás 4 szintje

(Készült a Commission of the European Communities: Commission staff working document. The application of the Lamfalussy process to EU securities markets legislation, Büsszel, 2004. november 15. (SEC(2004) 1459 felhasználásával)

További tényezők, trendek

Szabályozási oldal

Technikai kamat

A jelenlegi (2005. január) legfeljebb 4%-ról tovább csökken a biztosítók által a „hagyományos” élet- és balesetbiztosítási befizetések után megképzett technikai kamat mértéke. Várhatóan 2006. január 1-jétől akár 2,9%-ra²⁰ is csökkenhet a PM napvilágra került álláspontja szerint (a csökkenés azonban nem vonatkozik a korábbi szabályok szerint megkötött szerződésekre, ott a szerződéskötéskor érvényes technikai kamat marad a szerződés lejáratí/megszűnési időpontjáig). Az MNB prognózisa szerint 2005-ben éves átlagban 4,5%-os²¹ pénzromlás várható, ezen belül is az MNB kitűzött inflációs célja 2005. decemberére 4%,²² mely indokolja a biztosítók óvatosabb hozamigéreteket felé való terelését.

A kamatszint csökkenése megrágítja majd az új életbiztosítások díjtételeit, bár abban a szakma véleménye megosztott, hogy ez milyen mértékű lesz majd. Azon társaságoknál, ahol a befektetési és üzletpolitika orientálódott a díjtartalékok befektetése során a biztosítási szerződés futamidejének időarányos lefedésére, ott várhatóan minimális vagy nulla díjtétel-emelkedésre lehet számítani, míg ellenkező esetben elképzelhető „drágulás”.

A technikai kamat csökkenése a hozamvisszajuttatás arányának²³ emelkedéséhez is vezethet, az ügyfelek elégedettségének javítása érdekében, melyben természetesen a piaci verseny is jelentős szerepet játszik.

Ez utóbbi tényező egyúttal a biztosítókat költséghatékonyságuk javítására is ösztönzi a befektetések terén, hiszen ellensúlyozás nélkül a hozamvisszajuttatás arányának növelése finanszírozási problémákat, illetve profitcsökkenést is eredményezhet.

²⁰ Forrás: Napi Gazdaság, 2004. november 25. Ismét csökken a garantált hozam. Ma a társaságok általában 3,5%-os technikai kamatlábbal dolgoznak.

²¹ Forrás: MNB: Jelentés az infláció alakulásáról, 10. oldal, 2004. november.

²² Forrás: MNB: Inflációs célkitűzések rendszere, www.mnb.hu/engine.aspx?page=print&ContentID=2857.

²³ Ma a társaságok a többlethozam 85-95%-át juttatják vissza általában.

Az EU egyenjogúsági irányelve²⁴

A statisztikai adatokkal alátámasztott biztosítási díjkülönbözőségeket nem érinti a szabályozás. Így továbbra is megengedett a magasabb (egészségbiztosításnál, illetve fordítva, kockázati életbiztosításnál) tarifa alkalmazása a nők hosszabb várható élettartama miatt. A magyar biztosítási termékek árazása – illetve a kockázati különbségek számítása – statisztikai valószínűségeken alapszik, így a hazai cégeket ez a szabályozás hátrányosan nem érinti.

SOX

A Sarbanxe-Oxlee 404 néven „elhíresült” törvény mindazon társaságokat érinti – nemcsak a biztosítási ágazatban –, melyek részvényeivel a NewYork-i tőzsdén kereskednek. A törvény alapvető célja a hatékonyabb kockázatkezelés, mely egyfajta minőségbiztosításként is fel-fogható a társaságok számára. Azaz egyszerre szolgálja a

- befektetési kockázatok mérését, nyomon követését (hektikus tőzsde, világgpiac, derivatív ügyletek), a
- pénzügyi biztonságot (tőkeellátottság, tranzakciók), az
- informatikai biztonságot (hálózatok biztonsága, e-kommunikáció, IP telefónia – Call Centerek, adatszolgáltatás területeken, hogy csak az általam legfontosabbnak ítélteteket emeljem ki),
- fizikai biztonságot, mely különösen felértékelődött a 2001. szeptember 11-i NewYork-i és a 2004. március 11-i madridi események kapcsán.

Új értékesítési csatornák az utóbbi években

Két korábban nem túl számottevő értékesítési csatorna erősödött meg az utóbbi esztendőben. A nemzetközi tendenciák és a magyar bankszektor fejlődése, illetve a pénzügyi konglomerátumok hazai jelenléte magával hozta a bankbiztosítás jelentőségének növekedését. Nem kis izgalmat váltott ki a piacon a Magyar Posta Rt. tulajdonosi közreműködésével – német mintára – alapított 2 Posta biztosító piacra lépése is. Az internet természetesen jelentős hatást gyakorolt a biztosítási piacra is, bár közel sem akkora a jelentősége, mint a banki szektorban.

²⁴ A Tanács 2004/113/EK irányelve (2004. december 13.) a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint azok értékesítése, illetve nyújtása tekintetében történő végrehajtásáról.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mi lesz a folytatás? Megjelenik-e és életképes lesz-e a mobiltelefonon keresztül történő biztosítási szerződésvásárlás, illetve díjfizetés. Lesznek a korábbi vízióknak megfelelően önkiszolgáló terminálok a biztosítási szektorban is, avagy a pénzügyi szupermarketeké a jövő, azaz: mindent egy helyről?

Bankbiztosítás

A bankbiztosítás (bankassurance) olyan bankok és biztosítók közötti megállapodásokat – összeolvadás, közös vállalat, marketingszövetség – takar, ahol a biztosításokat a bankon keresztül terjesztik. A termékfejlesztés természetesen továbbra is a biztosítótársaság feladata, természetesen kiemelt figyelemmel vannak a banki értékesítési sajátosságokra is. Ez egyúttal elősegíti a kereszteladások (bank–biztosító) jelentős növekedését.

A bankok a legnagyobb sikerrel azokat a biztosítási termékeket értékesítik, amelyek hasonlóak a hagyományos megtakarítási termékekhez (pl. járadékbiztosítás), vagy amelyek jól kiegészítik a banki termékeket (pl. jelzáloghoz kapcsolódó életbiztosítás, lakásbiztosítás, utasbaleset- és poggyász-, hitelkártyához kapcsolódó hitelbiztosítás, jogvédelem biztosítások stb.).

Magyarországon az első – úttörő – szerepet az OTP Rt. és a Garancia Biztosító Rt. mondhatja magáénak, utóbbi az OTP Rt. leányvállalataként működik közel egy évtizede. De további társaságok döntöttek az együttműködés, esetenként a saját biztosító alapítása (pl. K&H, Erste Bank, BNP Paribas²⁵) mellett. Az egyes piaci szereplőktől származó – bár hivatalosan nem publikált – információk szerint ezen együttműködések kiemelkedően sikeresek, mintegy igazolják létjogosultságukat a magyar piacon is. Jelentős kihívás ez a szektor többi, banki tulajdonossal, banki tulajdonnal nem rendelkező társasága számára, elég csak a jelzálogpiac bővülésére, illetve koncentrációjára gondolni.

²⁵ CARDIF Életbiztosító Rt.

*A Magyar Posta Rt. biztosítót alapít*²⁶

A Magyar Posta hálózatának intenzív „használata” – bár több mint tíz éve ismert, csak az elmúlt esztendőben produkált meghatározó bevételt – 2004. I–III. negyedévében 2,1 Mrd Ft-os nem életbiztosítási díj-bevételt, míg 6,3 Mrd Ft-os életbiztosítási (főként egyszeri díjas) díj-bevételt hozott a két cégnek.

Mi lehet a siker titka?

- A Magyar Posta értékesítési helyeinek adottságait figyelembe vevő egyszerű,²⁷ testre szabott termékek.
- Nemcsak jutalék-, hanem immár profitérdekeltség a Magyar Postánál.
- „Szerződéseink nagyjából felét budapesti és a fővárosi agglomerációban élő ügyfelekkel kötöttük, ...
- Az értékesítési hálózat erejét jelzi, hogy havonta legalább 2000 postahelyen tudnak legalább egy biztosítást eladni.”²⁸

Internet

Az elmúlt néhány évben rohamosan elterjedt a szélessávú internet és ezzel párhuzamosan megváltoztak az internetezési szokások is. Ez azt jelenti, hogy míg 3 évvel ezelőtt egy alkalommal átlagosan 2,5 oldalra látogattunk el Magyarországon, addig napjainkban ez 11-12²⁹oldalra emelkedett. Emellett növekszik a neten töltött idő is, amely 3 év alatt ötszörösére nőtt. Ma 1,7 millió ember „fogyaszt” magyar nyelvű online médiát, több mint felük minden egyes napon. Ebből is látszik, hogy az internet mára „közművé” vált, amely helyet ad a tudás, az információ- és árucserre különböző formáinak, illetve kényelmi és hatékonyságot növelő szolgáltatásokat kínál használóinak.

²⁶ A Magyar Posta Életbiztosító Rt.-ben és a Magyar Posta Általános Biztosító Rt.-ben a Magyar Posta Rt.-nek kisebbségi, 33%-os tulajdoni hányada van, míg a többségi tulajdonos a német Talanx AG.

²⁷ Egyszerű felépítés, könnyen érthető termékszabályok, „relative kevés adat” szükséglet – blokk kötvény postai befizetési utalvánnyal, mely az ügyfélaláírástól kötvényesítettnek számít.

²⁸ Forrás: Marton Frank: Középtávon a piac 5 vezető cége között a helyünk! Napi Gazdaság, 2004. november 25.

²⁹ Forrás: euroAstra Internet magazin, www.euroastra.hu

Az elmúlt esztendő (2004.) harmadik negyedévének végén 436 ezer lakossági és 65 ezer „vállalati” ügyfélnek volt internetbanki szolgáltatások igénybevételére vonatkozó szerződése³⁰. Ez is mutatja, hogy a magyar lakosság egyre jobban hajlik efelé és egyre inkább igényli is, hogy pénzügyeit kényelmesen, „karosszékből” interneten intézhesse.

Az internet nemcsak a kényelmes, hanem a takarékos ügyintézés is eredményezi, két aspektusból is. Egyrészt a költséghatékony technológiának köszönhetően az egyes szolgáltatók olcsóbb termékeket jelentetnek meg, illetve kedvezőbb árképzést alkalmaznak, ha nem vesszük igénybe az irodai, telefonos ügyfélszolgálatokat. Másrészt az egyes cégek ajánlatai összehasonlíthatóvá – feltéve, hogy a cégek nem egyedi tarifákat alkalmaznak – válnak, mely további árverseny eredményez. Nagyon jó példa erre a 2004-es kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási árverseny, hiszen egy kötelező, relatíve egyszerű és összehasonlítható termékről van szó, de az árképzése társaságonként változó és akár nagyon összetett is lehet (az összehasonlítás a sok paraméter miatt gyakorlatilag lehetetlen volt). Ezt az árversenyt csak azon cégek bírják, melyek nemcsak tőkeerősek, de valóban költséghatékonyan is tudnak működni.

A biztosítási szektor internet orientáltságát másik oldalon azonban nagyon jól jellemzi azt, hogy nincsenek még kifejezetten internetes biztosítási termékek. Természetesen ebben nagy szerepet játszik az írásbeliség szükségessége a szerződéskötés során. Mondhatnánk, hogy ott van az elektronikus aláírás, melynek elterjedtsége a magyar lakosság körében azonban minimális. Így marad az interneten történő ár kalkuláció és szerződéskötési igény jelzése. Ez utóbbi esetében egy űrlapot töltünk ki, melyet az adott biztosító vagy bróker cég kinyomtatás után aláírásra megküld számunkra. Ez történik jellemzően a KGFB, utazási biztosítások vagy csomag jellegű lakásbiztosítások esetében is.

Az euró-bevezetés hatása

Egyenlőre legfeljebb jóslásokba lehet bocsátkozni az euró magyarországi bevezetési időpontját illetően, maga az esemény azonban biztos.

³⁰ Forrás: GKI Gazdaságkutató Rt.

A bevezetés érinti az összes magyarországi forintban „örzött” megtakarítás, így a biztosítási díjtartalékot is, melynek kapcsán mintegy 10000 MrdFt-ról³¹ beszélhetünk. Mai ismereteink szerint a lehetséges átváltási árfolyam 230-290 Ft/€ sávban mozoghat. A két szélső érték között közel 25% a különbség, azaz ekkora relatív nyereséget, illetve veszteséget kell elkönyvelnie a befektetőknek, ha az átváltás a már rögzített árfolyamon történik.

Az átváltás nemcsak a szakma, hanem értelemszerűen az ügyfelek számára is az évtized legfontosabb döntése. A mozgásterük a befektetési stratégiában adott, azaz mikor van az az időpont, amikortól növelik az euró befektetési alapokat a díjtartalék „mögött”, illetve mikortól kezdenek el euró alapú termékeket ajánlani ügyfeleiknek. Ez utóbbi adja az ügyfélkör egyetlen mozgásterét, azaz forint vagy euró alapú terméket választ-e a kínálati palettáról. Biztos választ ma még senki sem tud adni.

Összegző gondolatok

Számos kérdés van, melyet ma még nem tudunk száz százalékban megválaszolni, de néhány év múlva már talán „tisztább képet” láthatunk. És választ kapunk a ma még kérdés formájában megfogalmazódó gondolatokra.

- A határon átnyúló szolgáltatások következtében várható-e valódi piaci átrendeződés, vagy csak a telítetlen piaci résekben várható jelentős ügyfélszerzés?
- Magával hozza-e a csatlakozás a verseny fokozódását: a termékválasztékban, az árakban, a kiszolgálás minőségében?
- Megtörténik-e a leánycégek beolvadása az anyacégbe, melyet a nagy cégek belső centralizációs törekvései is támogathatnak?
- Megjelennek-e a biztosítók, illetve az alkuszcégek szövetségei a piacon?
- A hazai „nagy vásárlók” (vállalatok, vállalkozások) élnek-e azzal a lehetőséggel, hogy nem a magyar kínálatból, hanem a nemzetközi (EU) piacról vásárolnak?

³¹ A háztartások bruttó pénzügyi vagyona 2003. év végén 9740,1 MdFt volt. Forrás: PSZÁF: Éves jelentés, 2003. 136. oldal

- Valóban bővülő lehetőséget jelent-e az EU a hazai tulajdonú cégek számára? Tudnak-e élni ezzel a lehetőséggel?
- Az euró alapú termékek kínálata mikortól jelent valódi versenyelőnyt? Ki(k)nek a számára érdemes e termékeket kínálni?
- Az új EU szabályozási (Lámfalussy-) modell meghozza-e az eredetileg várt eredményeket?
- Milyen hatása lesz az életbiztosítási piacra, illetve az árakra az EU antidiszkriminációs szabályozása (női–férfi tarifák)?
- Érvényesül-e a lakossági piacon a szolgáltatóválasztási (szerződés-kötési) szabadság földrajzi határok nélkül?
  - ~ Miként befolyásolja ezt majd az internet?
  - ~ Lehetséges lesz-e a szolgáltatások szabad áramlása a gyakorlatban a KGFB piacon is?

Irodalomjegyzék

<http://www.europa.eu>

<http://www.mnb.hu>

<http://www.pszaf.hu>

Kristóf Tamás

Magyarország gazdasági fejlettségének scenáriói 2005–2007 között*

Bevezetés

A Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutatás Tanszéke 2002 óta éves rendszerességgel (*Kristóf* [2002b]; *Kristóf* [2003]) készít előrejelzést Magyarország gazdasági fejlettségére vonatkozóan, hazánkban ritkán alkalmazott mutatószámrendszer és előrejelzési módszertan alkalmazásával. Jelen tanulmány célja annak elemzése és előrejelzése, hogy Európai Unió (EU) csatlakozásunk mennyiben teremtett új lehetőségeket és veszélyeket hazánk társadalmi-gazdasági fejlődésére. A tanulmány nemzetközi összehasonlításban elemzi Magyarország jelenbeli és közeljövőbeni fejlettségét a fejlett világhoz, valamint az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott többi országhoz viszonyítva. Alternatív forgatókönyvekkel írja le Magyarország gazdasági fejlettségének lehetséges alakulását három éves időtávon. A tanulmány további célja annak vizsgálata, milyen fejlettségi forgatókönyv megvalósulása esetén tekinthető reális célkitűzésnek az euró 2010-re tervezett bevezetése, amelynek előfeltétele, hogy 2008-ban teljesítsük a maastrichti kritériumokat.

1. A gazdasági fejlettség mutatói

A gazdasági fejlettség legismertebb, átfogó, több tényező együttes hatását tükröző mutatószáma a GDP, amelyet régóta használnak országok és régiók fejlettségének összehasonlítására. Alkalmazását számos kritika érte, különösen azért, mert az eredeti szándékok szerint egy szűk érte-

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia és a Budapesti Corvinus Egyetem keretein belül működő MTA-BKÁE Komplex Jövőkutatás Kutatócsoport kutatási programjának keretében készült (kutatócsoport, vezető: Nováky Erzsébet, DSc).

lemben vett gazdasági mutatót a legszélesebb körben a (gazdasági) jólét mutatójaként használnak, pedig erre nem alkalmas. A GDP mutató alkalmazási korlátjainak feltárása segít a helyette kidolgozott alternatívák kidolgozásában (Henderson [1991]). A mai nemzeti elszámolások hibáit jóléti szempontból Anderson [1991] két csoportba sorolta: a jövedelem és a mért kibocsátás közötti különbségből fakadó problémák, illetve a kibocsátás és a jólét közötti eltérés okozta problémák körébe. Ez utóbbin belül több kategóriát is megkülönböztet: átlagolás és összehasonlítás, tőke és amortizáció, a jólét egyéb forrásai, illetve a hatékonysághatás hatása a jólétre. A GDP további korlátaira néhány gyakorlati példa mutat rá (Heltai [1999]; Csath [2001]; ECOSTAT [2002]).

- A GDP csupán egyenletes jövedelemeloszlású országban nyújt reális képet az egyes emberek jövedelméről. Kisebbségnél koncentrálnak a jelentős jövedelem esetén az emberek túlnyomó többsége az átlagos jövedelemszint alatt él.
- Az egy főre jutó GDP-t – az összehasonlíthatóság érdekében – közös árfolyamon (aktuális átlagos valutaárfolyamon) számítják ki, ami miatt a GDP mutató ki van téve az árfolyam-ingadozásoknak.
- A fekete gazdaság jelentős része olyan tevékenységeket takar, amelyek óriási jövedelmet hoznak egyes személyeknek, de mivel nem termelésből és szolgáltatásból erednek, nem vonhatók be a GDP-be.
- A GDP nem veszi figyelembe a környezeti ártalmak okozta jólétszökkenést. A környezeti károk elhárítása ugyanakkor szerepel a GDP-ben.
- A nem piaci módon folyó termelés (pl. háztartási munka, a mezőgazdasági tevékenységek bizonyos hányada) nem számít bele a GDP-be.

A kibocsátás növekedése szükséges, de nem elégséges feltétele, valójában csak egy lehetséges eszköze a társadalmi jólét javításának (Husz [2001]). A GDP-vel ezért – noha a fejlettség átfogó mutatójának számít – semmiképpen nem szabad kizárólagosan kifejezni egy ország fejlettségét. Ezért a hazai gazdaság állapotát a GDP helyett jelen tanulmányban a fejlettség összevont mérőszámával, a társadalmi jelenségek több oldalát megjelenítő, nemzetközileg is elfogadott *Human Development Index (HDI)* segítségével mérjük. A HDI a társadalmi fejlettségen keresztül mutatja adott ország átlagos teljesítményét, a fejlettség alábbi három összetevője alapján (Anand–Sen [1994]):

- *hosszú-egészséges élet*, amit a születéskor várható átlagos élettartammal fejezünk ki;
- *iskolázottság*, amit 2/3 arányban a 15 éves és annál idősebb lakosság írni-olvasni tudóinak ötévente becsült arányából, 1/3 arányban a közoktatás és a felsőoktatás kombinált bruttó beiratkozottsági arányából¹ számíthatunk ki;
- *életszínvonal*, amit a vásárlóerő-paritáson, dollárban kifejezett egy főre eső GDP-vel mérünk.

A HDI kiszámítása előtt mindhárom mutatót külön-külön százalékos formára kell hoznunk. Ahhoz, hogy lehetővé váljon a mutatószámok időszakok és országok közötti összehasonlító elemzése, normalizálást kell végrehajtanunk az egyes mutatók rögzített minimális, illetve maximális értékeinek segítségével. E helyen felhívjuk a figyelmet az alábbi mutató furcsa tulajdonságára, hogy több időszak közötti összehasonlításakor adott ország esetében akkor is változást mutathat, ha a vizsgált országban valójában semmi sem történik.

A várható élettartam és az iskolázottság mutatóinál az indexeket a következő képlet segítségével számíthatjuk ki.

$$H_{ij} = \frac{x_{ij} - \min_k \{x_{ik}\}}{\max_k \{x_{ik}\} - \min_k \{x_{ik}\}}$$

ahol x_{ij} -edik ország i -edik mutatóját jelenti, k pedig futóindex.

A HDI-ben az egy főre jutó GDP fejezi ki a fejlettség mindazon jellemzőit, amelyek nem tükröződnek a várható élettartamban és iskolázottságban. Az értékeket logaritmizáljuk, figyelembe véve a jövedelemnövekedés csökkenő hozadékának elvét.²

¹ A köz- és felsőoktatásba beiratkozottak száma osztva a hivatalosan megállapított korcsoport népességszámával. Ez a mutató lehet 100%-nál nagyobb, mivel a köz- és felsőoktatásban a hivatalosan megállapított korcsoportnál fiatalabb és idősebb diákok is részt vehetnek. A mutatóba nem számítanak bele a külföldön tanulók, ami számos, főleg kis ország (pl. Luxemburg) esetén hátrányosan befolyásolja az indexet. A mutató ezenkívül nem tükrözi az oktatási rendszer minőségét, ami miatt alkalmazása téves következtetésekre is alapot adhat.

² Habár a logaritmizált változókra épített mutatót nem szerencsés ugyanazzal a jelöléssel illetni, mint az eredeti változókat, jelen tanulmány igazodik a nemzetközi szakirodalomban használatos jelölésmóddhoz.

$$H_{ij} = \frac{\log(x_{ij}) - \log(\min_k \{x_{ik}\})}{\log(\max_k \{x_{ik}\}) - \log(\min_k \{x_{ik}\})}$$

Az írástudatlanság, valamint az alap- és középfokú oktatásban részt vevők arányát súlyozni kell a fentiekben említett 2/3:1/3 súlyokkal. Adott j -edik ország HDI-mutatója az így kapott három mutatószám egyszerű számtani átlaga:

$$HDI_j = \frac{1}{3} \sum_i H_{ij}$$

Már az 1990-es évek elején észrevették, hogy az ily módon normalizált H_{ij} mutatók komoly problémákat jelentenek. Amennyiben ugyanis a legrosszabbul teljesített ország javít valamely mutatóján, ez csökkentőleg hat bármely j -edik ország HDI_j mutatójára, ami nem kívánatos externáliát jelent a mutatóban (*Anand–Sen* i. m.). Márpedig a HDI-indexeket nemzetközi összehasonlításban közlő jelentéseknek az országok relatív teljesítményeit kell mutatniuk, összehasonlíto formában, rangsorba rendezve.

Országok közötti összehasonlításkor, a legrosszabbul teljesítő ország teljesítményének javulása csökkenti a j -edik ország HDI-indexét, de ugyanúgy mérsékli az l -edik országét is, így hasonló mértékben az országok mutatóinak ($H_{ij} - H_{il}$) különbségét is.³ Ez pedig ceteris paribus meghagyja az országok relatív rangsorát. Más a helyzet viszont az időbeli összehasonlításnál. Ekkor nem lehet minden időszakban eltérő minimális és maximális értékekkel normalizálni. Feltétlenül szükséges ezért a mutatókra valamely konstans értékeket alkalmazni. A konstansok megválasztásakor nem célszerű múltbeli értékek közül válogatni, hanem előretekintően, célkitűzés formájában kijelölni az országok számára elérendő maximális értékeket, a minimális értékeket pedig az elképzelhető legalacsonyabb értéken rögzíteni.⁴ A nemzetközi összehasonlítást 1990 óta éves rendszerességgel elkészítő és közlő United

³ j és l futóindexek, $j \neq l$

⁴ Ez utóbbi meglehetősen önkényesen sikerült. Gondoljunk például Ruandára, ahol a születéskor várható élettartam még az 1990-es évek elején is 24 év volt.

Nations Development Programme (UNDP) az 1. táblázat értékeiben rögzítette a mutatók minimális és maximális értékeit.⁵

1. táblázat. A HDI összetevőinek minimális és maximális értékei

Mutatószám	Minimális érték	Maximális érték
Várható élettartam (év)	25	85
Írni-olvasni tudók (%)	0	100
Iskolába beiratkozottak (%)	0	100
Egy főre jutó GDP (PPP \$)	100	40000

Forrás: UNDP [2002]

A HDI-t a rendelkezésre álló legfrissebb adatok alapján számíthatjuk ki. A nemzetközi adatszolgáltatás és -feldolgozás időigényessége miatt azonban mindig két évvel korábbi időszakra van módunk meghatározni az összehasonlítható mutatószámokat. Az UNDP a következő adatforrásokra támaszkodik.

- A várható élettartamnál az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Népeségtudományi Osztálya kétévente frissíti globális demográfiai adatbázisát a tagállamok által biztosított demográfiai adatok alapján. A köztes értékeket a várható élettartamok öt éves átlagai alapján lineáris interpolációval becslik.
- Az iskolázottságnál az ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezet (UNESCO) Statisztikai Intézete végez rendszeresen felméréseket, és a nemzeti felmérésekkel való összevetés alapján teszi közzé az eredményeket.
- A vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP-nél a nemzeti valutában kifejezett GDP-értéket korrigálják a Világbank adatbázisában szereplő ár- és árfolyam adatokkal. A világbanki adatbázisban nem szereplő országok (pl. Kuba) esetén a Pennsylvaniai Egyetem statisztikai adatait használják.

Szükséges megjegyezni, hogy a 2004. évi HDI-jelentés a korábbi évekhez képest más adatforrásokra támaszkodott. A 2-4. táblázatokban szereplő adatokat ezért közvetlenül nem szabad összehasonlítani

⁵ Az UNDP statisztikai módszertani háttéréről magyar nyelven lásd Szilágyi [2001].

sem a korábbi évek HDI-jelentéseivel, sem a szerző korábbi publikációiban szereplő adatokkal, ugyanis visszamenőlegesen is megváltozott számos ország statisztikai adata. A legfrissebb számítási eredmények a 2. táblázatban szereplő adatokra támaszkodtak. Az országok a HDI-index tükrözte fejlettségi sorrendbe vannak rendezve.

Az ENSZ több éve készít kimutatásokat a HDI-mutató nemzetközi összehasonlításáról. A statisztikákban 177 ország szerepel. 2002-ben Magyarország a lista 38. helyét foglalta el, a frissen csatlakozott országok közül Szlovéniát, Ciprust, Máltát, Csehországot, Észtországot és Lengyelországot követve, megelőzve Litvániát, Szlovákiát és Lettországot. Észtország a korábbi években még Magyarország mögött volt a listán, Szlovákiát 2001-ben előztük meg. A korábbi EU15 legkevésbé fejlett állama – Portugália – a lista 26. helyén található. Érdeklenség, hogy a 61 190 dolláros egy főre jutó GDP tekintetében toronymagasan vezető Luxemburg csupán a lista 15. helyét foglalja el az iskolázottság és a várható élettartam viszonylag alacsonyabb értékei következtében. Figyelemre méltó, hogy a hagyományosan fejlett országnak számító Svájc, Egyesült Királyság és Németország nem került be az első tíz ország közé, szemben az Európában példátlan felzárkózást végrehajtó Írországgal. 2000 óta szerepel a listán előttünk egy afrikai ország is: a Seychelle-szigetek.

2. táblázat. *A fejlettség legfontosabb mutatói 2002-ben*

Ország	Egy főre jutó GDP (PPP \$)	Várható élet-tartam (év)	Írni-olvasni tudók aránya ⁶ (%)	Iskolába be-iratkozottak aránya ⁷ (%)
1. Norvégia	36 600	78,9	n.a.	98
2. Svédország	26 050	80,0	n.a.	114
3. Ausztrália	28 260	79,1	n.a.	113
4. Kanada	29 480	79,3	n.a.	95
5. Hollandia	29 100	78,3	n.a.	99
6. Belgium	27 570	78,7	n.a.	111
7. Izland	29 750	79,7	n.a.	90
8. Egyesült Államok	35 750	77,0	n.a.	92
9. Japán	26 940	81,5	n.a.	84
10. Írország	36 360	76,9	n.a.	90
...27. Szlovénia	18 540	76,2	99,7	90
...30. Ciprus	18 360	78,2	96,8	74
31. Málta	17 640	78,3	92,6	77
32. Csehország	15 780	75,3	n.a.	78
...36. Észtország	12 260	71,6	99,8	96
37. Lengyelország	10 560	73,8	99,7	90
38. Magyarország	13 400	71,7	99,3	86
...41. Litvánia	10 320	72,5	99,6	90
42. Szlovákia	12 840	73,6	99,7	74
...50. Lettország	9 210	70,9	99,7	87

Forrás: UNDP [2004]

A 3. táblázatban figyelemmel kísérhetjük az összehasonlító formában kiszámított indexeket.

⁶ Az írni-olvasni tudók aránya a fejlett világban közel 100%-os. Az ENSZ nem végez reprezentatív felmérést ennek ellenőrzésére. A 2004-es HDI-jelentésben 99%-ot vettek alapul ezeknél az országoknál.

⁷ A 100% feletti érték okait lásd az 1. lábjegyzetben.

3. táblázat. A HDI-index nemzetközi összehasonlításban 2002-ben

Ország	Egy főre jutó GDP indexe	Várható élet-tartam indexe	Iskolázottság indexe	HDI-index
1. Norvégia	0,99	0,90	0,99	0,956
2. Svédország	0,93	0,92	0,99	0,946
3. Ausztrália	0,94	0,90	0,99	0,946
4. Kanada	0,95	0,90	0,98	0,943
5. Hollandia	0,95	0,89	0,99	0,942
6. Belgium	0,94	0,90	0,99	0,942
7. Izland	0,95	0,91	0,96	0,941
8. Egyesült Államok	0,98	0,87	0,97	0,939
9. Japán	0,93	0,94	0,94	0,938
10. Írország	0,98	0,86	0,96	0,936
...27. Szlovénia	0,87	0,85	0,96	0,895
...30. Ciprus	0,87	0,89	0,89	0,883
31. Málta	0,86	0,89	0,87	0,875
32. Csehország	0,84	0,84	0,92	0,868
...36. Észtország	0,80	0,78	0,98	0,853
37. Lengyelország	0,78	0,81	0,96	0,850
38. Magyarország	0,82	0,78	0,95	0,848
...41. Litvánia	0,77	0,79	0,96	0,842
42. Szlovákia	0,81	0,81	0,91	0,842
...50. Lettország	0,75	0,76	0,95	0,823

Forrás: UNDP [2004]

A táblázatból egyértelműen nyomon követhető, hogy a fejlett országokhoz való felzárkózásunkhoz az egy főre jutó GDP-n kívül a várható élettartamon is javítanunk kell. Ez utóbbi tekintetében a fejlett országok között az egyik legrosszabbul állunk, sőt számos ázsiai és latin-amerikai ország is előttünk jár. Hazánkban a felnőtt lakosság több mint 99%-a tud írni-olvasni – e téren megelőzünk több, a miénknél magasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező országot is. Az alapfokú és a középfokú iskolákba beiratkozottak arányában sem állunk rosszul.

Az egyes országok fejlettségének mérésekor – a kiforrott módszerrel és az ENSZ által megszervezett adatszolgáltatás ellenére – számos hiányosságot tapasztalhatunk. Tizenhat ENSZ tagállam (pl. Afganisz-

tán, Irak, Szomália) esetében nem állnak rendelkezésre megbízható és valós adatok, ezért azok az országok kikerültek a jelentésekből.

A HDI-indexek alapján készítik el az egyes országok besorolását fejlett, közepesen fejlett és fejletlen országokra. Fejlettnek tekinthetők a legalább 0,800 indexű országok, közepesen fejlettnek a 0,500 és 0,799 közöttiek, míg fejletlennek a 0,500-nél kisebb mutatószámmal rendelkezők. *Magyarország ez alapján a legfejlettebb 55 ország közé tartozik.* A második országcsoportba került a legtöbb ázsiai ország, a szovjet utódállamok és a balkáni országok többsége, számos latin-amerikai, valamint néhány afrikai ország. A harmadik csoportban döntő többségben afrikai országok találhatók.

Érdeemes összevetni a HDI alapján adódó rangsort a GDP-értékek szerinti rangsorral. Ha egy ország az utóbbi mutató alapján jobb helyezést ér el, mint a HDI-rangsorban, akkor ezt úgy értelmezhetjük, hogy nem kielégítő a nemzeti jövedelemnek a társadalmi jólétre való konvertálása. E tekintetben leginkább szembeeső az Egyenlítői Guinea esete. Ez az ország a 30 130 dolláros egy főre jutó GDP-je ellenére 49,1 év várható élettartammal, 58%-os beiskolázottsággal és 84,2%-os írni-olvasni tudók aránnyal rendelkezik. Az ország az egy főre jutó GDP-rangsorban a 6., míg a HDI-rangsorban a 109.

Az országok fejlettségi sorrendje évről évre változik. 1975-ben még Svájc volt a világ legfejlettebb országa, amelyet Kanada és az Amerikai Egyesült Államok követett. Több kis ország bámulatos mértékű felzárkózást hajtott végre az elmúlt negyed évszázadban. Magyarország fejlettsége az 1980-as évektől az 1990-es évek közepéig lényegében stagnált.

4. táblázat. *A HDI-index különböző időszakokban, nemzetközi összehasonlításban (a 2002-ben elért sorrend szerint)*⁸

Ország	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2002
1. Norvégia	0,866	0,886	0,897	0,911	0,935	0,954	0,956
2. Svédország	0,863	0,873	0,885	0,895	0,928	0,943	0,946
3. Ausztrália	0,847	0,864	0,877	0,892	0,932	0,942	0,946
4. Kanada	0,869	0,885	0,908	0,928	0,933	0,939	0,943
5. Hollandia	0,865	0,877	0,891	0,907	0,927	0,938	0,942
6. Belgium	0,845	0,862	0,876	0,897	0,927	0,940	0,942
7. Izland	0,862	0,885	0,895	0,913	0,919	0,939	0,941
8. Egyesült Államok	0,866	0,886	0,899	0,914	0,926	0,935	0,939
9. Japán	0,854	0,879	0,894	0,910	0,924	0,934	0,938
10. Írország	0,810	0,825	0,844	0,869	0,893	0,926	0,936
...27. Szlovénia*	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0,852	0,883	0,895
...30. Ciprus*	n.a.	0,791	0,812	0,835	0,855	0,880	0,883
31. Málta	0,726	0,763	0,789	0,824	0,850	0,873	0,875
32. Csehország*	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0,843	0,856	0,868
...36. Észtország*	n.a.	n.a.	n.a.	0,817	0,796	0,839	0,853
37. Lengyelország*	n.a.	n.a.	n.a.	0,802	0,816	0,843	0,850
38. Magyarország	0,777	0,793	0,807	0,807	0,810	0,837	0,848
...41. Litvánia*	n.a.	n.a.	n.a.	0,823	0,789	0,829	0,842
42. Szlovákia*	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0,837	0,842
...50. Lettország*	n.a.	0,795	0,807	0,807	0,765	0,808	0,823

* később függetlenné vált ország, illetve hiányos adatszolgáltatás

Forrás: UNDP [2004]

2. Az alkalmazott előrejelzési módszer

Gazdasági fejlettségünk jövőbeni megítélésére *a scenárió módszert alkalmazzuk*. A módszer a prognosztikai technikákkal szemben nem a múlt és a jelen tendenciáit vetíti előre a jövőbe, hanem a jövőt eltérő irányokba alakító – hierarchikus rendszerbe szerveződő – legfontosabb tényezők különböző lehetséges megvalósulásai alapján alternatív

⁸ Az adatokat biztosító nemzetközi szervezetek rendszeresen felülvizsgálják a múltbeli adatokat, ezért ebben is változások vannak a korábbi évek kimutatásaihoz képest. A felülvizsgálatok a rangsort is módosítják visszamenőlegesen.

jövőket (forgatókönyveket) épít (Kristóf [2002a]). A forgatókönyvírás is elképzelhetetlen a tényezők múltbeli és jelenbeli alakulásának részletes elemzése nélkül, de nem azért, hogy a fennálló tendenciákat vetítsük előre több variánsban, hanem azért, hogy megértsük a változások természetét, mértékét, és segítségükkel alternatív következtetéseket vonjunk le a jövőre vonatkozóan. Az egymástól lényegesen eltérő feltevéseken alapuló scenáriók elsősorban minőségileg különböző állapotokat jeleznek előre, amikhez a számértékek nagyságrendekként értelmezhetők. A scenárió módszer szakít azzal a hagyományos felfogással, hogy a jövő megismerhető, ellenőrizhető és pontosan előre jelezhető. A módszer lépései a következők (Schwartz [1996]):

1. a vizsgált problémakör azonosítása,
2. a befolyásoló tényezők és a kulcsfontosságú hajtóerők összegyűjtése,
3. rangsorolás fontosság és bizonytalanság szempontjából,
4. scenárió-logika meghatározása,
5. scenáriók részletes kidolgozása,
6. indirekt következtetések levonása,
7. főbb mutatók, állapotjelzők kijelölése, nyomon követése.

A HDI-index lehetséges jövőbeni alakulásainak becsléséhez tényezőkre kell bontanunk a mutató komponenseit. Érdemes megfigyelni, hogy a tényezők között többséget élveznek az idősorokban kifejezhető makrogazdasági mutatók a jórészt verbális információkkal kifejezhető eseményekkel szemben. Az 5. táblázat természetesen csupán egy lehetséges felbontás, nyilvánvalóan más közelítésmód is lehet járható út.

5. táblázat. A HDI-index tényezőkre bontása

HDI komponens	Fő tényezők	Befolyásoló tényezők
Egy főre jutó GDP	GDP	világgazdasági környezet, EU-csatlakozás gazdasági hatásai, gazdaságpolitikai prioritások, ipari és mezőgazdasági termelés, „új gazdaság”, export–import, infláció, beruházások, hazai és külföldi kereslet, lakossági és közösségi fogyasztás, államháztartás hiánya, munkanélküliség, vásárlóerőparitás
	Népességszám	korösszetétel, termékenységi magatartás, élveszületési és termékenységi arányszámok, halálozási arányszámok, a külső vándorlás egyenlege
Várható élettartam	Halandóság	a lakosság életvitele, halálozási arányszámok, halál-okok, a munkával töltött napi órák száma
	Egészségügy állapota	az egészségügyre fordított költségvetési támogatás, a megelőző és az utólagos gyógykezelések aránya
Iskolázottság	Írástudatlanság	az írni-olvasni nem tudók aránya
	Oktatási rendszer	az alapfokú, középfokú és felsőfokú oktatásban részt vevő személyek aránya

A tényezők rangsorolásakor arról döntünk, hogy azok egyfelől *mekkora hatást fejtenek ki a HDI-mutató alakulására*, másfelől pedig, hogy *mekkora a tényezők bizonytalansága*. A jelenlegi vagy a jövőben várhatóan kisebb hatást kifejtő tényezőkkel nem foglalkozunk a továbbiakban. A nagy hatású, de kis bizonytalanságú (hagyományos módszerekkel előre jelezhető) tényezőket mindegyik forgatókönyvben szerepeltetjük, hiszen az azok mögött álló események vagy trendek jövőbeni bekövetkezése nagy valószínűséggel várható. *A scenáriók a nagy hatású és a nagy bizonytalanságú tényezők mentén térnek el egymástól. Ezeket nevezzük kritikusan bizonytalan tényezőknek.*

A demográfiai folyamatok néhány éven belül gyökeresen nem módosulnak. A természetes fogyás tartós tendencia, és csak részben kompenzálhatja a bevándorlás. A termékenységi magatartás változása csupán a következő szülőképes korba belépő női generáció idején valószínűsíthető. A halálozási arányszámokban időszakosan számíthatunk javulásra, hiszen a korösszetétel egyre kedvezőtlenebb alakulása (az öregedő népességből többen halnak meg) mindenképpen már középtávon is a mutatószám növekedését okozza. A halandóságról ezért

sokkal reálisabb képet mutat a születéskor várható élettartam, ami önmagában a HDI-index egyik alkotóeleme.

A magyar lakosság évi 2500 órát tölt munkavégzéssel, szemben az Európai Unió átlag 1900 órával. A felzárkózás időszakában semmiképpen sem számíthatunk arra, hogy kevesebbet fogunk dolgozni. Nem jut és nem is fog annyi idő jutni egészséges életmód folytatására, mint a nyugati országokban. Ilyen körülmények között viszont magasabb értéket fognak képviselni a szabadidős tevékenységek (amelyek a fejletteknek kedveznek), az e téren nyújtott szolgáltatások iránti növekvő kereslet érzékelhető lesz a GDP-ben is.

Az írástudatlanok száma lényegesen nem fog változni, ezért ez a komponens nem fejt ki komoly hatást a scenáriók elkészítésére. Mérsékelt javulás várható viszont az alapfokú, a középfokú és a felsőfokú oktatásban – főleg ez utóbbi terén –, aminek hatására az iskolázottsági mutató csekély mértékben javulhat.

Az egészségügyre fordított kiadásokat a GDP szintjének kell alárendelni, hiszen a tárca költségvetési támogatását a GDP százalékában fejezik ki. Magyarországon jelenleg a GDP 5%-át fordítják egészségügyre, ami jelentősen elmarad az Európai Unió országokban megfigyelhető 7–11%-os szinttől.

A legkomplexebb tényező kétségkívül a vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP. A vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP fejlettségünk miatt kedvezőbben alakul a statisztikákban szereplő GDP volumenindexnél. Egységnyi GDP-növekedéshez az utóbbi öt évek tapasztalata alapján 1,8 egység vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP tartozik. Az árak és az árfolyamok mellett ehhez a népesség csökkenése is hozzájárul, hiszen egyre kevesebb lakos között kell elosztani a bruttó hazai terméket. A 6. táblázatban nyomon követhető, hogy az EU-hoz 2004-ben csatlakozott országokban lényegesen kedvezőbb vásárlóerő-paritáson az egy főre jutó GDP, mint ha pusztán dollárra átszámítanánk a nemzeti valutában kifejezett mutatót. Magyarországon pl. a vásárlóerő-paritáson számított 13 400 dollár hagyományosan számítva csak 6 481 dollár. Európában Norvégia, Dánia és Svájc esetén fordul csak elő, hogy a normál egy főre jutó GDP magasabb, mint a vásárlóerő-paritáson számított.

6. táblázat. *A normál és a vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP az EU-hoz 2004-ben csatlakozott országokban (2002)*

Ország	Egy főre jutó GDP (dollár) nem vásárlóerő-paritáson	Egy főre jutó GDP (dollár) vásárlóerő-paritáson
Szlovénia	11 181	18 540
Ciprus	13 210	18 150
Málta	9 786	17 640
Csehország	6 808	15 780
Észtország	4 792	12 260
Lengyelország	4 894	10 560
Magyarország	6 481	13 400
Litvánia	3 977	10 320
Szlovákia	4 403	12 840
Lettország	3 977	10 320

Forrás: UNDP [2004]

A hazai gazdaságpolitika filozófiája és az eseményekre való reagálóképessége kulcs hajtóerő a GDP alakulásában. A tisztán neoliberais gazdaságfilozófia hosszabb távon oda vezethet, hogy gazdaságunk irányítását a jelenleginél nagyobb mértékben átveszik a multinacionális vállalatok, a magyar gazdaságpolitika elveszíti ráhatását a gazdasági folyamatokra. Feltétlenül szükséges az észszerű gazdasági szabadság megengedése mellett *olyan gazdaságpolitikát folytatni, amely hathatósan beavatkozik a hazai termelő és szolgáltató kapacitásoknak a világpiacon való versenyképessé tétele érdekében* (Nováky [2001]).

A külföldről érkező *beruházások* folyamatos növekedésének kora lejárt. Az összeszerelőüzemek a hazánknál is alacsonyabb munkabérral rendelkező fejletlenebb országokba települnek, ezért tőkekiáramlás figyelhető meg. A mennyiségi jellegű helyett a minőségi jellegű beruházások terén játszhatunk meghatározó szerepet régióinkban: több multinacionális vállalat is a kutatás-fejlesztés terén élenjáró magyar mérnökök és informatikusok miatt választotta és választja hazánkat célországnak. A hazai beruházások viszont megélnékülhetnek. Hasonlóképpen várható a magyar vállalatok külföldi terjeszkedése. Infrastrukturális beruházásainkat az Európai Unió is támogatja.

A mezőgazdaság versenyképessége a strukturális átalakításon és a megfelelő támogatási rendszer életbe lépésén múlik. Húzó és válság-ágazatként egyaránt elképzelhető. *Az ipari termelés* jórészt külföldiek kezében van, az ágazat termelésének növekedése a mindenkor külföldi kereslet függvénye.

A GDP alakulásában kulcsfontosságú elágazási pont az is, hogy a bruttó hazai termék bővülése *egyensúlyórzó vagy egyensúlyromboló* módon történik-e.

A scenáriólogika kialakításakor létrehozzuk a tényezők összefüggésrendszerét úgy, hogy világossá váljon az események közötti hierarchia és a logikai kapcsolatok. Ezt követi a scenáriók részletes kidolgozása. Fontos, hogy a scenárióknak találó nevet is adjunk. Az indirekt következtetéseknek a scenáriók részletes kidolgozása közben van komoly jelentőségük, mert a jövő többszöri „elpróbálása” alapvető módosításokat idézhet elő az események és a folyamatok egymásra épülésében. Az állapotjelzők kijelölése a scenáriókat alkotó események és makrogazdasági mutatók folyamatos nyomon követését, valamint a szükséges változtatások véghezvitelét jelenti, ezzel is jelezve, hogy *a scenárióépítés* nem egyszeri, hanem *folyamatos tevékenység*.

3. Kiinduló helyzet (2004 vége)⁹

Az előrejelzés készítésének idején Magyarország számára a világgazdasági környezet kedvezőtlen képet mutatott. Legfőbb kereskedelmi partnereinknél, az Európai Unió országainál egyre romlanak a növekedési kilátások, amit a tartósan magas olajárak tovább rontanak. A hazai gazdaság azonban valamelyest élénkülni látszik, hiszen 2004-ben 4%-os GDP-növekedés várható, amely 2 százalékponttal jobb, mint az EU-országoké, az új tagok között azonban egyike a legalacsonyabbaknak.

2004 fordulópontra volt az egyensúly tekintetében. A lakossági és a közületi fogyasztás bővülése alatta maradt a GDP növekedési ütemnek, miközben az export és a beruházások növekedési üteme jelentősen meghaladta a gazdasági növekedését. *A GDP százalékában kifejezett államháztartási hiány 2004-ben javult* ugyan (az ESA95 módszertan szerint 5,4%-ot tett ki), de még mindig jelentősen meghaladja a Gazdasági

⁹ A tényadatok forrása: ECOSTAT [2004b]; GKI [2004]

és Monetáris Unió követelményeként előírt 3%-ot. Ettől az évtől az ESA95 módszertannal számított államháztartási hiányt Brüsszel beleegyezésével korrigálhatjuk a nyugdíjpénztárak egyenlegével, amely az új számításmód miatt mintegy 1 százalékponttal javítja a hazánk számára hosszú idő óta kritikus mutató értékét. A magyar gazdaság egyensúlyának tovább javulására akkor lehet számítani, ha az államháztartás finanszírozási szükséglete a GDP százalékában a következő két évben legalább évente 1 százalékponttal mérséklődne. Az infláció és a munkanélküliség minden várakozás szerint emelkedett 2004-ben.

Az ipar és az építőipar volumenindexe kedvezően változott, akár csak a feldolgozóipar termelékenységi mutatói. A kiskereskedelmi forgalom növekedése lassult. A reálbérek lényegében stagnáltak (előzetes adatok szerint a versenyszférában 1%-ot javultak, a költségvetési szférában 2%-ot romlottak). Ez jelentős versenyképesség-javító tényező lehet, különösen azért, mert 2002-ben és 2003-ban mintegy 25%-kal növekedtek a reálbérek. Az EU-csatlakozás tehát a korábbi várakozásoknak megfelelően nem okozott robbanásszerű bérnövekedést, és a közeljövőben sem fog. Összességében az elmúlt három évben valamelyest *csökkent jövedelem tekintetében a hátrányunk* az EU-országokkal szemben.

Az export és az import azonos ütemben (14%-kal) dinamikusabban bővült. Az olaj és más nyersanyagok magas ára miatt a cserearányok kb. 1%-kal romlottak, ezt azonban részben kompenzálta a rendkívül alacsony dollárárfolyam. A külkereskedelmi mérleg hiánya abszolút értékben meghaladta a 2003-as szintet, de a GDP-hez viszonyítva csökkent, ami rég nem látott pozitív jelenség.

A magyar befektetők külföldi tőkebefektetései pozitívan értékelhetők, azonban emellett megfigyelhető tendencia a külföldi befektetők jelentős mértékű tőke kivonása. 1999 óta már nem fedezi a tőkebeáramlás az államháztartás folyó hiányát, ahogyan a lényegében befejeződött privatizáció sem. 2004-ben várhatóan 3,9 milliárd eurót tesznek ki a közvetlen tőkebefektetések. *A magyar gazdaság relatív előnye a külföldi tőkéért folyó versenyben az elmúlt években mérséklődött*: ebben piaci folyamatok és gazdaságpolitikailag kevésbé hatékony döntések is szerepet játszottak.

4. Az Európai Unió csatlakozás gazdasági hatásai

Az egész közös EU-piac négy tartópillére az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad áramlása. A bővítéssel növekszik Európa gazdasági ereje a világban, az integráció ösztönzi a gazdasági növekedést, az EU-piac fogyasztóinak száma a 2004-es bővítéssel 455 millió főre bővült. A fejlett közösség húzó és fellendítő ereje hosszú távon biztosíthatja hazánk gazdasági fejlődését és életminőségének javulását. *Az EU-csatlakozás a gazdaság számára olyan új lehetőségeket kínál, amelyekkel élve gyorsabban felzárkózhatunk a fejlett országok színvonalához.*

Magyarország 2005-ben 845 millió, 2006-ban 865 millió eurót fizet be az EU-költségvetésbe. A költségvetési befizetések mechanizmusa, szabályrendszere kötött, amelytől általában nem lehet eltérni, kivéve, ha a tagállam költségvetési kompenzációban részesül. A terhek mérséklésére a magyar kormány a két évre 28-28 millió eurós kompenzációt kapott. Az EU közös költségvetéséhez a tagállamok az alábbi befizetésekkel járulnak hozzá (*ECOSTAT* [2004a]).

- A közös vámunió és a közös agrárpolitika működésével kapcsolatos források. A jelenleg érvényes szabályok szerint a vámok 75%-a Brüsszelt illeti meg, a fennmaradó 25% jut a magyar költségvetésre.
- ÁFA alapú források, amelynek mértéke 2004-től a harmonizált áfa-alap 0,5%-a.
- Bruttó nemzeti jövedelem (GNI) alapú, egységes kulcs alapján számított befizetések.
- További befizetési cím az Egyesült Királyság visszatérítési igényére vonatkozó, 1984-ben elfogadott korrekciós mechanizmus, amely csökkenti az Egyesült Királyság ÁFA és GNI alapú hozzájárulását. A korrekció költsége a többi tagállamot terheli.

Az Európai Unió fontos célkitűzése segíteni az elmaradott tagállamok és térségek¹⁰ társadalmi-gazdasági felzárkóztatását. A térségfejlesztési és felzárkóztatási forrásokat strukturális és kohéziós támogatásokra bonthatjuk. Négy Strukturális Alap¹¹ működik, a Kohéziós Alap pedig a

¹⁰ ahol az egy főre jutó GDP nem éri el az Unió átlag 75%-át.

¹¹ Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap, Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap, Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz.

környezetvédelemben és a közlekedésben szükséges nagyberuházásokhoz nyújt az elmaradott tagállamoknak támogatást. Az Európai Unió minden fejlesztésnek maximum a háromnegyed részét finanszírozza, a maradék 25%-ot a kedvezményezett országnak kell állnia.

2005-ben 1342 millió euró, 2006-ban 1487 millió euró szerepel az EU-költségvetésében Magyarország számára kifizetési előirányzatként.¹² Az Európai Bizottság a nettó pozíció szempontjából azt tekinti kiindulópontnak, hogy a tagállamok mennyit kapnak, és mennyit fizetnek be a közös költségvetésbe. Ennek megfelelően magyar részről 324 milliárd forint uniós forrás lesz elérhető 2005-ben, miközben 210 milliárdot tesz ki az EU-költségvetéshez történő hozzájárulásunk. Maximális felhasználás esetén 2005-ben 497 millió euró, 2006-ban 622 millió euró a nettó egyenleg. Elvileg tehát 114 milliárd forint plusszal zárhatjuk a 2005. évet az EU viszonylatában. A forráslehetőségeket azonban egyik tagállam sem képes maradéktalanul felhasználni, ami Magyarországra hatványozottan igaz. *Hatékonytalan közigazgatással és pályázatással gyakorlatilag bármelyik évben számíthatunk akár nettó befizető pozícióra is.*

5. Magyarország gazdasági fejlettségének scenáriói

A módszertani kérdések, az alkalmazott mutatószámok, a scenáriók feltételrendszere, a 2004-es gazdasági állapot, valamint a csatlakozást követő fejlemények ismeretében kezdhetünk hozzá a scenáriók kidolgozásához. Hazánk gazdasági fejlettségének jövőbeni (2007-ig történő) megítélését három forgatókönyvben mutatjuk be.

5.1. A versenyképesség forgatókönyve

A hazai gazdaságpolitika az egyensúly helyreállítására, az államháztartási hiány csökkentésére és a versenyképesség romló tendenciájának megfordítására és növelésére koncentrál. Ennek érdekében a reálbérek csak a tényleges gazdasági teljesítmény emelkedéséhez igazítottan növekednek. A munkatermelékenység évi 3-3,5%-ot javul, a foglalkoztatottság enyhén emelkedik.

¹² 1999. évi árakon számítva.

Javul a vállalkozói szektor befektetési kedve, ami az export növekedésén keresztül kedvezően hat a GDP-növekedésre. A csatlakozást követően emelkedik a beruházási hányad, 2006-ra elérhetjük a kohéziós országokat jellemző 25%-ot. A GDP 1,2%-át kitevő strukturális és kohéziós támogatások hatására 10%-ot meghaladóan javul a beruházások értéke. Mindezek ellensúlyozni tudják a külföldi tőkebeáramlás csökkenését. Erősödik a magyar vállalatok külföldre irányuló expanziója is (ez viszont nem jelenik meg a GDP-ben).

A fentiek miatt egyensúlyozó gazdasági növekedés következik be, ismét a fenntartható növekedés pályájára áll a magyar gazdaság. A növekedés motorja az export és a beruházás növekedése, és csak harmadikként a lakossági és közületi fogyasztás. A mezőgazdasági termelés bővülése stagnál, illetve a GDP növekedési szintje alatt marad, de az ipar, az építőipar, a szolgáltatások, különösen a kereskedelem és az idegenforgalom, a beruházásokkal és az export-bővüléssel együtt újra az ezredfordulós szintre emeli a GDP növekedési ütemét, amely így újra elérheti az évi 5%-ot. A gazdaságpolitikailag kritikus választási évben a józan ész felülkerekedik a felelőtlen osztogatáson, ezért a hiány nem romlik 2006-ban sem.

A külkereskedelmi mérleg egyenlege nem romlik tovább. Az olajárak csökkenése – különösen euróban számolva –, valamint a bérnövekedés lassulása eredményezte lassabb keresletnövekedés valamelyest csökkenti az importszámlát. Ezáltal javulhat az egyenleg, az export–import olló zárulni kezd. A fogyasztás szerkezetében közelítünk az európai tendenciákhoz: a nem anyagi javak fogyasztása a szektor piaca növekedési ütemének megfelelően változik: három-négyszeres növekedés is elképzelhető az elkövetkezendő években e területen.

Az erőteljesebb gazdasági növekedés szigorúbb fiskális kiigazítás nélkül képes az államadósságra és a deficitre vonatkozó konvergencia-kritériumok teljesítésére. A versenyképesség javulása az infláció újbóli mérséklődésével jár. Az államháztartás folyó deficitje csökken, ezáltal a hiányt „ki tudjuk növekedni”. Már 2007-ben teljesíthetjük a maastrichti kritériumokat, megteremtődnek a feltételei az eurózónához való csatlakozásunknak. Hazánk nemzetközi megítélése javul.

A természetes fogyás mértéke a korábbi évekéhez hasonló marad. A külső vándorlás pozitív egyenlege tartós tendenciaként fennmarad.

Az egészségesebb életmódra való törekvés és az egészségügy reformja kissé javítja a várható élettartamot, bár a fejlett Nyugattól való elmaradásunk még így is jelentős marad. Javul az életszínvonal. Az iskolázottság növekszik, az írástudatlanság mértéke hasonlóan kedvező marad. A HDI-indexben előrelépés következik be. Az időszakban utolérhetjük Észtországot, Lengyelországot és Argentínát, valamint megközelíthetjük Máltát és Csehországot.

5.2. Az egyensúlyromlás forgatókönyve

A költségvetés, valamint a lakosság finanszírozási igényének növekedése a külső hiány növekedésével társul. A korábbi vállalások túlteljesülése egyre kényszerítőbben hat. A fogyasztásösztönzés és a választási évben bekövetkező osztogató politika a belső keresleten keresztül igyekszik növekedést gerjeszteni. A növekvő fogyasztást növekvő import tudja kielégíteni. Az export bővülési üteme nem tud ezzel lépést tartani, nagyobbra nyílik az export–import olló, amely a folyó fizetési mérlegben és az államháztartásban jelentős hiányt okoz.

A fizetési mérleg rekord hiánya inflációs feszültségekben csapódik le. A fizetési mérleg romlásában a legfontosabb tényező a költségek növekedése. Az ország versenyképességét veszélyezteti, hogy a már viszonylag magas bérszintet tovább húzza felfelé az Unió csatlakozása. A költségvetési kiadásokat a GDP 1-1,5%-ával „dobja meg” az intézményrendszer, a közlekedési infrastruktúra és a környezetvédelem felfejlesztése az Unió által várt szintre. Modernizációs és finanszírozási szempontból is kedvezőtlen, hogy a beáramló külföldi tőke mennyisége minimális, sőt továbbra is kisebb a kiáramlónál.

A világgazdasági recesszió kedvezőtlenül érinti a vállalkozói szektor beruházási kedvét és lehetőségeit, ezért nem javul a beruházási hiány. A Strukturális és Kohéziós Alapok támogatásai azonban életben tartják a gazdasági növekedést.

A keletkező problémákat jóval szigorúbb monetáris politikával lehet sikeresen orvosolni, a neoliberais gazdaságfilozófia domináns szerephez jut a hazai gazdaságpolitikában. Fennmarad ugyan a növekedés, de romló egyensúlyi mutatók mellett. A mezőgazdasági és az ipari szektor a GDP növekedési szintje alatt teljesít, a húzó ágazatok a szolgáltatások (különösen a kereskedelem), valamint új tendenciaként

az informatika, a távközlés és a médiaipar összefonódása útján létrejövő „új gazdaság”.

A GDP növekedési üteme lassan, de biztosan csökken az elkövetkezendő években. A magas növekedésről ugyan lemondhatunk, de nem kerülünk válságba sem, ezért mélyreható stabilizációs csomagra nem lesz szükség. A bruttó államadósság GDP-hez viszonyított aránya 2008-ra megfelel a maastrichti kritériumoknak, de az államháztartás folyó deficitje és az infláció maastrichti szintjének elérésére nincs remény. Nem tudjuk ezért 2010-ben bevezetni az eurót. Az egészségügy reformja, ha nehezen is, de az időszak végére végbemegy.

A természetes fogyás mértéke a korábbi évekéhez hasonló marad. A külső vándorlás pozitív egyenlege tartós tendenciaként fennmarad. A várható élettartam kismértékben javul. Az iskolázottság növekszik, az írástudatlanság mértéke hasonlóan kedvező marad. A HDI-index kisebb mértékben javul, mint a versenyképesség forgatókönyve esetében. Sikerül megtartanunk csekély előnyünket Szlovákiával és Litvániával szemben.

5.3. A megtorpanás forgatókönyve

Az EU stagnálása tovaggyűrűzik Magyarországra. A legfőbb kereskedelmi partnereinknél megfigyelhető recesszió csökkenő kereslettel jár. Kifulladás a hazai gazdaságpolitikának a belső keresletélénkítéssel szemben a konjunktúrára gyakorolt pozitív hatása. Kereslet híján válságba kerül az ipar és az építőipar. A fogyasztás generálta növekedés később életszínvonal-csökkenéssel jár.

Az infláció meglódul, 2007-től lehet csak mérséklődésére számítani. Nem marad pénz a munkanélküliség állami munkahelyteremtéssel történő csökkentésére sem. Nem lehet reálkereset-növekedésre számítani, a bruttó fizetések növekedése nem éri el az infláció mértékét. A családtámogatási rendszer pénz hiányában kifulladás, az adókedvezményeket jelentősen mérséklük. Gyarapodásunk záloga az amúgy is válságos időkben élő mikroszféra teljesítménye lesz. A GDP-t a strukturális és a kohéziós támogatások, valamint az általuk megmozgatott tőke tartja szinten.

Az egyensúly látványos romlása és a növekedés megtorpanása visszaeséssel fenyeget. A gazdaságpolitika stabilizációs csomaggal

kénytelen a válságba beavatkozni. A megszorításokat az elszállt államháztartási hiány indokolja, amely messze kerül az euró bevezetéséhez szükséges, a GDP arányaihoz viszonyított 3%-os értéktől. Az adószigorítások elkerülhetetlenné válnak, leállnak a hazai erőből tervezett halasztható beruházások.

A restriktív gazdaságpolitika és a megszorító intézkedések meghozzák az eredményt, 2006-tól újra növekedési pályára tér gazdaságunk. A Gazdasági és Monetáris Unió konvergenciakritériumait egyelőre nem tudjuk teljesíteni, az euró bevezetése évekkel eltolódik. Az egészségügy reformja még várat magára. Újra felerősödik a konjunkturális munkanélküliség.

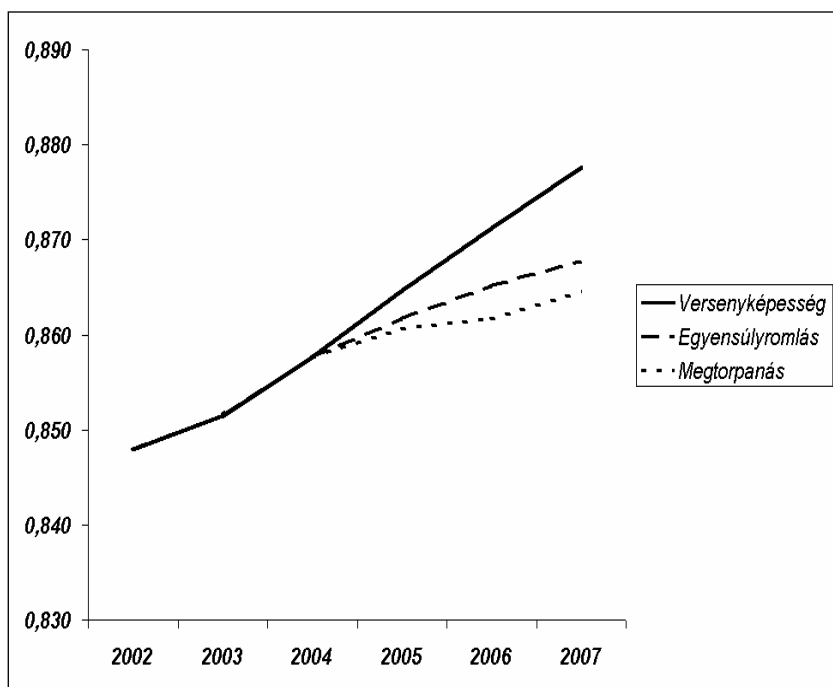
A természetes fogyás mértéke a korábbi évekéhez hasonló marad. A külső vándorlás pozitív egyenlege tartós tendenciaként fennmarad. A várható élettartam kismértékben javul. Az iskolázottság növekszik, az írástudatlanság mértéke hasonlóan kedvező marad. A HDI-index csekély mértékben ugyan javul, de a felzárkózásunkban nem történik előrelépés. Magyarország pozíciókat veszít a frissen csatlakozó országokkal szemben: 2000 után újra Szlovákia mögé kerülünk.

6. Az eredmények értékelése

A három scenárió meglehetősen eltérő környezetet képvisel hazánk fejlettségének megítéléséhez. Az eltérő GDP növekedési pályák, a demográfiai mutatók, valamint az enyhén javuló iskolázottsági indexek más-más HDI-indexeket eredményeznek az előrejelzési időszakra vonatkozóan. A HDI-indexek 2007-ig kitekintő alternatívái után bemutatjuk a három scenárió alapján várható éves GDP- és egy főre jutó GDP-értékeket is. Magyarország esetében a tanulmány készítésének idején a 2004. évi GDP, demográfiai és iskolázottsági mutatók alakulását illetően elfogadtuk a legnagyobb előrejelzéssel foglalkozó társaságok prognózisait. Az ábrázolás kedvéért nagyságrendekként értelmezhető, konkrét számszerű értékeket adtunk az egyes mutatóknak.

7. táblázat. A HDI-index és komponensei 2007-ben a három scenárió alapján

	Egy főre jutó GDP indexe	Várható élettartam indexe	Iskolázottság indexe	HDI index
Versenyképesség	0,879	0,792	0,962	0,878
Egyensúlyromlás	0,855	0,790	0,959	0,868
Megtorpanás	0,851	0,789	0,954	0,865

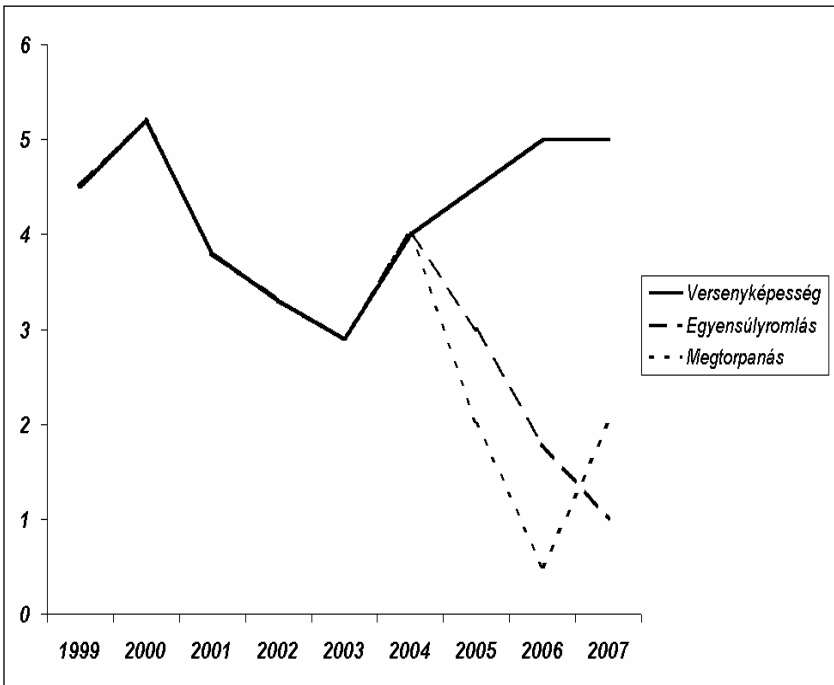

1. ábra. A HDI-index alakulása 2002 és 2007 között a három scenárió alapján

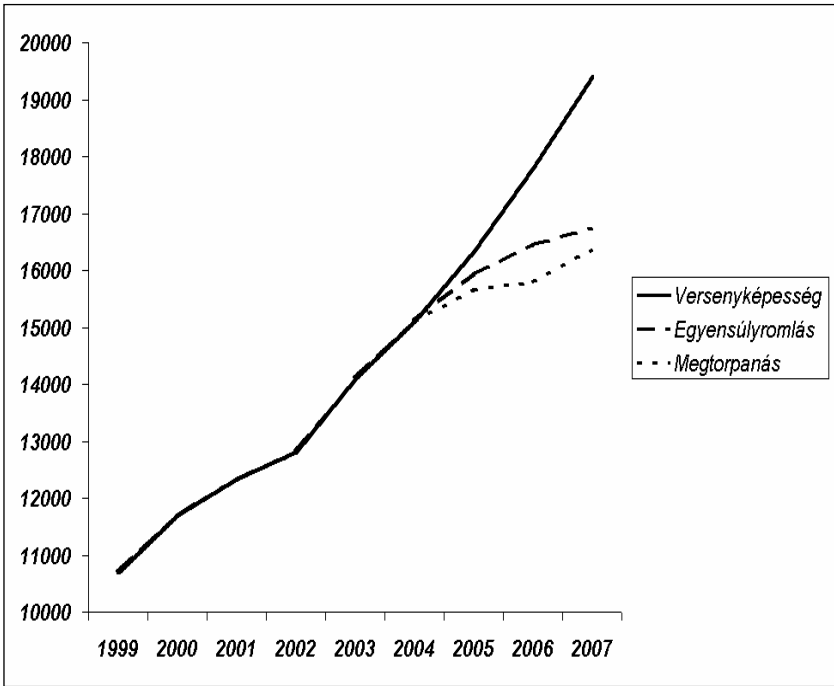
Mindhárom scenárió tehát javulást sejtet 2002-höz képest, amikor a hazai HDI-index értéke 0,848 volt. Amennyiben a versenyképesség

scenáriója áll legközelebb a valósághoz, több helyet is javíthatunk a listán (Argentína, a Seychelle-szigetek, Észtország és Lengyelország időszaki fejlődésétől függően érhetjük utol és előzhetjük meg őket). Az egyensúlyromlás és a megtorpanás forgatókönyve esetén a rangsorban a hozzánk hasonló fejlettségű országok között maradunk, előrelépésünk a többi állam teljesítményének függvénye.

A HDI-értékek után vessük össze, hogy a három eltérő társadalmi-gazdasági feltételrendszer milyen GDP növekedési ütemeket jelent, valamint miként alakul az egy főre jutó GDP az előrejelzési időszakban. Érdeemes megfigyelni, hogy az egy főre jutó GDP viszonylagos elmaradottságunk és a vásárlóerőnek a valutaárfolyamokhoz képest kedvezőbb tulajdonsága miatt jobban bővül, mint a GDP.

2. ábra. A GDP-növekedés százalékos alakulása a három scenárió alapján

3. ábra. A vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP alakulása dollárban

Megítélésünk szerint a HDI-indexek nemzetközi összehasonlításban kiválóan alkalmazhatók célok kitűzésére, és reálisan mutatják azokat a területeket, amelyeken fejlődünk kell. Hazánk az Európai Unió csatlakozásából adódó lehetőségeket megfelelően kihasználva képes lehet nemzetközi méretekben is fejlődni, fontos azonban, hogy a fejlődést ne csak a GDP-t előállítók élvezzék, hanem a társadalom valamennyi tagja is.

Felhasznált irodalom

- ANAND, S. – SEN, A. K. [1994]: Human Development Index: Methodology and Measurement. In: KAUL, I. (ed.): Occasional Papers, Human Development Office. Oxford University Press, New York, pp. 19–35.
- ANDERSON, V. [1991]: Alternative Economic Indicators, Routledge, London and New York
- CSATH MAGDOLNA [2001]: Kiút a globalizációs zsákutcából, Kairosz Kiadó, Budapest
- ECOSTAT [2002]: Kísérletek a rejtett gazdaság nagyságának megállapítására. ECOSTAT Módszertani füzetek, 3. kötet
- ECOSTAT [2004a]: Az EU befizetések és támogatások a csatlakozás első éveiben, ECOSTAT-Mikroszkóp, VII. évfolyam, 3. szám
- ECOSTAT [2004b]: ECOSTAT Gazdasági hírlvelek, Internet: <http://www.ecostat.hu>
- GKI [2004]: A GKI Gazdaságkutató Rt. prognózisa a magyar nemzetgazdaság 2004. évi folyamatairól. Internet: <http://www.gki.hu>
- HELTAI LÁSZLÓ [1999]: A GDP és az öko-logika hiánya. Eszmélet Füzetek 39. Eszmélet Alapítvány
- HENDERSON, H. [1991]: PARADIGMS IN PROGRESS, LIFE BEYOND ECONOMICS. KNOWLEDGE SYSTEMS, INC., INDIANAPOLIS
- HUSZ ILDIKÓ [2001]: Az emberi fejlődés indexe, Szociológiai Szemle, XI. évfolyam, 2. szám, 72–83.
- KRISTÓF TAMÁS [2002a]: A scenárió módszer a jövő kutatásban. Jövőtanulmányok 19. BKÁE Jövő kutatási Kutatóközpont, Budapest
- KRISTÓF TAMÁS [2002b]: Magyarország gazdasági fejlettsége az elkövetkezendő években, eVilág, I. évfolyam, 5. szám, 3–7.
- KRISTÓF TAMÁS [2003]: Magyarország gazdasági fejlettségének lehetséges forgatókönyvei, Statisztikai Szemle, LXXXI. évfolyam, 12. szám, 1090–1106.
- NOVÁKY ERZSÉBET [2001]: Hazánk társadalmi-gazdasági jövőalternatívái. In: NOVÁKY ERZSÉBET (szerk.): Magyarország holnap után. BKÁE Jövő kutatási Kutatóközpont, Budapest, 21–61.
- SCHWARTZ, P. [1996]: The Art of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World. Doubleday, New York
- SZILÁGYI GYÖRGY [2001]: Gazdag országok – szegény országok, Szokatlan vita a nemzetközi statisztikai életben, Statisztikai Szemle, LXXIX. évfolyam, 7. szám, 587–595.
- UNDP [2002]: Note on statistics in the Human Development Report. United Nations, Human Development Reporting Office, Available from internet: <http://www.undp.org>
- UNDP [2004]: Human Development Report, Cultural liberty in today's diverse world. UN Plaza, New York

TÁRSADALOM ÉS POLITIKA

Szentes Tamás

A hazai egészségügy finanszírozásának aktuális kérdései

Az egészségügy finanszírozásán az egészségügyi költségek forrásainak biztosítását értjük, mely döntően az állam redisztribúciós feladatával összefüggésben, kisebb részt pedig az igénybevevő által részlegesen (co-payment) vagy teljesen (full-payment) vállalt költségeket jelenti.

Finanszírozási modellek és azok alakulása napjainkban

A jóléti államok XX. századi fejlődése során több, karakterisztikusan eltérő finanszírozási modell alakult ki a világban:

- bismarcki modell (társadalombiztosítási rendszer);
- Szemacskó-modell (szovjet modell);
- Beveridge-modell – NHS rendszer (adóból finanszírozott nemzeti egészségügyi rendszer);
- szabadpiaci modell (amerikai vegyes rendszer);
- „out-of-pocket” modell.

Ezek a rendszerek kialakulásuk során markáns különbségeket mutattak állami szerepvállalás, intézményi rendszer fenntartása és üzemeltetése, hozzáférhetőség, finanszírozási módozat tekintetében.

A rendszer felépítését és működését különböző etikai elvek határozták meg. Ez határozta meg, hogy milyen elv mentén kívánja a társadalom az egészségügyi ellátás meghatározott körét a társadalom tagjai számára biztosítani, a szolidaritási elv mennyire érvényesül az egészségügyi ellátásban, és milyen hozzájárulási rendszer segítségével sikerül a forrásait megteremteni.

Ezek a fenti tiszta rendszerek azonban mára már nem léteznek. A modellek átalakulásával mára gyakorlatilag az állami egészségügyi

szolgálat és az egyéni öngondoskodáson alapuló rendszerek közötti átmenet folyamatossá vált.

Az utóbbi évtizedek nagy kihívását jelentette az egészségügyi kiadások növekedése, mely a jövedelemtranszferek egyensúlyi helyzetének felbomlásához vezetett. Az ellátás színvonalának elvárt emelkedése, a technológiai fejlődés és az ezzel járó költségnövekedés egyre nagyobb problémát jelentett az államháztartás számára.

Ezen kívül a rendszerrel szemben legfontosabb követelmény, hogy az ellátórendszer az egészségi állapot optimalizálása érdekében működjön, ennek szellemében kívánatos megszervezni a szolgáltatók finanszírozási módszerét és a megfelelő forrásallokációt.

Konvergencia az ellátórendszerek működésében

- Az állam szerepvállalása a társadalombiztosítási és adóból finanszírozott rendszerekben valamelyest csökkent, ugyanakkor a szabadpiaci formát követő országokban nőtt.
- A magánfinanszírozás szerepe viszont éppen ezzel ellentétesen változik, tehát az erős öngondoskodási modellt követő országokban folyamatosan csökken, míg a Bismarck illetve Beveridge féle modellt követő országokban nő.
- Tehát a köz- és magánfinanszírozás (public-private mix) egyfajta közeledése, konvergenciája észlelhető.
- Az egészségügyben észlelhető technológiai fejlődés és bizonyos társadalmi változások az ellátással szembeni igények további diverzifikálódásához vezettek. Ennek hatékonyabb kielégítése a magánfinanszírozás különböző formáinak növekvő szerepéhez vezetett.

A magyar egészségügy pénzellátásának jelenlegi forrásai

- Központi költségvetés 23,4%;
- települési önkormányzatok költségvetése;
- kötelező egészségbiztosítás járulék és hozzájárulás 61%;
- önkéntes biztosítás (egészségpénztárak);
- kötelező biztosítás szolgáltatásai esetében az egyének által fizetett térítési díjak (elsősorban gyógyszereké);

- egyének közvetlen fizetései a magánszektorbeli szolgáltatásokért;
- munkáltatók közvetlen fizetései a magánszektorbeli szolgáltatásokért (pl. foglalkozás-egészségügyi vizsgálatok);
- gyógyszergyárak és egészségügyi berendezéseket gyártó cégek által nyújtott támogatás;
- Európai Uniós pályázatokon elnyert összegek.

A magyar egészségügyi rendszer duális finanszírozása

Az egészségügyi rendszer finanszírozása Magyarországon az Alkotmánybíróság előírása, az önkormányzati törvény, az egészségügyi törvény alapján duális rendszerű, ami azt jelenti, hogy

- a működési költségek fedezetét a közfinanszírozás forrásai közül jelentős arányban az Egészségbiztosítási Alapba befizetett járulékok, valamint az egészségügyi hozzájárulás képezik;
- a létesítményfenntartásra, beruházásra és eszközpótlásra a forrásokat a tulajdonosok az adóbevételek terhére az állami és önkormányzati stb. költségvetésből fedezik.

A működési költségek finanszírozása

Az Egészségbiztosítási Alap bevételei

A működési költségek finanszírozásának legjelentősebb forrását a kötelező egészségbiztosításból származó bevétel adja, amely kezelését az Egészségbiztosítási Alap végzi. Az Egészségbiztosítási Alap bevételeinek több mint 85%-a járulékbevétel és hozzájárulás, melyet kiegészít a központi költségvetés hozzájárulása. Rendszerváltás óta a bevétel nominálértéken növekedést mutat, reálértékben azonban csökkenést.

A csökkenés összetevői:

- A járulékmértéket leginkább meghatározó munkáltatói egészségbiztosítási járulék 1992-től 1999-ig 19,5%-ról 11%-ra csökkent.
- Az 1997-ben bevezetett fix összegű munkáltatói egészségügyi hozzájárulás 2002-től csökken, és távlatilag 2006-ban meg fog szűnni.
- Járulékfizetők létszámának változása: 1990-ben 5 146 000 fő, míg 2002-ben 3 845 000. Ez az arány azt jelenti, hogy a járulékfizetők száma az elmúlt években jelentősen csökkent.

zetők (biztosítottak) aránya az egész társadalom viszonylatában csökken. Ennek oka a társadalom előregedése, a munkanélküliség növekedése, valamint a gazdaságon belül jelentős teret nyert fekete-, illetve szürkegazdaság.

Az egészségügyi infláció

Ha megvizsgáljuk a fogyasztói és egészségügyi árindex alakulását, azt találjuk, hogy az egészségügy meghatározó költségei a fogyasztási cikkek áránál jobban nőttek az elmúlt években, tehát az egészségügyi infláció nagyobb mértékű volt.

A működési finanszírozás formái a magyar egészségügyben

Kétfajta finanszírozási típust különböztethetünk meg.

- Input (bázis szemléletű):
  - kapacitásfinanszírozás (ágyszám, óraszám);
  - feladatfinanszírozás: fejkvóta.
- Output (teljesítményarányos finanszírozás):
  - normatív:
    - ~ krónikus fekvőbeteg-szakellátás esetén: átalánydíjas eset-átalány;
    - ~ aktív fekvőbeteg-szakellátás esetén HBCS;
  - tételes: járóbeteg-szakellátás.

Aktív ágyak normatív finanszírozása (HBCS)

Az aktív ágyak finanszírozása Magyarországon homogén betegcsoportok (HBCS-) rendszer alapján történik 1993. július elsejétől. A rendszer alapját a Yale egyetemen Fetter professzor által kidolgozott DRG (Diagnosis Related Groups) képezi. A DRG-rendszer orvosi szempontból logikailag összetartozó, azonos forrásigényű – ún. iso-resource – ellátási eseteket sorol egy csoportba, 467 csoportot képez, ami statisztikailag könnyen kezelhető. Ezek meghatározása egy előzetes, empirikus elemző eljárás során kiszámított, majd folyamatosan karbantartott súlyszámmal rendelkezik, ami kifejezi az adott csoportba tartozó esetek relatív teljesítményét, illetve relatív erőforrás(költség)-igényét. A HBCS-rendszer bevezetését 1987-től több

éven keresztül 37 kórház részvételével végzett részletes adatgyűjtés és -feldolgozás előzte meg, melynek során az országos betegforgalom 40%-át elemezték.

A HBCS-rendszerrel szembeni fontos elvárás volt, hogy a korábbi bázisfinanszírozáshoz képest

- az átlagos ápolási idő csökkenjen;
- hatékonyabb legyen;
- az aktív ágyakról a beteg időben áthelyezésre kerüljön a krónikus ágyakra;
- csökkenjen a kórházi ellátások száma a járóbeteg-ellátás javára;
- kórházak belső szerkezete alkalmazkodjon az igényekhez;
- igazságos legyen a finanszírozás, teljesítménnyel arányosan változzon.

Adott eset díjazását a **súlyszám** fejezi ki, mely az adott HBCS esetköltsége/átlagos esetköltség hányadosából adódik. A súlyszámok a társadalombiztosítás által folyósított működési költségek teljesítményelvű elosztásának eszközei, az ellátás átlagos erőforrásigényét fejezik ki.

A **súlyszám** tartalmazza:

- átlagos bérhányad;
- átlagos rezsihányad;
- átlagos anyagköltség;
- az igazgatási költségek, központi szolgáltatások arányos része;
- HBCS esetén igénybe vett konzíliumok átlagos költsége.

A **súlyszám** nem tartalmazza:

- amortizáció, fejlesztés, tőkehozam;
- eseti ráfordítás;
- konkrét szakmai igényesség tételei.

HBCS típusú finanszírozás összehasonlító elemzése

A HBCS típusú finanszírozási rendszer előnyei.

- A rendszer segíti a költséghatékonysági elvárás teljesülését, mivel a szolgáltatókat az erőforrás-felhasználás optimalizálására ösztönzi (technikai hatékonyság), így csökkentheti az ápolási időt, a lekötött kapacitásokat, a felesleges vizsgálatok, terápiák számát.

- Teljesítményelvű finanszírozás alkalmazása során a finanszírozás követi a beteget, a finanszírozás arányos a kórház által biztosítandó erőforrásigénnyel, a forráselosztás átlátható, bizonyítható, a nyilvánosság által számon kérhető.
- Prospektív (előre rögzített díjas) finanszírozás bevezetése támogatja a kiszámíthatóságot, tervezhetőséget.
- Biztosítja a költségvetési korlátok betartását, a költségek féken tartását.
- Az esetosztályozáson alapuló forráselosztás a biztosítottak számára egyenlő esélyt nyújt az ellátás minőségéhez, a hozzáféréshez, mivel minden esetben azonos esettípus után azonos díj jár, súlyosabb események után magasabb súlysúly jár, függetlenül az ellátó intézettől.
- A rendszer optimalizálja a szolgáltatói és biztosítói kockázat nagyságát, a kockázatkezelést a megfelelő szintre helyezi (egy ellátás pénzügyi kockázata a szolgáltatót, a teljes kórházi ellátás, a várható betegszámból következő kockázat alapvetően a finanszírozót terheli).
- A rendszer alapját képező információs bázis a finanszírozó, az egészségügyi rendszer irányítói, a kórházak számára sokrétű információt biztosít az ellátás minőségének, a hozzáférésnek az elemzésére, a betegösszetétel vizsgálatára.

A HBCS típusú finanszírozási rendszer hátrányai.

- Indokolatlan teljesítménynövelésre ösztönözheti a kórházakat, ha más rendszerelemek nem épülnek ki mellette. Éppen ezért az allokációs hatékonyságot önmagában nem képes megfelelően támogatni.
- Garanciális elemek, minőségbiztosítási követelmények nélkül ösztönözhet az ellátás megfelelőségének, minőségének csökkentésére.

A HBCS magyarországi alkalmazásának előnyei.

- A technikai kivitelezése megoldható volt, a kórházi információrendszer fejlesztésének ösztönzést adott, fejlődött a kórházi management, controlling.

- A díjak egységesítése megtörtént. A kórházi ellátás egységesítésére a feltételek egy része létrejött. A HBCS-alkalmazás szabályozási környezete kialakításra került, folyamatosan fejlesztik.
- Az ágyszámok, ápolási idők csökkentek, számos adat bizonyítja, hogy jelentős infláció-ellensúlyozásában, a kórházi ellátás fenntartásában fontos szerepet játszott a technikai hatékonyság javulása.
- Minden szinten elkezdődött az információk hasznosítása.
- A magyar HBCS-rendszer alkalmasnak bizonyult egyes átmeneti ellátási formák finanszírozási rendszerének kialakítására is (kúra-szerű ellátás, egynapos ellátás, sürgősségi ellátás).

A HBCS magyarországi alkalmazásának hátrányai:

- A szabályozottság ellenére az aktuális lobbyérdekek még mindig jelentős hatást tudnak kifejteni, nem elég transzparens a rendszer felülvizsgálata.
- A gyakori változások a HBCS-verziókban nehézségeket okoznak a kiszámíthatóságban. Még mindig jelentős problémák vannak az adatok minőségében, nem elég intenzív az ellenőrzés.
- A rendszer nem egységes a különböző erőforrástípusok kezelésében. A HBCS-díjak csak a működési költségekre adnak fedezetet, a fejlesztésekre nem. Így ezekre az erőforrás-tényezőkre a szigorú hatékonysági elvárások nem teljesülnek.
- A HBCS-rendszer segítségével különbséget lehet tenni a kórházi ellátás esettípusai között. A progresszivitás megfelelő kezelésében az elmúlt években történt előrelépés, de még nem tekinthető megoldottnak.
- Jelentősen növekedett a kórházi esetek száma (bár ez nem okozott a kórházi kassa reálértékében növekedést), a periódusban a reálérték csökkenése volt megfigyelhető.

Létesítmény-fenntartás, beruházás, eszközpótlás finanszírozása

A beruházásokra, fejlesztésekre és eszközpótlásra szolgáló források biztosítása, mint láttuk, a tulajdonosok feladata. Így adókból, céltámogatásokból önkormányzatok, illetve szakminisztériumok fedezik ezeket a költségeket.

Megvizsgálva azt, hogy az önkormányzatok saját forrásból milyen mértékben finanszírozták a tulajdonukban lévő intézményt, láthatjuk, hogy 1996-hoz képest nominálisan is egyre kevesebbet fordítottak kórházaira. Ebből adódóan két nagy probléma áll az intézmények előtt.

- Amortizáció problémája: az eszközpótlás hiánya jelentős gondot okoz.
- Technológiai devalváció: az egészségügyben tapasztalható technikai, technológiai fejlődés nem megfelelő ütemű követése jelentős lemaradást okozhat a jövőben a hazai intézmények ellátási struktúrájában.

A költségvetési intézmények finanszírozási rendszere az eszközpótlást a 70-es évek óta alkalmazta: például felújítási hányad, felújítási hányad-kiegészítés, gép–műszer-cserepótlás. A felújítási hányad-képzés 1990-ben szűnt meg az adórendszer reformjával, a személyi jövedelemadó bevezetésével, a személyi jövedelemadó helyi önkormányzatok részére történő átengedésével. Az adóreform bevezetését követően az önkormányzati finanszírozási reformmal egyidejűleg az egészségügyi ellátások (szolgáltatások) finanszírozása a társadalombiztosításhoz került át. A kettős finanszírozás tehát 1990. évben az egészségügy társadalombiztosítási finanszírozására való áttérésével és a tanácsi finanszírozási reformmal jött létre. Az alapellátás felhalmozási célú támogatását a 229/2001. (XII. 5.) Korm. Rendelet: a házi orvosok, házi gyermekorvosok és fogorvosok alapellátási vállalkozások támogatását biztosítja. Az intézményi járó- és fekvőbeteg-szakellátásban az amortizációs költségek nem kerülnek elismerésre.

Az amortizáció elszámolásának hiányosságai adódó problémák.

- Egymásnak ellentmondó hatékonysági elvárás, ösztönzés érvényesül a szolgáltatások ellátásához szükséges különféle erőforrásokra (pl. munkaerő, tartósan lekötött eszközök). A működési költségekre bevezetésre került hatékonyságot ösztönző finanszírozási technikák költséghatékonyak. A tartósan lekötött eszközök pedig nem a szükséges mértékben vannak jelen az egészségügyben.

- A „működési költség” alapú díjak is fedezetet biztosítanak – indirekt módon – az amortizációs költségek egy részére. Kis értékű eszközök beszerzésére felhasználható a működési költségként biztosított forrás. Az ellátás során alkalmazott gyógyszeres terápia tartalmaz amortizációs kiadásokat, ezért drágább, mint a műszeres terápia, amely nem tartalmaz amortizációelszámolási lehetőséget. A kisebb összegű eszözpótlások, értéknövelő felújítások sorra elmaradnak, aminek következtében az eszközállomány a szükségesnél gyorsabban használódik el, a minőségi hiány állandósul.
- Az egészségügyi ellátásban nem megoldott és nem rendezett a magánvállalkozások ún. szektorsemleges befolyása. Az OEP térítési rendszerében a monopolizált területeken (pl. CT, MRI, ESWL) a működési költségek mellett az amortizációra és tiszta tőkejövedelmekre is lehetőséget adó díjak találhatók. A közintézményi tulajdonban pedig csak a működési költségek kerülnek elismerésre. A hotelfunkciónál a kórház által végzett szolgáltatás olcsóbb, mint a külső szolgáltató által igénybe vett szolgáltatás, hisz annak díja tartalmaz tőkeköltségeket is.
- Az amortizációs fedezetek forrásallokációja nincs összhangban sem a szolgáltatók aktiválásával, sem az önkormányzati tulajdonosi szerep alapján nevesített ellátási felelősséggel. A tartós használati eszközök beszerzésére juttatott források nem arányosak a produkált teljesítménnyel. A fejkvóta összege sem függ attól, hogy az önkormányzatok milyen egészségügyi ellátási kötelezettséggel rendelkeznek.

A forrásbővítés lehetőségei a hazai egészségügyben

A forrásteremtés rendszerében a szolidaritási elv erősítése és a károkozás visszahárítási lehetőségének megteremtése kell hogy megerősödjön. Hatását tekintve nem mindegy, hogy a forrásteremtéshez hozzájáruló egyes társadalmi csoportok esetén melyik elv dominanciáját érvényesítjük. A jelenlegi érvek az állampolgárok egyéni felelősségvállalásáról, az egyéni kockázat megjelenésének hasznosságáról szólnak. Pedig a mai helyzetet jellemző, tartósan fennálló rossz egészségi állapotban nem kizárólagosan, sőt nem is elsősorban az

egyéni felelősség hibáit, hanem a társadalmi, gazdasági környezeti tényezők embert, közösséget, egészséget hosszú időszakon keresztül veszélyeztető hatásának következményeit regisztrálhatjuk. Van a károkozásnak olyan területe is, ahol a többszörösen hátrányos helyzetű páciensek helyett lokalizálható, megnevezhető, a károkozással előnyökhöz jutó, kártérítéshez jövedelemmel rendelkező szervezetek felelősségét hangsúlyozhatjuk, közvetlenül velük szemben állíthatunk fel kártérítési igényeket. Ez két területet foglal magában.

- Az egészségre, a környezetre káros termékeket előállító szervezetek felelőssége.
- A munkáltatók felelőssége az egészséget károsító munkakörülmények miatt.

A forrásteremtésben érvényre kell jutnia az egészségért és az egészségkárosodásért való felelőségnek is.

A forrásteremtés és a forrásbővítés legfontosabb eszközei a közfinanszírozásban

Az egészségügyi ellátás rendszerében a forrásteremtés oldalán a legfontosabb feladat valamennyi járulékfizetésre kötelezett személy bevonása az egészségügyi ellátás terheinek viselésébe. A forrásbevonásnak úgy kell megvalósulnia, hogy ne az amúgy is túlzott jövedelemelvonással sújtott munkajövedelmeket, hanem a közteherviselésbe eddig kevésbé bevont, részben a feketegazdaságban létrejött jövedelmeket terhelje. Az egészségügyi ellátásban a társadalom egésze kell, hogy egy kockázatközösségbe tartozzon, a szolidaritási elv érvényesítése érdekében.

A forrásteremtés a társadalmi kockázat közösségén belül valósítsa meg a szolidaritás deklarált elveit. A magas jövedelemmel, családdal nem rendelkező, egészséges állampolgárok szolidárisak az alacsonyabb jövedelemmel, családdal rendelkező, betegebb állampolgárokkal. A járulékbefizetések elmaradása ne járjon az ellátórendszerre áthárítható következménnyel.

Az adó típusú forrásteremtési módot célszerű megőrizni, sőt növelni, elsősorban azokon a területeken, ahol az állami kötelezettségvállalásnak érvényesülni kell.

Az elmúlt években az egészségügyet érintő, többször végrehajtott áfakulcs-átrendezések forráselvonást eredményező következményeinek ellentételezése lenne az egészségügyi szolgáltatások 0%-os áfakulcsossá válása és az áfa visszaigényelhetősége.

KárviSSzatérítő mechanizmusok

A forrásteremtés rendszerében szükséges az ellenőrzési, a felelősségvállalási és kárviSSzahárítási mechanizmusok létrehozása (pl. üzembaleset-biztosítás, egészségkárosító termékek utáni kártérítés). A fizetőképesek körében a szolidaritási mértéknek megfelelően kell megszabni a járulékfizetés alapját. A rendszer kialakításánál egyértelmű összhangot és hosszú távon elfogadható arányt kell kialakítani a gazdaság fejlettségével. Az összhangot a kárviSSzahárító mechanizmusok segítségével is támogatni kell.

Balesetbiztosítási ágazat kialakítása lenne szükséges a munkahelyek károkozó hatásának kezelésére, azzal arányos járulékbefizetés alkalmazásával, amely a társadalombiztosítás elkülönült alrendszerként működhetne, és forrásbevonást is jelenthetne.

A balesetbiztosításból (a munkáltatók kockázat alapú befizetéséből) finanszírozható:

- foglalkozási betegségek ellátása,
- foglalkozási megbetegedések megelőzése,
- foglalkozás-egészségügyi rendszer működtetése (ahogy az már meg is valósult, de nem rendszerszerűen),
- rokkantellátás költsége,
- baleset és foglalkozási eredetű táppénzek.

A teljes vagy részleges térítési kötelezettség (co-payment)

A térítési kötelezettség több módon vezethető be.

- Általános alkalmazása: viSSzatartó hatása nem megfelelő. Nem orientált a hasznosabb ellátási út igénybevétele felé. A felesleges igénybevételt csak kismértékben kezdeményezik a betegek, de a térítés sem tartja vissza őket, ha az orvos az ellátást szükségesnek tartja.
- Szelektív alkalmazása: csak a javasolt betegellátási úttól való eltérés esetén lehet kedvező, mivel a nem hatékony ellátási utaktól viSSzatart.

Általános co-payment alkalmazása esetén érdemi forrásnövekedés reálisan nem várható, mert az általános, a társadalom széles rétegeire terhelhető co-payment elviselhető mértéke alacsony, s adminisztratív költségei gyakorlatilag nullszaldóssá teszik a bevezetését. Az a kérdés is megfontolást igényel, hogy kinek a bevétele a térítés összege. A felesleges igénybevétel végső soron a társadalombiztosítás kára, ezért a térítést értelemszerűen az Egészségügyi Alapba kellene befizetni. Ha nem így történne, akkor érdekeltté tesszük az orvosokat abban, hogy minél több és minél többszöri szolgáltatást végezzenek a beteg számára. Eredményesebb megoldás a megfelelő orvosi jövedelmek biztosítása a célokkal harmonizáló hatékonyabb ellátás esetén.

Szelektív co-payment fizetése a javasolt betegúttól eltérő betegmozgás esetén lehetséges. Ezzel az él, akinek a jövedelmi helyzete megengedi. A rendszer minden ember számára változatlanul megtartja annak lehetőségét, hogy térítés nélkül igénybe vegyék a szolgáltatásokat. Térítés kérhető a jobb hotelszolgáltatás és egyéb extra, a gyógyítással nem összefüggő szolgáltatások után. Ennek kedvezményezettje lehet a szolgáltató. Co-payment alkalmazható szociális esetben, különösen, ha a szociális és egészségügyi ellátás intézményhálózata közötti átjárhatóság mind finanszírozási, mind jogi szempontból javul. Az igénybe vevő utáni térítést intézmények (pl. önkormányzatok, alapítványok) átvállalhatják.

Az egészségügy finanszírozásának kulcskérdései

Az egészségügy finanszírozásának egyik legfontosabb kérdése, hogy az egyensúlyteremtés egyes eszközeit (bevételfokozás, kiadáscsökkentés, hatékonyságnövelés) az irányítás megfelelően izoláltan kezelje. A finanszírozhatóság ezen eszközök egyikével sem oldható meg önmagában, itt is komplex megközelítésre van szükség. A finanszírozási megoldásoknak ugyanakkor kettős célt kell szolgálniuk: javítani kell az ágazat finanszírozási pozícióját, és elő kell segítenie a szerkezetváltást.

Óvatosan kell kezelni a magánfinanszírozás nagyobb mértékét. Ezzel kapcsolatban két, egymással ellentétes hatású ténnyel kell szembenéznünk. Egyrészt az egészségügyi kiadások minden ország-

ban a rendszer lényegéből fakadóan gyorsabban növekednek, mint a közfinanszírozás forrásai; másrészt a probléma nem oldható meg a magánfinanszírozásra való apellálással, mert a magánfinanszírozás a piacon jelentkező szükséglettel arányos, és az egészségpolitika régi tétele, hogy a személyes jövedelempozíció és az egészségügy iránti szükséglet fordítottan arányos.

Mindez új stratégiát igényel a magánfinanszírozás és a privatizáció területén is. Nemzetközi példák sora bizonyítja, hogy az egészségügyi rendszerek makroszintű hatékonysága alapvetően a közfinanszírozás mértékével arányosítható, és hogy a piac elsősorban az ellátás minőségét, de nem a hozzáférést, az equityt javítja. Mindezek ellenére azt is látni kell, hogy a fenti elvek (és a jelen gyakorlat) bemerevítése nem tartható. Ha a rendszer huzamosan ellenáll minden piacosítási kísérletnek, akkor a kérdést a politika helyett az élet fogja megoldani. A differenciált igények kielégítésére Magyarországon is létrejött egy második ellátórendszer; az egészségügy kettészakadt, a források az alternatív szféra felé áramlanak, a joggal támogatott és megerősíteni vágyott közszolgálati egészségügyi rendszer még inkább ellehetetlenül, a lakosság egészségi állapota pedig tovább romlik. A rendszer mindenáron való stabilizálása pont a szétesését, a túlzott piacellenesség pedig a túlliberalizált piacot készíti elő.

Mindez meghatározza a privatizációs stratégia alapelveit. Ha a privatizáció célja központi, állami felelősség- és szerepvállalás csökkentése, és az állam a piacra akarja hárítani az ellátás korszerűsítésének feladatát, akkor igen rossz úton járunk. Az egészségügyben a piac nem képes az egészségpolitikai célkitűzések spontán megvalósítására, mert célja nem a szükségletek, hanem a fizetőképes kereslet kielégítése. Ezért a privatizáció önmagában nem jelent megoldást az egészségügy számára, sőt igen veszélyes tendenciákat indíthat el.

Ugyanakkor az ágazat forráshiánya a magántőke bevonása nélkül bizonyosan nem oldható meg, és a versenyelemek alkalmazására is szükség van a hatékonyság és a minőség javítása érdekében. A forráshiány problémája mellett azt is el kell ismerni, hogy a magántőke reagálási képessége jobb, mint az államié; hamarabb dönt, könnyebben kockáztat. Így nem csoda, hogy az innovatív technikák a magán-szférában jobban elterjedtek, illetve a magántőke a szűk esztétikai

piacon kívül alapvetően a tőkeintenzív területeken van jelen. Ha nem akarjuk kizárni az innovatív technikákat a közfinanszírozott egészségügyből, ha nem akarjuk növelni a szakadékot a köz- és magánellátás között, akkor meg kell találnunk a „köz” és a „magán” együttélésének lehetőségeit, és a privátszféra marginizálása helyett a „privát”-ot a „public” szolgálatába kellene állítani.

Egyértelművé kell tenni, hogy ma egy egészségügyi rendszer sem teljes centralizáció, sem a piaci szabályozás alapján nem működhet. A jól működő modellek a tervezett vagy irányított piac elvét követik. Magyarországon is ezt kell megcélozni. A magánfinanszírozás szerepének növelése elkerülhetetlen, de alapvető feladat, hogy annak növekedése fakultatív legyen, azaz a beteg választásán alapuljon az, hogy melyik szférában jut hozzá a megfelelő szintű és tartalmú ellátáshoz.

Szabady Balázs

Az etnonemzet demográfiai aspektusai

A különböző nemzetfogalmakból fakadó problémák

A nemzet fogalma a mai értelemben csak néhány száz éve használatos. Összefüggő területen lakó, azonos nyelvet beszélő, azonos kultúrájú, egymással szolidáris emberek összességét értjük rajta, akik egymással többnyire gazdasági kapcsolatban is állnak, közöttük gazdasági és társadalmi munkamegosztás áll fenn. Egyes – nyilvánvalóan politikai célzatú megközelítések szerint – az is kritérium, hogy közös államban élnek.¹

A nemzet jelentősége a XX. század második felében különböző okokból halványodni látszott. Az okok között szerepeltek a nemzetek közötti spontán integrációs folyamatok és a tudatos – a politikai és gazdasági eliték jelentős támogatását élvező – integrációs törekvések.

Éppen az integrációs folyamatok során felmerülő nehézségek vetették fel újra a nemzet problematikáját. Ugyanis az integráció szószólóinak rá kellett döbenniük arra, hogy a nemzet degradálása elősegítheti ugyan az integrációt, de a nemzetek létezésének olyan funkciói is vannak, amelyekről nem lehet könnyűszerrel eltekinteni.

Azonban miután a fentebb említett általános nemzetfogalmon belül különböző hangsúlyok létezhetnek, valójában különböző nemzetfogalmak vannak. Ezek közül hármat emelünk ki,² de természetesen többféle megfogalmazás is elképzelhető lenne.

¹ Ez azt jelentené, hogy minden határváltozás egyúttal megváltoztatja az egész nemzet kiterjedését is. Az ilyen „nemzetfogalom” gyakorlatilag egybeesik az „állampolgár” jól definiált fogalmával, ami eredetileg az „alattvaló” fogalmából származtatható. Az „állampolgár” mint létező és értelmes alkotmányjogi és nemzetközi jogi fogalom lényegében eleve feleslegessé teszi, hogy a nemzetfogalomba bekapcsoljuk az államot. Az ilyen nemzetdefiníció nyilvánvalóan idegen etnikumokat leigázó állami eliték érdekeit szolgálja.

² Haller M. (2000).

A *kultúr*emzet fogalmát a német romantika alkotta meg, és ez már régóta elegendő ahhoz, hogy becsmérő hangon említsék.³ A kultúr-emzetet egyesek csak nyelvi közösségként értelmezik, holott, mint a szó is mutatja, közös kultúráról van szó, melynek csak egy eleme a nyelv. Így lehet csodálkozni azon, hogy az azonos nyelvet beszélő szerbek, horvátok és bosnyákok miért vívtak olyan véres háborút egymással, de csak akkor, ha valaki *nem akarja* tudomásul venni, hogy a *vallás* és az ahhoz kötődő kulturális elemek szintén a kultúra részei, hiába próbálják egyesek kitarotán degradálni.

Az európai integráció apostolai számára hasonlóan riasztó fogalom az *etnonemzet*. Ez egy kissé emlékeztet a kultúr-emzetre, de itt a közös származáson, etnikai rokonságon alapul a közösség, ami természetesen többnyire közös nyelvet is jelent. A leggyakrabban említett példa a német alkotmány, amely kifejezetten előnyben részesíti a németeket, akkor is, ha évszázadok óta a határokon kívül élő „népi németek” (Volksdeutsch), akik egy része – nagyrészt az őket sújtó etnikai elnyomás miatt – nem is tud németül. Ez az etnonemzet-fogalom származhat részben a nemzetiszocialista korszakban uralkodó fajelméletből, de igazán hatékonyra nyilvánvalóan a II. világháború után a németeknek a győztesek által jóváhagyott üldözése tette. Ha valakit éppen német volta miatt üldöztek Kelet-Európában, ez már erkölcsi alapon is kikényszerítette az etnonemzet fogalmának érvényre juttatását. Az etnonemzet fogalma érvényesül több országban a határon kívüli nemzettestek tagjait támogató intézkedések formájában.⁴ Az etnonemzet fogalma jelenleg a legjelentősebb formában mégis Izraelben, a jelenlegi palesztinai zsidó államban érvényesül: egy több mint 2000 éve – különböző folyamatok és események következtében – szétszakadó „nemzettest” egyesítése folyik nap mint nap az egész világból beáramló, államilag támogatott bevándorlás révén.

Ugyanaz az „integrációs elit”, amely egyaránt viszolyog a kultúr-emzettől és az etnonemzettől – mint gyanús, „német” fogalmaktól –,

³ „A német romantika alkotta meg a 'kultúr'emzet' fogalmát, mely, mint ismeretes, nagyban túlbecsülte a nyelvi közösség szerepét, ezt tekintve a kulturális és népi közösség, a nemzeti egység legfontosabb alapkövének.” (Haller M., 2000. 104.)

⁴ Ide tartozik a liberális állammemzet hívei által dühöden támadott magyar „kedvezménytörvény” kívül a többi hasonló kelet-európai jogszabály, illetve gyakorlat.

ha már nemzetről kell beszélni, a „francia” *államnemzetet* részesíti előnyben. Miután az államnemzet az állampolgárok közösségét jelenti, tulajdonképpen fölösleges fogalom, hiszen az állampolgársághoz képest nem tartalmaz új információt. Az alattvalók közössége, az uralkodó iránti tiszteletből és szeretetből fakadó egymás iránti szolidaritás öröklődött a polgári államok „állampolgár” fogalmába. Az állampolgárok hűséggel tartoznak államuknak, amely szintén felelős értük, és ez szükségszerű szolidaritást hoz létre a polgárok között. Ennek a helyzetnek a kissé erőltetetten emocionális leképezése tükröződik az államnemzet fogalmában.

Miután az államnemzethez semmi sem kell, csak egy állam vagy egy államszerű képződmény, közös intézményekkel és közös jogszabályokkal, érthető, hogy az európai integráció hívei erre kívánnak támaszkodni, hiszen ehhez nem kellene hosszán tartó, szerves folyamatok, csak egy pusztán deklarációval is létrehozható helyzet.

A realitások azonban ellenállást fejtenek ki a papírízű megoldásokkal szemben. Európa realitása volt már az „európai gondolat” megszületése előtt is, és most sokan kénytelenek rádöbbenni, hogy ettől a realitástól nem lehet elszakadni.⁵ Egy nemzetállamban ugyanis, bármilyen nemzetfogalomra támaszkodunk, a polgárok között hatékony szolidaritásra van szükség. Egy lehetséges megközelítés szerint az integrációnak 4 szintje van, politikai, gazdasági, a szolidaritás területén megnyilvánuló és kulturális.⁶

A gazdasági integráció, ha nem is könnyen, de racionális döntésekkel lépésről lépésre megvalósítható, és többé-kevésbé végrehajtha-

⁵ „Egy bizonyos *helyhez és hazához való kötődés* Európában kétségkívül mindig is nagyon erős volt. Ennek kialakulásához hozzájárult, hogy évszázadokon át ugyanazok a népek települtek itt le, intenzív, regionálisan nagyon specifikus és tipikus mezőgazdasági művelést folytattak, valamint kulturális emlékművek egész sorával hálózták be Európát, a világon egyedülálló, differenciált „kulturális táj”-at teremtve meg így. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy az európaiak földrajzi mobilitása a városiasodás és a tömegközlekedés fejlődése ellenére sem fogja soha elérni azt a szintet, mely például az Egyesült Államokra oly jellemző. Az európaiaknak ez a lokális és regionális meggyökerezettség nem jelent ugyan elvi akadályt a kontinens politikai integrációjának folyamatában, mégis figyelembe kell venni, ha egy konkrét politikai alkotmány kidolgozásáról van szó.” (Haller M, 2000. 108.)

⁶ Münch, R. (2000).

tó úgy, hogy a gazdaság jelentősebb szereplőinek – legalábbis nagy részüknek – előnyös legyen.

A politikai integráció az államok között alkuk és kompromisszumok útján, lépésről lépésre, legalábbis bizonyos határok között, ugyancsak megvalósítható. A politikailag gyenge legitimációval rendelkező integrációs szervek, valamint a nemzetállamok hatalomvesztése, szuverenitásuk gyengülése mindazonáltal még rejteget nehézségeket.

Az integráció szolidaritással összefüggő problémái ezzel szemben már a jelen pillanatban is sokak számára megoldhatatlannak tűnnek. A gazdasági és politikai elitiek által összetákolt állammonstrum „alattvalói” ugyan mitől éreznének szolidaritást egymás iránt és a fejük fölött regnáló, tőlük független, érzéseikre, vágyaikra ügyet sem vető uniós kormánysszervek iránt? Ezzel szemben a némi mesterkélt sietséggel elparentált kultúrnemzeti és etnonemzeti szolidaritás látszik megerősödni éppen az integrációból fakadó sérelmek következtében. Ezek a sérelmek egyaránt fakadhatnak a gazdasági, a politikai és a kulturális integrációnak az egyes helyi társadalmakra nehezedő hátrányaitól. Így az „európai szolidaritás” az Európai Unió állampolgárainak, kvázi alattvalóinak a szintjén gyakorlatilag nem létezik.

A kulturális integráció hasonlóan problematikus. A kétezer éves európai múlt, a közös európai keresztény civilizáció természetesen eleve jelent bizonyos alapot a kulturális integrációhoz, hiszen van egy létező és a világ többi nagy kultúrájától markánsan különböző európai keresztény kultúra. Ennek deklarációjától sokan irtóznak – bármilyen nyilvánvaló lenne –, ezt mutatja, hogy az európai alkotmányba nem lehetett bevenni a keresztény civilizációra való utalást. Így viszont joggal vetődik fel az a kérdés, hogy egyáltalán mitől Európa Európa? A legsikeresebbnek tűnő ellenvetés, hogy akkor most a mohamedán albánok és bosnyákok nem európaiak? A keresztény civilizáció természetesen *nem* szűk értelemben vett *vallási kérdés*, ezért a mohamedán hódítók által többé-kevésbé erőszakkal áttérített kisebb népcsoportok nem jelentenek túl meggyőző ellenpéldát. Emellett az európai civilizációnak elengedhetetlen velejárója a sokszínűség.⁷ Ezért azt is mond-

⁷ Lásd az 5. lábjegyzetet.

hatjuk, hogy az európai civilizáció bizonyos határon túl *nem túri az integrációt*.

Az „európai államnemzet” legfőbb baja tehát, hogy hiányzik a szolidaritás és a kulturális integráció.

Egy másik, de hasonló megközelítésben is vizsgálhatók az „európai államnemzet” korlátai. Jiří Musil számára W. S. Landeckerre hivatkozva⁸ az integrációnak 4 aspektusa van.

1. *Kulturális integráció*, azaz a kulturális minták közötti konzisztencia.
2. *Normatív integráció*, azaz a kulturális minták és az egyének viselkedése közötti konzisztencia.
3. *Kommunikatív integráció*, azaz a társadalom különböző részei közötti kommunikációs kapcsolatok mértéke.
4. *Funkcionális integráció*, azaz az ilyen részek közötti kölcsönös függés mértéke.⁹

Az európai integrációs folyamatokat eddig a funkcionális integráció igénye határozta meg, tehát a piacgazdaság igényeit és a racionalitás követelményeit igyekeztek kielégíteni. Ezzel szemben Parsons¹⁰ és Gouldner¹¹ is arra a következtetésre jut, hogy a funkcionális integráció normatív integráció nélkül hatástalan. Ezzel csengenek össze Durkheim korábbi megállapításai a munkamegosztásról és a szolidaritásról.¹² A munkamegosztásból fakadó *organikus szolidaritás* fűzi össze a modern társadalmakat, de ennek előfeltétele a *mechanikai szolidaritás*, ami a családok, törzsek, népek, vallások tagjainak egymás iránt érzett szolidaritásából fakad. Ez ősbibb, archaikusabb, misztikusabb, mint az organikus szolidaritásból fakadó viszonyrendszer, de ily módon Durkheim szerint is nélkülözhetetlen. Visszatérve nemzetfogalmainkhoz, az államnemzet számára fogalmilag elfogadható lenne pusztán az organikus szolidaritás megléte, de mivel a mechanikai szolidaritás nélkül ez csak papíron létezhetne, az etnonemzettől, vagy

⁸ Landecker, W. S. (1951).

⁹ Musil, J. (2000).

¹⁰ Parsons, T. (1960).

¹¹ Gouldner, A. W. (1960).

¹² Durkheim, É. (1986).

akár a kultúrnemzettől nem lehet megszabadulni veszteségek nélkül, ezért ha az integrációt az etnonemzet vagy a kultúrnemzet rovására erőltetik, annak beláthatatlan következménye lehet.¹³

Az etnonemzet tehát minden viszolygás és lenézés ellenére létező és megkerülhetetlen fogalom, melytől csak súlyos veszteségekkel és kockázattal lehetne megszabadulni. A továbbiakban ezt a problémát a demográfia szemszögéből próbáljuk meg körüljárni.

Az etnonemzet megközelítése demográfiai modellszámításokkal

A nemzet szó az európai nyelvekben a születés, illetve a nemzés szóból származik, tehát a nemzet fogalma eredendően a közös származás és a rokonság fogalmához kötődik. Így az etnonemzet tulajdonképpen szószaporítást, a szó megkettőzését jelenti, ha a nemzet szó eredeti jelentését nézzük.

Az alábbiakban egy egyszerű demográfiai modellel próbáljuk megközelíteni, hogy egy ember őseinek, illetve egy ős leszármazottainak potenciális száma milyen következtetések levonását teszi lehetővé.

Abból az egyszerű tényből kiindulva, hogy mindenkinek két szülője van, és ezek normális esetben nem testvérek, egy ember őseinek a számát nemzedékről nemzedékre kiszámíthatjuk. Az átlagos generációtavolságot 25 évnek tekintve, az ember őseinek száma, ha nincs köztük rokonság, 25 éves periódusokban a 2 növekvő hatványaiként fejezhető ki. Ez azt jelenti, hogy az ember születésétől visszaszámolva 1000 évet $2^{41} = 2\,199\,023\,255\,552$ felmenő őse lett volna. Ha a világon jelenleg körülbelül 8 milliárd ember él, az iménti szám ennek kb. 275-szöröse. Ebből nyilvánvaló, hogy az ember ősei között – a nem is távoli múltban – hemzsegnek a vérrokonok. Az őseket tekintve ez azt jelenti, hogy az egyes ősgenerációk egy bizonyos foktól kezdve a későbbieknek már nem kétszeresei, és minél jobban távolodunk a jelen-től, két szomszédos generáció aránya annál jobban elmarad a 2-től.

Ez azt jelenti, hogy már őseink is vérrokonok voltak!

Az, hogy a 2^{14} messze meghaladja az emberiség lélekszámát, az első megközelítésben azt is sugallhatná, hogy őseink az egész emberi-

¹³ Ennek jelei máris a bevándorlásból fakadó „gyarapodás” által kiváltott jelenlegi feszültségek. Az „államnemzet” papíron gyarapodik, de ez nem mindenkit tesz egyformán boldoggá.

ségben nagyjából egyenletesen oszlanak el. De ez nyilván nincs így. Az emberek még ma, a XXI. században is elsősorban országhatárokon belül, nemzeti kereteken belül, súlyozottabban egyes szűkebb földrajzi körzetek határain belül házasodnak. Ebből az következik, hogy *az őseink sem általában voltak rokonok, hanem az adott nemzetben belül!*

Nézzük meg tehát nagyjából a magyar viszonyok között, hogy ez a gondolatmenet milyen következtetésekre vezet.¹⁴

Ha az ország lélekszámát 900-ban 500 ezernek tekintjük, 1900-ban pedig kb. 9 millió magyarral számolunk, eltekintünk a ki- és bevándorlástól, és a népesség reprodukcióját egyenletesnek tekintjük, akkor a lélekszám változása évről évre a

$$P_t = P_0 \cdot a^t$$

összefüggéssel fejezhető ki, ahol

P_t – népesség a t -ik évben;

P_0 – az induló népesség;

a – az éves konstans természetes szaporodási ráta,

t – az évek száma 900-tól számítva.¹⁵

A fenti adatok alapján a $9\,000\,000 = 500\,000 \cdot a^{1000}$ összefüggésből $a = 1,002895$.

Egy ősgeneráció létszáma, ha nincsenek köztük vérrokonok

$$2^{\frac{T-t}{l}+1}$$

ahol $T = 1000$, ami 1900-at jelent,

l – a generációtávolság, amit 25 évnek tekintünk.

¹⁴ Az itt következő számítások eredményei láthatók az 1. táblán és az 1. ábrán.

¹⁵ Ez egy stabil népesség modellje lenne. Természetesen tudjuk, hogy Magyarország népességét jelentős katasztrófák sújtották a történelem folyamán, amelyekből jelentős népességszám-csökkenés is származott, és ezeket a veszteségeket az esetek túlnyomó részében bevándorlás, és nem a népszaporodás pótolta.

$$A \quad P_0 \cdot a^t = 2^{\frac{T-t}{l}+1}$$

egyenletből kapható, hogy melyik naptári évben éri el az ősgeneráció létszáma az ország lélekszámát. Innen

$$t = 499,6258 \approx 500$$

ami azt jelenti, hogy 1400-ban az egész magyar népesség az *én őszám* lett volna, ha azóta nincs be- és kivándorlás, illetve rokonok közötti házasság. Ez már önmagában is azt sugallja, hogy az ország minden lakója *vérrokon*!

Ez természetesen egy roppant egyszerű megközelítés, hiszen az ősöknek testvéreik is voltak, és ha csak őket soroljuk még a további rokonok közé, az is jelentősen megemeli a múltbéli rokonok számát. Ha a 900. és az 1900. év közötti 1000 évben átlagosan 6 gyermekkel számolunk egy házaspár esetén, akkor minden ős esetén 5 testvérrel számolhatunk.¹⁶

Ily módon a felmenők és a testvérek száma

$$2^{\frac{T-t}{l}+1} + 5 \cdot 2^{\frac{T-t}{l}+1} .$$

$$A \quad P_0 \cdot a^t = 2^{\frac{T-t}{l}+1} + 5 \cdot 2^{\frac{T-t}{l}+1}$$

egyenletet t-re megoldva megkapjuk, hogy a felmenők és testvéreik együttes száma mikor éri el az ország lélekszámát, ha a későbbiekben a leszármazottaik között nincs házasság. Innen:

$$t = 558,1489 \approx 558 .$$

Tehát az ősök és testvéreik száma 1458-ban, Mátyás királlyá választásának évében érte el az ország lélekszámát.

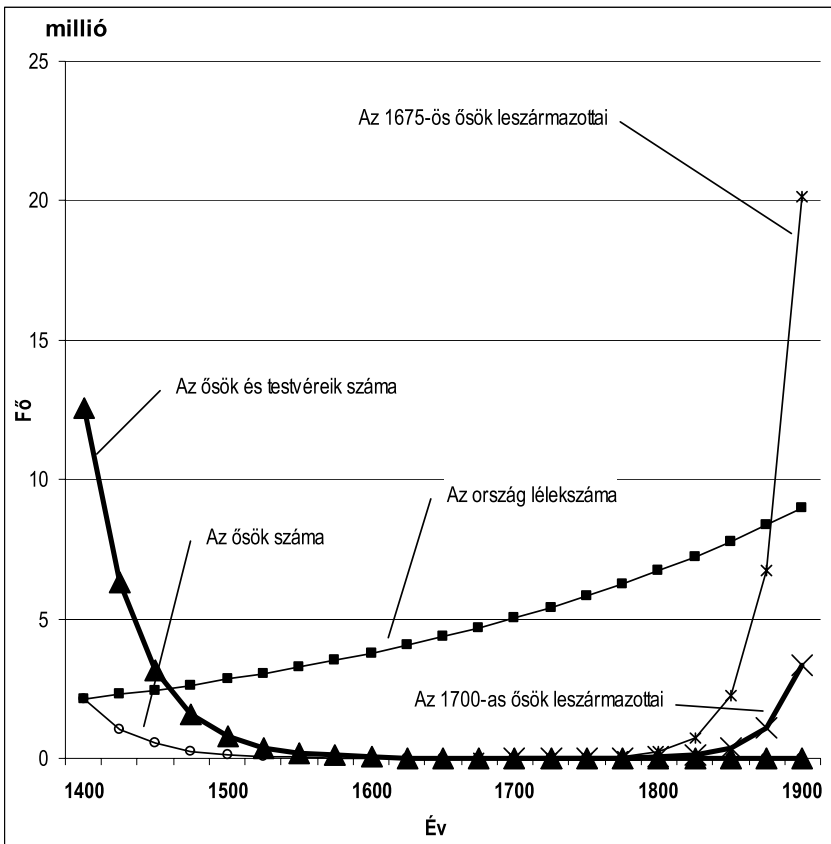
Ha figyelmünket nemcsak a felmenőkre és testvéreikre terjesztjük ki, hanem azok leszármazottaira is – hiszen ők is vérrokonaink –, akkor a kép tovább módosul.

¹⁶ 1900-ban a teljes termékenységi arányszám (TFR, Total Fertility Rate) 5,5 volt (Szabady B., 1977. 419.), a természetes termékenység pedig különböző kutatások alapján *átlagosan* 6,5-re tehető.

1. táblázat. 1. Ősök és leszármazottak

Nap-tári év	Az ősök sor-száma	Számított népesség	Az ősök száma	Az ősök és az ősök testvéreinek a száma	Az 1675-ös ősök leszármazottai	Az 1700-as ősök leszármazottai
900	41	500000	2,19902E+12	1,31941E+13		
925	40	537467	1,09951E+12	6,59707E+12		
950	39	577742	5,49756E+11	3,29853E+12		
975	38	621034	2,74878E+11	1,64927E+12		
1000	37	667571	1,37439E+11	8,24634E+11		
1025	36	717594	68719476736	4,12317E+11		
1050	35	771367	34359738368	2,06158E+11		
1075	34	829168	17179869184	1,03079E+11		
1100	33	891301	8589934592	51539607552		
1125	32	958090	4294967296	25769803776		
1150	31	1029884	2147483648	12884901888		
1175	30	1107057	1073741824	6442450944		
1200	29	1190013	536870912	3221225472		
1225	28	1279186	268435456	1610612736		
1250	27	1375040	134217728	805306368		
1275	26	1478077	67108864	402653184		
1300	25	1588836	33554432	201326592		
1325	24	1707894	16777216	100663296		
1350	23	1835873	8388608	50331648		
1375	22	1973442	4194304	25165824		
1400	21	2121320	2097152	12582912		
1425	20	2280279	1048576	6291456		
1450	19	2451150	524288	3145728		
1475	18	2634825	262144	1572864		
1500	17	2832263	131072	786432		
1525	16	3044495	65536	393216		
1550	15	3272632	32768	196608		
1575	14	3517863	16384	98304		
1600	13	3781471	8192	49152		
1625	12	4064832	4096	24576		
1650	11	4369426	2048	12288		
1675	10	4696845	1024	6144	1024	
1700	9	5048798	512	3072	3072	512
1725	8	5427125	256	1536	9216	1536
1750	7	5833801	128	768	27648	4608
1775	6	6270952	64	384	82944	13824
1800	5	6740859	32	192	248832	41472
1825	4	7245979	16	96	746496	124416
1850	3	7788949	8	48	2239488	373248
1875	2	8372607	4	24	6718464	1119744
1900	1	9000000	2	12	20155392	3359232

Továbbra is 6 fős gyermekszámmal számolva házaspáronként, személyenként 3 gyermeket vehetünk figyelembe. A 25 éves átlagos generációtávolsággal ez azt jelenti, hogy egy adott ősgenerációnak a leszármazottai 25 évenként megháromszorozódnak, tehát az 1. táblában szereplő ősgenerációk mindegyikéhez kipróbálható, hogy leszármazottaik száma mikor éri el az országos népesség létszámát. Az 1900-hoz legközelebbi két metszéspontot az 1675-ös és az 1700-as ősgeneráció adja, ezért ezek leszármazottainak számát ismertetjük az 1. táblán, illetve az 1. ábrán.

1. ábra. Ősök és leszármazottak

Mindazonáltal a metszéspontok analitikus kiszámítása itt is elvégezhető. Ugyanis az 1675-ös, illetve az 1700-as ősgenerációk létszáma

$$2^{\frac{T-775}{l}+1}, \text{ illetve } 2^{\frac{T-800}{l}+1}.$$

Leszármazottaik számát évről évre az alábbi kifejezések adják:

$$2^{\frac{T-775}{l}+1} \cdot 3^{\frac{t-775}{l}}, \text{ illetve } 2^{\frac{T-800}{l}+1} \cdot 3^{\frac{t-800}{l}}.$$

A metszéspontok az alábbi egyenletekből kaphatók meg:

$$P_0 \cdot a^l = 2^{\frac{T-775}{l}+1} \cdot 3^{\frac{t-775}{l}}, \text{ illetve } P_0 + a^l = 2^{\frac{T-800}{l}+1} \cdot 3^{\frac{t-800}{l}}.$$

A fentiekben is alkalmazott $P_0 = 500000$, $T = 1000$ és $l = 25$ behelyettesítésekkel az egyenlet megoldása az 1965-ös ősgeneráció esetén $t = 980,3614$, az 1970-es ősgeneráció esetén pedig $t = 1024,0052$.

Ezek a megoldások évszámban 1880-as, illetve 1924-es értéket jelentenek.

Ebből az következik, hogy ha eltekintünk a ki- és bevándorlástól, a népességen belül az endogámiát egyenletesnek tételezzük fel, és többi korábbi feltételezésünket is fenntartjuk (6 gyermek, 25 éves generációtávolság), akkor az ország jelenlegi lakói egymással rokoni kapcsolatban vannak, és a rokonság ténye egy legfeljebb 1675 és 1700 között élt közös ős személyére vezethető vissza.

Ez pedig maga az etnonemzet.

Következtetések

Etnonemzet tehát van. Nem azért, mert valamilyen elvont szempontból kívánatos vagy indokolt, nem azért, mert valakik – ördögi ravaszsággal – létre akarják hozni, nem azért, mert valakik egy idejétmúlt, archaikus, gyanús képződményt – valamilyen sötét célok érdekében – életben akarnak tartani.

Az etnonemzet tipikusan olyan képződmény, amelyen belül szükségképpen érvényesül a durkheimi értelemben vett mechanikai szoli-

darítás. A mechanikai szolidaritás, bár logikailag is, időrendben is előbb létezik, mint az organikus, nem válik „elavulttá” Durkheim szerint sem, csak jelentősége csökken.¹⁷ De vajon meddig?

Az organikus szolidaritás a munkamegosztásból fakad, melynek során – elsősorban valamilyen szempontból egyenrangú, egyenlő jelentőségű – individuumok kerülnek egymással kapcsolatba, és ők cserélik el tevékenységeiket vagy azok termékét, mindannyiuk előnyére. Ha a társadalomban vagy a világban a korábban kifejlődött egyenjóság, egyenlőség helyébe új egyenlőtenség lép, elképzelhető, hogy az organikus szolidaritás rovására ismét jelentőséget nyer a mechanikai szolidaritás. Vajon ma, az egyetlen szuperhatalom, az ellenőrizhetetlen multinacionális vállalatok, a túlnyomó, egyoldalú gazdasági és katonai erőfölény korában nem egy ilyen állapot felé közeledünk? A kissé megtévesztően „terrorizmusnak” nevezett jelenség, ami gyakorlatilag a gyengék és esélytelenek *eszköze, módszere* – különösen az öngyilkos terror –, egyrészt a világban tapasztalható szélsőséges erő-különbségek következménye, másrészt, a célokat tekintve, tipikusan olyan típusú szolidaritás terméke, ami nemzeti, etnikai, vallási, kulturális összetartozásból fakad, tehát éppen a durkheimi mechanikai szolidaritás ismét megnövekvő jelentőségét mutatja!

Ezen megállapításokból sokféle érdekes következtetés vonható le.

Az etnonemzetben belüli szolidaritás tényleges rokoni kapcsolatokból, családi összetartozásból fakad. Abból, hogy az emberek közötti összetartozás érzésének a vérségi összetartozás megkerülhetetlen eleme. A vérségi összetartozás érzését károsnak vagy elavultnak ítélni annyit jelent, mintha egy szülőtől elvárnák, hogy az óvodából ne mindenáron a saját gyerekeit akarja hazavinni, hanem „előítélet-mentesen” vigye haza azt, akit elsőnek meglát. Végül is gyerek gyerek.¹⁸

Hasonlóan érdekes az „államnemzet” és a „szabad identitás-választás” kérdése. Lehet-e valaki az ő saját szabad identitás-választása révén a rokonom? Dönthet-e úgy, hogy a gyerekem vagy az anyám lesz? Ha egy ilyen vagy másfajta döntést valaki – nélkülem! – szabadon

¹⁷ Durkheim, É. (1986).

¹⁸ A probléma összevethető Montesquieu-nek azzal a sokat emlegetett és visszaélésekre alkalmas mondatával, hogy elsősorban ember vagyok, és csak másodsorban francia.

meghoz, az engem vajon milyen szolidaritásra készítenek, avagy köteleznek? Kötelezhetnek-e egyáltalán valamire? És én szabadon dönthetek-e arról, hogy kívánom-e ők rokonomnak *tekinteni*, ha egyszer *nem az*?

Ezek viszonylag egyszerű, könnyű tovább gondolásra alkalmas kérdések.

De az is kérdés, vajon szükségszerű-e, hogy a szociológia bizonyos hatalmak vagy bizonyos törekvések *szolgálóleánya* legyen, vagy meg kéne őriznie a tényekkel szembeni alázatot?

IRODALOM

- Durkheim, É. (1986): A társadalmi munkamegosztásról. MTA Szoc. Kut. Int. Kiadó, Bp.
- Gouldner, A. W. (1960): The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement. *American Sociological Review*, 25. 161–178.
- Haller M. (2000): Útban egy „európai nemzet” felé? In: Lengyel Gy.–Nagy Beáta (szerk.): Az európai integráció társadalmi feltételei és hatásai. Aula, Bp. 99–125.
- Münch, R. (2000): Nemzetállam, regionalizmus és világtársadalom: az európai integrációs folyamat. In: Lengyel Gy.–Nagy Beáta (szerk.): Az európai integráció társadalmi feltételei és hatásai. Aula, Bp. 71–97.
- Landecker, W. S. (1951): Types of Integration and Their Measurement. *American Journal of Sociology*, 56. 332–340.
- Musil, J. (2000): Európa az integráció és a széthullás között. In: Lengyel Gy.–Nagy Beáta (szerk.): Az európai integráció társadalmi feltételei és hatásai. Aula, Bp. 227–248.
- Parsons, T. (1960): Durkheim's Contribution to the Theory of Integration of Social Systems. In: Emile Durkheim, 1858–1917: A Collection of Essays with Translations and a Bibliography. Columbus, Ohio State University Press.
- Szabady B. (1977): A termékenység területi különbségeinek és változásainak okai. *Demográfia*, 20.4. 413–467.

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Bojko Mikola–Bojko Jaroszlav

A különleges gazdasági övezetek létrehozásának és fejlődésének problematikái

A piacgazdaságra való átmenet idején különleges jelentőséggel bír a különleges gazdasági övezetek (továbbiakban: KGÖ) létrehozása és alakítása. Ennek során a különleges gazdasági képződmények kialakítása megköveteli az átmenet idejére a befektetői tevékenység állami szabályozását. Az állam olyan normatív szabályozókat kell hogy életbe léptessen, melyek lehetővé teszik a régió fejlődéséhez szükséges befektetések odacsalogatását. A különleges gazdasági övezetekkel kapcsolatosan a kormány olyan stratégiát kell hogy kidolgozzon, mely lehetővé teszi azok hatékony működését.

Csak egy minden területre kiterjedő komplex hatástanulmány ad választ arra a kérdésre, hogy kiknek is az érdekét szolgálják a KGÖ-k. A KGÖ-k tevékenysége ökoló-gazdasági, szociális befektetői jelleget kell hogy tükrözzön.

Az ukrainai KGÖ-k tevékenységének tanulmányozása és elemzése alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy létezésük jól szolgálja a régió és az állam érdekeit.

Tudósok, ukrán parlamenti képviselők sora úgy értékeli, hogy a KGÖ-k életre hívása összességében pozitívum, mivel azok segítenek a nehéz helyzetben lévő régióknak, különösen ott, ahol leállóban van a termelés, és munkahelyek szűnnek meg. Tudósok másik csoportja azt állítja, hogy a KGÖ-ket meg kell szüntetni, azzal érvelve, hogy a hivatalos adatok szerint a 7,1 milliárd hrivnya értékű ott előállított termék mindössze 1/3-a kerül exportra (zömmel nyersanyag), a többi (szinte törvényszerűen élelmiszer vagy behozott részegységből összeszerelt áru) Ukrajna piacán kerül értékesítésre 0%-os adókedvezménnyel.

Az ukrajnai KGÖ-*ket* eddigi tevékenységük elemzése alapján három csoportba sorolják. Mi négy kategóriát javasolunk megkülönböztetni.

- Első csoport – azon KGÖ-*k*, ahol már kialakultak a szociális-gazdasági fejlődés pozitív folyamatai, és minden alapja megvan a tevékenységi mutatók növekedésének. Befejeződött az övezet létrehozásának folyamata, és a KGÖ-*k* intenzív fejlődési szakaszba lépnek.
- Második csoport – azon KGÖ-*k*, ahol sikeresen kialakult egy befektetésbarát környezet, bizonyos szociális-gazdasági elmozdulás érzékelhető, és minden alap megvan a hatékony működés mutatóinak folyamatos növekedéséhez.
- A harmadik csoportba azon övezeteket soroljuk, melyeket ugyan már életre hívtak, de alakulásuk nehezen megy, nem érezhetőek a szociális-gazdasági fejlődés pozitív tendenciái.
- Negyedik csoport – azon KGÖ-*k*, ahol az állam érdekeit figyelmen kívül hagyják, a kedvezményes adórendszer csak a befektetők egyéni érdekeit szolgálja.

Elemzéseink alapján egy ilyen csoportosítás szerint megalapozottan állíthatjuk, hogy alapvetően az Ukrajnában működő KGÖ-*ket* a második, csekély hányadukat tevékenységi mutatóik alapján a harmadik csoportba lehet besorolni.

A Kárpátaljai KGÖ-ban létrejöttek és sikeresen beindultak azon termelési viszonyok, gazdasági folyamatok, melyeket a Kárpátalja KGÖ-ről szóló törvényben előírányoztak. Mindezt alátámasztják azon gazdasági és statisztikai mutatók, melyek az övezetben már működő vállalkozások tevékenységét tükrözik. Így a 2004. január 1-jei állapot szerint a Kárpátalja KGÖ-ban 11 vállalkozást tartanak nyilván (*1. táblázat*).

Ezen vállalkozások által előírányozott befektetés mértéke mintegy 66 millió USD. Közülük 6 cég már 2002. évben 50,9 millió dollár értékű beruházás alapját rakta le. A napjainkban a megvalósult beruházás több mint 16 millió dollár.

1. táblázat. *A Kárpátalja KGÖ-ben működő vállalkozások
a 2004. január 1-jei állapot szerint*

	A Kárpátalja KGÖ-be bejegyzett vállalatok	Tevékenység	Előírány-zott befek-tetés (ezer dollár)	Megvalósi-tott befekte-tés (ezer dollár)
1.	Zakarpátinterport Rt.	Szállítmányozás, expedíció	4 173, 6	3 142,6
2.	Yadzaki-Ukrajna Kft.	Autógyártáshoz szükséges elekt-ronikus részegységek és alkat-részek gyártása	31 707,1	7 300,0
3.	Eurocar Kft.	Személygépkocsi-gyártás	2 200,0	5 768,0
4.	Portwood Kft.	Hulladékmentes fafeldolgozás	97,0	14,2
5.	Zakarpát-Invest Kft.	Jódtartamú élelmiszerek gyártása	1 197,4	0,0
6.	Chemicon Rt.	Kereskedelmi kiállító központ	7 000,0	0,0
7.	Csap-Tranzit Kft.	Húsfeldolgozás	259,0	0,0
8.	JUBI Kft.	Szállítmányozás, logisztika	2 925,9	0,0
9.	Landcaost-Invest Kft.	Húsfeldolgozás	13 100,0	0,0
10.	Autoport-Csap Rt.	Raktározás	29,3	0,0
11.	Eurovip Kft.	Autógyártás	2 998,9	0,0

Az övezet létezése alatt 383 új munkahely jött létre, 199,8 millió hrvnyva értékű áru és szolgáltatás realizálódott. A projektek megvalósulása eredményeként ez idáig a költségvetés bevétele – elsősorban adók formájában – 26,5 millió hrvnyát tett ki, a nyújtott adókedvezmény mértéke 25,1 millió hrvnyva.

A megyei állami közigazgatási hivatal mellett működő befektetési tanács az alábbi cégek, a „Kárpátalja” KGÖ-be irányuló befektetési projektjeit tekintette át és fogadta el: Zakarpátinterport Rt., Eurocar Rt., Zakarpát-Invest Kft., Chemicon Rt., Portwood Kft., Csap-Tranzit Kft., Yadzaki-Ukrajna Kft., Eurovip Kft., Landcaost-Invest Kft., JUBI Kft., Autoport-Csap Rt.

Kárpátalja megye számára különleges jelentőségűek az olyan befektetési projektek, mint a Yadzaki-Ukrajna, Landcaost-Invest és főként az Eurocar 2. ütemének megvalósítása a Volkswagen konszern több, mint 200 millió dolláros befektetésével, mely eredményeként a jövőben évi 45 ezer személygépkocsit gyártanak, az üzem közvetlenül 6500 főt foglalkoztat, Ukrajna-szerre 35 ezer új munkahely jön létre

(beszállítók), minden komoly kihatással bír a megye és az ország gazdaságára.

A Kárpátalja KGÖ mint a megye gazdasági életének fontos alkotó-eleme jelentős szerepet játszott abban, hogy a megye gazdasága kilábal a depressziós állapotból, nem szorul állami támogatásra, folyamatos szociális-gazdasági fejlődés tapasztalható, mivel:

- biztosítja új munkahelyek teremtését, a régiók fennmaradását;
- jelentős szerepet játszik a megye pozitív imázsának, tökevonzó képességének alakításában;
- minden szinten segíti a költségvetési bevételek növekedését, új adóalapokat teremt;
- megteremti feltételeit a versenyképes, importkiváltó termékek termelésének;
- az ipari termelésbe új, korszerű technológiát von be;
- új oktatótréning-központot hoz létre a KGÖ-ben folyó termeléshez szükséges káderek képzése, átképzése érdekében;
- beindul a Volkswagen-csoport globális rendszer kapcsolódó helyi alkatrészgyártó és beszállítókapacitás termelésbe bevonása;
- a megyében új gazdasági ágazat, az autógyártás alakul ki, melynek köszönhetően az általa a KGÖ-ben létrehozandó minden egyes munkahelyre több mint 6 beszállítói munkahely keletkezik;
- új, zárt termelési rendszerű, versenyképes termékeket előállító vállalatok jönnek létre;
- a honi építészeti gyakorlatban új szervezési módszerek, fogalmak jelennek meg: „kulcsrakész”, „tengelyről”.

A vám- és adórendszer, valamint a KGÖ adta különféle preferenciák jelentős töket vonzanak a megye gazdaságába, aktivizálják a külkereskedelmet, megkönnyítik a honi termelők világpiacra jutását, lekötik a szabad munkaerőt, lehetővé teszik a külföldi tudományos-technikai vívmányok elsajátítását, lehetővé teszik az európai és világpiaci konjunktúrák tanulmányozását, ösztönzik az átképzést, a bel- és külföldön versenyképes termékek gyártását.

Ezzel együtt a KGÖ-k gyakorlati tevékenységében egy sor probléma van jelen, melyek megoldása halaszthatatlan.

A KGÖ mint pontszerű övezet egyenlőtlen elosztású, jelentős része a megye elmaradott, ritkán lakott településein található – a 737,9 ha-

ból 525 ha Csap város területén. Amennyiben ezen a területen nagy beruházást hajtanak végre, munkaerő-problémák jelentkeznek, és 10–40 km-ről kell a dolgozókat munkába szállítani.

Nem kellően hatékony a helyi önkormányzatok tevékenysége a vonzó befektetői klíma alakítása, a befektetők fellelése, a térség számára szükséges termelés befektetési projektjeinek készítése terén. Aktuális probléma továbbra is üzletembereinknél az alacsony fokú közgazdasági, külkereskedelmi tevékenységet szabályozó nemzetközi törvények ismeretei.

Meglehetősen gyenge a tudományos műhelyek, felsőoktatási intézmények adta lehetőségek kihasználása a befektetési projektek elkészítése során. Negatívan hat a befektetői klímára az a tény, hogy a külföldi üzletembereknek esetenként órákig kell sorba állniuk a határátkelőhelyeken, ami elriasztja őket az ukrán vállalkozókkal való együttműködéstől.

A megvalósulás stádiumában az ipari objektumok építése idején jelentős fékező tényező az ukrán és külföldi építészeti szabványok eltérése, ebből adódóan a tervdokumentációk honosítására, átdolgozására jelentős idő és költség megy el, elhúzódik a kivitelezési idő.

A befektetési projektek gyakorlati kidolgozása során nem szentelnek kellő figyelmet arra, hogy az megfeleljen a régió és az állam érdekeinek. Két befektetési projektet is jóváhagytak, melyek ellentmondanak a Kárpátaljai KGÖ működési feltételeinek, és tisztán a befektetők, és nem a megye és az állam érdekeit szolgálják. Ezek: a Portwood Kft. – hulladékmentes fafeldolgozás projektje, melyek értéke mindössze 97 ezer USD; a Csap-Tranzit Kft. – húsipari termékek gyártása korszerű technológia felhasználásával projektje, ennek értéke alig 259 ezer dollár.

A KGÖ-k zöldmezős beruházásainak ösztönzése érdekében a megye gazdasága folyamatos fejlődése tükrében az alábbiakat javasoljuk.

Megeyi szinten

- Az állam jelentős mértékben vegye ki részét a Kárpátalja KGÖ infrastruktúra finanszírozásából, ezért célszerű lenne, hogy a megyei állami közigazgatási hivatal kérje a Miniszteri Kabinetet, hogy a

megye 2005. évi költségvetésében külön fedezetet biztosítsanak a KGÖ infrastruktúrája fejlesztéséhez.

- Élénkíteni kell a munkakapcsolatot a felsőoktatási intézmények, tudományos műhelyek kutatóival az új befektetési projektek és javaslatok, fejlesztési programok kidolgozása, a hazai és külföldi tudósok által kidolgozott elméleti ismeretek gyakorlativá tétele terén.
- Attól a pillanattól kezdve, hogy a megyei állami adminisztráció mellett működő szakértői tanács elfogadta a befektetési projektet, fokozni kell annak konzultatív nyomon kísérését teljesen a végtermék kibocsátásának kezdetéig.
- A KGÖ-ben működő cégek szakember-ellátottsága biztosítása érdekében fokozni kell az együttműködést a megyei önkormányzat oktatási főosztályával, hogy az ungvári, munkácsi, egyéb városok technikumai, szakiskolái képzési programjaikat folyamatosan az igényekhez igazítsák.
- A KGÖ-ben működő cégek műszaki-adminisztratív állománya közgazdasági, nemzetközi külkereskedelem-szabályozási ismereteinek elmélyítése érdekében az Ungvári Állami Egyetemen meg kell szervezni utóképzésüket.
- Ösztönözni kell új gazdasági tevékenység meghonosítását, melyek helyi nyers- és alapanyagok, munkaerő kihasználását helyezik előtérbe, hogy ezen termékek beépülhessenek a KGÖ-ben gyártandó versenyképes cikkekbe.
- Erősíteni kell a kapcsolatot a Kárpátaljai parlamenti képviselőkkel, annak érdekében, hogy támogassák a Kárpátalja KGÖ-t érintő fejlesztési kérdések megoldását.
- Elemző tanulmányok folyamatos elkészítésével és publikálásával tájékoztatni kell a közvéleményt arról, milyen kihatással van a KGÖ a megye szociális, gazdasági fejlődésére.
- A megye állami adminisztráció mellett működő szakértői tanács a beérkező befektetési projekteket alaposabban elemezze, és ne fogadja el azokat, melyek nem szolgálják a megye és az ország érdekét.
- A befektetési projektek alaposabb áttanulmányozása érdekében célszerű lenne a szakértői tanácsba bevonni a megye vezető közgazdász tudósait.

- Meg kell vizsgálni egy, a KGÖ-k létrehozásával és fejlesztésével foglalkozó nemzetközi tudományos-gyakorlati konferencia szervezésének kérdését.
- A térség és az ország érdekeit figyelembe véve a szakértői tanács és a megye tudós közgazdászai dolgozzák ki a befektetési projektek értékelési feltételrendszerét.
- Meg kellene vizsgálni annak célszerűségét, hogy a KGÖ-ben gyártott termék megkülönböztető védjeggyel – „Gyártva a Kárpátalja KGÖ-ban” – legyen ellátva.
- A KGÖ-höz tartozó földterületeket a törvényeknek megfelelően csak bérbe kaphassa meg a befektető, mivel az döntése alapján leállíthatja a termelést, földtulajdonát eladhatja, ami negatív szociális és gazdasági következményekkel járhat.

Állami szinten

A megyei állami adminisztráció a szabályozott rendben javasolja Ukrajna Miniszteri Kabinetjének, az Ukrán Legfelsőbb Tanácsnak beiktatni a következő változtatásokat az ide vonatkozó törvényhez:

- mentesíteni az adózási kötelezettség alól a nyereség azon részét, melyet a KGÖ alanyai innovációk finanszírozására fordítanak;
- változtatásokat eszközölni a Kárpátalja KGÖ térképén, belevéve egyes külön működő termelési egységeket csakúgy, mint a nem mezőgazdasági célú földterületeket, amelyek a megye azon depresszív területein helyezkednek el, melyek kedvezőtlen szociális-gazdasági és ökológiai fejlődési feltételekkel bírnak;
- a kettős adózás kizárása érdekében (a KGÖ területéről való kiszállítás esetén a vámhivatal és az adófelügyelet értékadó többletet vet ki) az adóbehajtás joga csak az adóhatóságot illesse.

Az államnak törekednie kell arra, hogy pozitív befektetési légkört teremtsen a KGÖ fejlődésének elősegítéséhez, ami lehetőséget adhat a régiók szociális-gazdasági helyzetének javítására. Lépéseket szükséges tenni a KGÖ eredményeinek folyamatos megfigyeléséhez, tevékenységük folyamatos kutatására.

Összegzőképpen érdemes kiemelni, hogy Ukrajna különleges gazdasági övezeteinek mint gazdasági-fejlesztési modellnek létezéséhez

és fejlődéséhez érdemes mélyebben kifejteni létrehozásuk és működésük alapvető célját.

A megtett javaslatok a befektetési tevékenység aktivitását, a kül-gazdasági tevékenység bővülését, valamint Kárpátalja és különösen a depresszív régiók szociális-gazdasági fejlődését segítik elő.

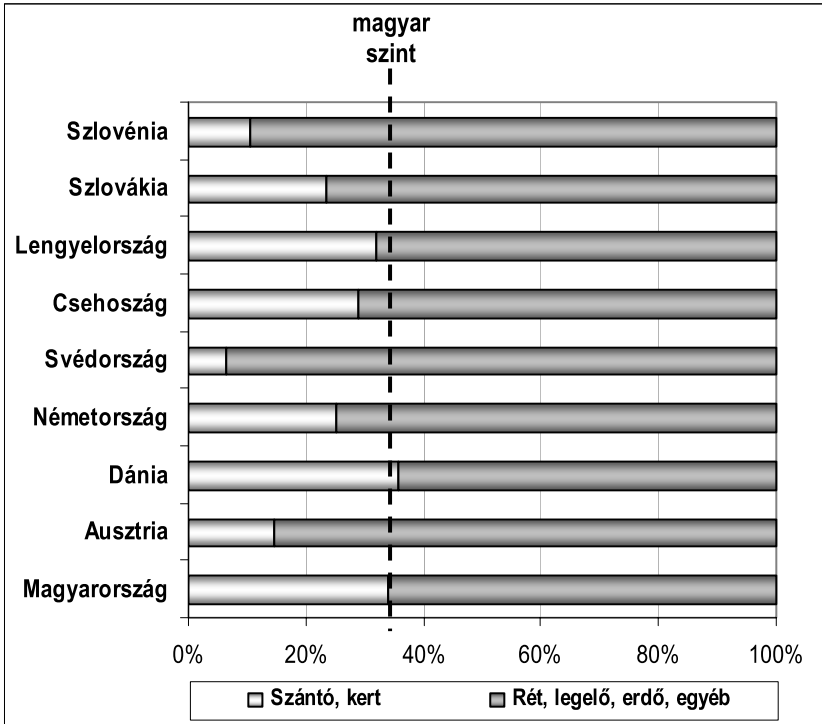
Eőri Teréz

A magyar mezőgazdaság az Európai Unió belépés után

Hazánk éghajlati, vízrajzi és talajadottságai a területet mezőgazdasági termelésre teszik alkalmassá. Éghajlata medence jellegű (a trianoni diktátum után), klímája kontinentális, amelyet 3 hatás alakít (Adria, Atlanti-óceán és a kelet-európai síkság). A Kárpátoktól visszaverődő napfény (+ 1000 óra) *különleges minőségű* termesztésre teszi alkalmassá a hazánk területén elterülő földeket (Duna–Tisza köze, Békési Lőszhát, Bácska), amely *Európában egyedülálló*, melynek nemzeti vagyonértékét az 1. táblázat mutatja, relatív nagyságát pedig az európai országokéhoz képest az 1. ábra tartalmazza.

1. táblázat. *A természeti erőforrások szerkezete és nemzetivagyon-értéke (1985)*

Megnevezés	Mrd Ft	Az erőforrások százalékában	Az összes nemzeti vagyon százalékában
Ásványi	506	25,8	10,2
Víz	40	20,4	8,1
Föld	1 009	51,3	20,4
Erdő	50	2,5	1,0
Összesen	1 605	100,0	39,7
Teljes nemzeti vagyon	4 957		100,0

1. ábra. Néhány európai ország területének művelési ágak szerinti megoszlása

A termőföld árait európai viszonylatban a 2. táblázat szemlélteti, amely elgondolkodtató. Legfontosabb erőforrásunk tehát a *talaj*, azaz a *magyar termőföld*, amely a vidéknek munkát, kenyeret és biztos megélhetést biztosítana (ipara gyakorlatilag megszűnt, az agrárturizmus pedig nem működik).

2. táblázat. Néhány európai állam földárai (1998. szeptemberi ár)

Ország	Ár (DEM/ha)	Megjegyzés
Luxemburg	91 000	
Németország	33 000	
Hollandia	36 000	
Ausztria	31 000	Béret 450 DEM/ha
Svédország	2 300	
Magyarország	1 500	

Vizsgáljuk meg az EU elvárásait az új tagországokkal szemben (Annex to Issue Paper, European Commission Brussels 2002).

1. Homogén ország legyen. A csatlakozásig az elmaradott térségeket zárkóztassa fel az ország átlagához.
2. A magyar állampolgárok saját országukban kívánjanak élni, és gazdasági menekültként ne vándoroljanak Európába, az Unió országaiba.
3. Az ökológiai egységet alkotó táj szerves része a népesség is, mégpedig abban az összetételben, amelyben most ott él. Lehetőleg maradjanak országon belül a jelenlegi helyükön, mert sem az országon belül, sem az országból kivezető migráció nem kívánatos.

Az EU CAP reformjának 2005-re várható hatását az Európai Bizottság Gazdasági és Pénzügyi Főigazgatósága a Quest II modellje alapján elemezte és döntötte el.

A mezőgazdaságot érintő hatástanulmányok figyelmüket a szántóföldi növénytermesztésre és a tejtermelésre összpontosítják, és ezen az alapon határozták meg 2002 decemberében a Koppenhágai Döntés alapján Magyarország kvótáit.

Magyarország összes termőföldterülete 8 235 000 ha, ebből mezőgazdaságilag hasznosított terület 6 462 000 ha, ebből szántóterület 4 714 000 ha, a magyar igény a szántóterületből 3 653 353 ha. Az engedélyezett terület pedig 3 487 792 ha, amely az igényelt mennyiségnek 81,2%-a, a valós szántóterületnek pedig 77,5%-a. *Valójában nem is kértünk az összes szántóterületünket!* Ennek alapján hazánk a 3. táblázatban megjelölt mennyiségeket kapta.

3. táblázat. *GOF* növények –
területalapú közvetlen jövedelemtámogatás

GOF BÁZISTERÜLET	
Végleges	Magyar pozíció
3 487 792 ha	3 650 652 ha
GOF REFERENCIAHOZAM	
Végleges	Magyar pozíció
4,73 t	5,04 t
TÁMOGATÁS	
gabonafélék és olajnövények:	63,00 EUR/ referenciahozam t (15 221 Ft/t)
fehérjenövények:	72,50 EUR/ referenciahozam t (17 516 Ft/t)
minimális parcellaméret:	0,3 ha, de legfeljebb 1 ha
GOF TÁMOGATÁS	
Végleges	Magyar pozíció
3 805 Ft/t; 4 380 Ft/t	15 221 Ft/t; 17 516 Ft/t
25%	100%

A tejkvótához pedig 2 600 000 t tejet igényeltünk (amely már erősen csökkentett mennyiség). Kaptunk 1 782 650 t-t, azaz az igényelt mennyiség 68,6%-át, de nem kiabált senki, hogy gyermekeink, öregjeink tej nélkül maradnak. Amennyiben meg tudják fizetni, ömlik be a gyengébb minőségű (óceáni klíma alatt termelt, *C vitamin és Ca szegény*) kevert tej, és szaporodnak a csontfejlődési rendellenességben szenvedő gyerekeink.

Szarvasmarha kiegészítő támogatást kértünk 12 000 000, és kaptunk 2 936 076 (Euro, azaz 24,5%-t. Vágási prémium (állat) kértünk 480 000-t, ami kevés, és kaptunk 235 998 szarvasmarhát, azaz 49,1%-t. Kértünk 300 000 anyatehénre kvótát, és kaptunk 117 000-re engedélyt, azaz 39,0%-ra (egy mezőgazdaságból élő országnak), és elfogadtuk, nem vitatkoztunk. Ausztria 7 évig vitatkozott a mezőgazdasági támogatásokról, és azt mondják, „...amit kértek, megkapták, de amiről nem beszéltek az nincs” – hát nem tudtunk volna érdeklődni a tárgyalások előtt szomszédainktól, esetleges majdani közös régióknak

szakembereitől? Vagy *nekünk a haza és a vidék nem fontos*? Nem szabad elfelejteni, hogy az EU költségvetési kiadásainak 43%-a agrártámogatás. Ennyire értékelik a mezőgazdaság *élelmiszertermelő* fontos szerepét, de mi nem!

Az erögazdálkodás támogatása az EMOGA programban előírtaknak megfelelően történik, a vidékfejlesztési pénzből.

2000–2006 években a várható támogatás évente:

38 milliárd euró közös AGRÁRPOLITIKÁRA,

4,3 milliárd euró VIDÉKFEJLESZTÉSRE

Összesen: 42,3 milliárd euró, azaz 43%-a a költségvetésnek.

Magyarország részesedését a közvetlen támogatásokból a *3. táblázat* tartalmazza.

Várható változások az EU-ban 2005-től a mezőgazdasági árakban az alábbiak:

Cereáliák intervenciós ára 15%-kal csökken,

marhahús intervenciós ára 20%-kal csökken,

tej intervenciós ára 15%-kal csökken.

A gazdálkodó családok jövedelmének várható összetételét a *2. ábra* adatai mutatják, amelyet az osztrák mező- és erdőgazdálkodási támogatások mértéke is igazol (*4. táblázat*).

Egyéb vidékfejlesztési támogatások	Egyéb vidékfejlesztési támogatások	Egyéb vidékfejlesztési támogatások	Egyéb vidékfejlesztési támogatások
Agrár-környezetvédelmi kifizetések	Agrár-környezetvédelmi kifizetések	Agrár-környezetvédelmi kifizetések	Agrár-környezetvédelmi kifizetések
Piaci támogatások	Piaci támogatások	Piaci támogatások	Piaci támogatások
Termelés árbevétele	Termelés árbevétele	Termelés árbevétele	Termelés árbevétele
kiváló agrárterület	átlagos agrárterület	extenzív agrárterület	érzékeny terület

2. ábra. A gazdálkodó családok jövedelmének várható megoszlása a gazdaság földhasználati zónarendszerében való elhelyekedés szerint (elvi jövedelemszerkezet)

4. táblázat. Támogatások és egyéb közpénzek az osztrák mező- és erdőgazdaságban

Reprezentatív felmérés szerint országos átlagban a támogatások és kifizetések arányai:	
• Környezetvédelmi támogatás	27%
• Strukturális támogatás	24%
• Kiegészítő fizetések és prémiumok	21%
• Degresszív árkiegészítés	14%
• Egyéb támogatás	14%
1996-ban kifizetett összes mező- és erdőgazdasági támogatás 32,1 Mrd ATS	
EU: 14,9 Mrd ATS	
• Kiegészítő fizetés és prémium	6,6 Mrd ATS
• Környezetvédelmi támogatás	8,7 Mrd ATS
• Szövetségi támogatás	10,2 Mrd ATS
• Tartományi támogatás	7,0 Mrd ATS
Ausztriában a mezőgazdasági üzemek 70%-a (179 000 gazdaság), a teljes mezőgazdaságilag hasznosítható terület 90%-a (6,3 millió magyar) vesz részt a programban.	
Ausztriában az EU-csatlakozás egyes változásai:	
• juhok, kecskék, lovak száma nőtt	7-8%
• anyatehén-állomány nőtt	130%
• nitrogén-felhasználás csökkent	8%
• növényvédőszeres felhasználása csökkent	6%
• növekedésszabályozók felhasználása csökkent	58%
Jelentősen megnőtt a növényvédelemben a baktériumok és más hasznos mikroorganizmusok szerepe, valamint a természetes anyagok felhasználása (garantáltan rákkeltő anyagok).	

Hogyan javíthatók a csatlakozási feltételek?

Az Európai Unió agrár-csatlakozási javaslatát egy méltányos s az adott körülmények között a lehető legjobb kompromisszumos ajánlatnak tekintik, annál is inkább, mivel az EU-nak a recesszió körülményei között kellett elköteleznie magát a keleti kibővülés finanszírozása mellett. Egyes tagállamok – mindenekelőtt a Közös Agrárpolitika radikális reformját szorgalmazó Nagy-Britannia, Hollandia, Svédország, Ausztria és részben Németország – kimondottan ellenzik a közvetlen kifizetéseknek az új tagokra való kiterjesztését. Ez ellen azzal érvelnek, hogy az 1999-ben elfogadott s a 2000–2006-os időszakra érvényes költség-

vetés egyáltalán nem tartalmazott közvetlen kifizetést az új tagok vonatkozásában. További érvük, hogy a közvetlen kifizetések új tagoknak való megadása ezen támogatási forma jövőbeni fennmaradását jelentené, ami tovább növelné a nettó befizetők (elsősorban Németország) terheit.

Ezzel szemben a tagjelöltek egészen másképp látják az ajánlatot. Egyrészt nem értenek egyet azokkal az alapelvekkel, amelyek sértik az egyenjogúság, a versenysemlegesség, az egységes piac és a közösségi szolidaritás elvét, s amelyek számukra másodrangú tagságot, duális agrárrendtartást és tartós versenyhátrányt jelentenek.

Másrészt keveslik a költségvetési előirányzatokat, mivel többet reméltek, illetve többre jelentettek be igényt és jogosultságot. Nem beszélve arról, hogy az EU javaslata jelenlegi formájában mind az EU-ra, mind pedig a tagjelöltekre negatív hatással jár. Így nem zárható ki teljesen, hogy ez a csatlakozási javaslat az egymásnak feszülő érdekellentétek mellett esetleg néhány tag csatlakozási hajlandóságának lanygulásához vezetne.

Nem valószínű, hogy az EU hajlandó lenne az alapelveken radikálisan változtatni vagy a pénzügyi előirányzatoktól jelentős mértékben felélelteni, ezért a javaslat időkeretét két részre célszerű bontani: a 2004–2006 közötti időszakra, valamint a 2007-tel kezdődő időszakra.

A 2004–2006 közötti időszak lehetőségei

2004-ben tagok lettünk – s ennek mind a magyar felkészülés, mind pedig az EU fogadókészsége oldaláról realitás van –, akkor a 2004–2006-os időszakra szóló költségvetési előirányzat, s ezen belül is az agrártámogatási és strukturális támogatás alapvetően fogja meghatározni Magyarország integrációját és az integráció gazdasági és társadalmi hatását. Így alapvető cél, hogy ezen belátható időszak esetében javítsuk mozgásterünket és a csatlakozás feltételeit.

Újra kell kérni a külföldiek *földvásárlásának* tárgyalását és fel kell emelni 15 évre (l: Olaszország, Dánia, Ausztria földtrörvényei).

A legkritikusabb terület, a közvetlen kifizetések esetében az alábbiakkal lehetnek megpróbálkozni.

- A százalékok emelése a 2004 és 2006 közötti, vagyis a legkritikusabb időszakban, esetleg megpróbálkozni az 50%-kal való indítással, ami ugyancsak 2013-ban érné el a 100%-ot.
- Az EU által előirányozottnál magasabban kialakított százalékkülönbséget a mezőgazdaság modernizálására, felzárkóztatására felhasználni;
  - ~ az átmeneti időszak csökkentése 5, esetleg 3 évre;
  - ~ a kvóták emelése, közelítése a jogosultsági szinthez: ez Magyarországon és a gabonafélék esetében például magasabb referencia-hozamok elismertetését jelentené, míg a szarvasmarha és a tej esetében az EU által javasolt kvóták mennyiségi emelésére lenne szükség.
- A hazai támogatások csatlakozás előtti emelése, hogy a közvetlen kifizetések nemzeti költségvetésből való kiegészítési lehetősége minél nagyobb legyen.

A vidékfejlesztési támogatások esetében meg kellene próbálkozni a költségvetés átstrukturálásával...

- A vidékfejlesztési összeg agrártámogatáson belüli 46%-os súlyát csökkenteni kellene, s az így felszabaduló összeget közvetlen kifizetésekre lehetne átcsoportosítani.
- A vidékfejlesztési jogcímekeket olyan irányba kellene bővíteni, hogy azok jobban szolgálják az új tagok agrárgazdasági szükségleteit: a tőkehiány enyhítését, a versenyképesség és a hatékonyság növelését, az agrármodernizációt.

Az új tagok nettó pénzügyi pozícióját javíthatná, ha átmeneti időszakra könnyítéseket kérnének befizetési kötelezettségeik teljesítésére.

Ha Magyarországnak is sikerülne átmeneti mentességet, esetleg könnyítést elérni a befizetési kötelezettségek teljesítésénél, s az így felszabaduló összeget agrártámogatásra költenék, akkor némileg ellensúlyozható lenne az EU gyengébb agrártámogatási ajánlata.

Ugyancsak manőverezési lehetőséget kínál az EU agrár-csatlakozási ajánlatának néhány olyan új eleme, mint a 0,3 hektáros minimumszint, a területalapú támogatás, valamint a részben önellátásra termelő gazdaságok 750 eurós támogatása. Vagyis igyekezni kell a jogosultsági kritériumokat, a jogosultak körét és a jogosultsági jogcímekeket minél szélesebben és saját érdekeinknek és speciális helyzetünknek megfelelően értelmezni. Így meg lehetne próbálni például a részben önellátásra termelő gazdáknak szánt évi 750 eurós támogatást 1250 euróra emelni.

A 2007 utáni időszak

Az eljövendő agrárreform célkitűzései az alábbi irányokba akarják továbbfejleszteni az EU agrárpolitikáját.

- Hangsúlyozni akarják az agrárszektor és a CAP multifunkcionalitását, vagyis azt, hogy nemcsak a szűken vett agrártermelést, élelmiszer-termelést foglalja magában. A vidéki lakosság megélhetésének biztosítását, a táj, a természet és a környezet védelmét.
- A jövőben nagyobb hangsúlyt akarnak adni a vidékfejlesztésnek és a környezetvédelemnek.
- A vidékfejlesztés a környezetvédelem a CAP, az európai agrármodell lényege.
- Az EU mezőgazdaságának piacorientáltabbnak és versenyképesebbnek kell lennie, így csökkenteni lehet protekcionizmusát és piactorzító intézkedéseit.
- Nagyobb hangsúlyt kell helyezni az élelmiszer-minőségre és az élelmiszer-biztonságra, amelyek egyre inkább versenyképességi és piaci pozíció szerzési-megtartási tényezőkké válnak.

A jövő nagy kérdése, hogy az EU mennyiben hajlandó elkötelezni magát a további agrárliberalizáció mellett. A piacvédelem csökkenésére, illetve a piacra jutás javításaira.

Az agrárreform végrehajtása, illetve annak milyensége alapvetően politikai akarat kérdése.

A közeljövőben kiderül, hogy a *hazai kormányzatok mennyire lesznek képesek Magyarország alapvető ágazata, azaz a mezőgazdaság, vidékfejlesztési, valamint a környezetvédelem támogatásainak növelése mellett kiállni, illetve ezek javításáért diplomáciai úton harcolni.*

Figyeljünk Mindszenty bíboros szavaira „Minderről alkudozhatunk, de hazánk szent földje felől soha” – és ne feledjük ahogy Márai Sándor írta: „A haza nemcsak a föld és hegy, halott hősök, anyanyelv, őseink csontjai a temetőben, kenyér és táj, *nem. A haza te vagy, szőröstül, bőrostül, testi és lelki mivoltodban: ő szült, ő temet el, őt éled és fejezed ki, mind a nyomorult, nagyszerű, lángoló és unalmas pillanatokban, melyek összessége életed alkotja. Az életed a haza életének egy pillanata is.*” Tehát nagy felelősségünk van.

Almásy Sándor

Új típusú mezőgazdasági vállalakozások Kárpátalja síkfeldi régiójában

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1991. évi „A földreformról” szóló törvényével a mezőgazdasági területtulajdon és -használat reformját irányozta elő, ami lehetővé tette a lakosság háztáji és kiegészítő gazdaságain kívül egyéni paraszti/farmer gazdaságok létesítését, míg az 1992-ben elfogadott „A föld tulajdonformáiról” alkotott törvény alapján a termőföld magántulajdonba kerülhetett (kvázi magántulajdon, mivel a „tulajdonos” a földet nem adhatta el, és a „tulajdonjog” nem volt örökölhető). Az 1994–1995-ös években két államelnöki – törvényerejű – rendelet jelent meg: „A mezőgazdasági termelési szféra reformjáról”, valamint „A mezőgazdasági vállalatok és szervezetek közös tulajdonába átadott föld vagyonnevesítésének rendjéről”. A rendeletek alapján a volt kolhozok – szövetkezeti szektor gazdaságai – vagyonnevesítése megtörtént, és mint kollektív mezőgazdasági vállalatok folytatták nagyüzemi tevékenységüket. Ugyanakkor, míg a szövetkezeti szektorban a korábbi „össznépi” földtulajdon nevesítésre került – nem határozva meg konkrétan a terület helyét -, addig az állami szektor gazdaságai esetében a mezőgazdasági termőföld állami tulajdonban maradt.

Az 1999. december 3-án törvényerőre emelkedett államelnöki rendelet „A gazdaság agrárszektora reformjának felgyorsítására irányuló halaszthatatlan intézkedésekről” Ukrajnában felszámolta a mezőgazdaság szovjetmintájú szövetkezeti szektorát. Megtörtént a valós vagyonnevesítés a megszűnt kollektív mezőgazdasági vállalatokban – előrebocsátva az eredményt –, ennek minden következményével együtt. Már a 2000. évben a több mint 10 ezer kollektív mezőgazdasági vállalat utódaiként 46%-ban gazdasági társaságok, 25%-ban új típusú szövetkezetek, 21%-ban egyéni tulajdonban lévő vállalkozások alakultak, míg megközelítőleg 800 volt kollektív mezőgazdasági vállalat földjei paraszti/farmer gazdaságok tulajdonába kerültek. Az emlí-

tett „eredményt” illetően mind a szakfolyóiratokban, mind a napisajtóban megjelent cikkek az új típusú gazdálkodó szervezetek és az egyéni paraszti/farmer gazdaságok problémáit emelik ki (a gazdálkodó szervezetek esetében a volt nagyüzem eszközállománya megbontás miatti alacsony hatékonyságát, míg az egyéni gazdaságok esetében elsősorban a starttőke hiányát).

Az első világháborút követő békeszerződések alapján Csehszlovákiához csatolt, majd a második világháború után a Szovjetunió – felbomlását követően Ukrajna – részévé vált Kárpátalja három, egymástól lényegesen eltérő természeti adottsággal rendelkező régiója meghatározza a mezőgazdasági termelés hatékony szervezeti formáinak lehetőségét. A Kárpátok magashegyi régiójában gyakorlatilag csak az egyéni – „őstermelő” – gazdálkodás feltételei adóttak. Részben ez vonatkozik az előhegyi régió járásaira is. A területi elhatárolás a statisztikai adatok alapján problematikus, mivel míg a magashegyi régió járásait – Rahó, Ökörmező, Voloc, Berezna – még egyértelműen el lehet különíteni, addig az előhegyi járások esetében ez már megoldhatatlan feladat (például a Técső járás a Tisza felső folyásától – előhegyi régió – a Kárpátok hegygerincéig terjed).

Kárpátalja négy síkfüldi – jelentős részben magyarok lakta – járása (Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős) területének döntő része a magyar nagyalföldi, az országhatáron átnyúló terület, ahol a mezőgazdasági termelés természeti feltételei gyakorlatilag azonosak a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg megye körülményeivel.

A már említett 1999. december 3-i államelnöki rendeletet megelőzően Kárpátalja négy síkfüldi járásában 61 állami gazdaságban (szovhoz), 13 kutatóintézeti és oktatási intézményi tangazdaságban, valamint 59 kollektív mezőgazdasági vállalatban folyt nagyüzemi termelés. Ugyanakkor 1130 paraszti/farmer gazdaság 5054 ha mezőgazdasági területtel rendelkezett. Figyelembe véve az egy egyéni gazdaság átlagosan 4,5 ha területét, ezt a termelészervezeti formát jogosan a háztáji és kisegítő kategóriába lehet sorolni (mindössze 18 paraszti/farmer gazdaságnak volt több mint 20 ha mezőgazdasági területe).

A szövetkezeti szektor (kollektív mezőgazdasági vállalatok) felszámolás után a síkfüldi régió járásaiban összesen 61,4 ezer fő kapott vagyonjegyet (ungvári járás 6,1 ezer, munkácsi járás 14,7 ezer, bereg-

szászi járás 21,3 ezer, nagyszőlősi járás 19,3 ezer), amit már – eszköz- és állatállomány-tulajdonjogon kívül – konkrét mezőgazdasági terület birtokbavételére is lehetett fordítani. A vagyonejgy-tulajdonosok közül elsősorban a nagyszőlősi járásban 6,1 ezer fő vette ki vagyonejgyét természetben, és a megkapott eszközöket, földterületet egyéni gazdaságuk fejlesztésére fordították. Ugyanakkor a megszerzett vagyont a beregszászi járásban 5,8 ezer fő, míg a munkácsi járásban 8,0 ezer fő bérbe adta az újonnan megalakult gazdálkodó szervezeteknek.

Az állami szektor gazdaságai esetében összetettebb volt a helyzet. A szovhozok szőlőültetvényei és árugyümölcsösei egy részét átadták a helyi települések tanácsi tulajdonába, és tanácsi határozattal az egyéni szektor gazdaságaiba kerültek. A szovhoz nagyüzemi művelésében maradt területek esetében – a mezőgazdasági terület állami tulajdonban való megtartása mellett – döntő többségben az ott dolgozók részes termelést vállaltak (munkabér helyett a termés 40-50%-át kapták meg). Gyakorlatilag ugyanez vonatkozik a kutatóintézetek és oktatási intézmények tangazdaságainak ültetvényeire is, míg a szántóterületen továbbra is nagyüzemi termelés folyik. A probléma az, hogy mind a szovhozok, mind a tangazdaságok jelentős része eredetileg a szövetkezeti szektor (kolhozok) gazdaságainak az 1950-es évek alatti átszervezése útján jött létre, így ellentétben például a szomszéd településen felosztott kollektív mezőgazdasági vállalat tagjaival, a szovhozok és tangazdaságok dolgozói nem kaphatnak vagyonejgyet.

A volt szövetkezeti szektor – kollektív mezőgazdasági vállalatok – megszűnése után Kárpátalja négy síkföldi járásában 78 korlátolt felelősségű társaság, 9 magántulajdonban lévő üzem, 6 új típusú termelőfeldolgozó szövetkezet jött létre, míg az állami szektor gazdaságai közül 17 gazdaság „nyitott”, 3 gazdaság „zárt” részvénytársasággá alakult át (a részvények bizonyos hányada az ott dolgozók tulajdonába került).

Az új típusú – a piacgazdaság követelményeinek megfelelő – gazdálkodó szervezeteket illetően ki kell emelni, hogy Kárpátalja síkföldi régiójában ezeknek a gazdaságoknak a menedzsmentje – az esetek többségében a volt kollektív mezőgazdasági vállalat vezetőségének a tagjai – diplomás (esetenként többdiplomás) szakember. Nem elhanyagolható tényező az sem – ennek a határon átnyúló gazdasági kap-

csolatok fejlesztésében van jelentősége –, hogy ezeknek a szakembereknek többsége magyar nemzetiségű vagy bírja a magyar nyelvet, és tisztában van a magyarországi agrárszféra jelenlegi helyzetével.

A megalakult és jogilag gazdálkodó szervezetként bejegyzett részvénytársaságok, korlátolt felelősségű társaságok, új típusú termelőfeldolgozó szövetkezetek, magántulajdonban lévő mezőgazdasági üzemek 2000–2002. évi eredményei rendkívül eltérőek. Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy ezeknek a gazdálkodó szervezeteknek a tulajdonukban lévő és bérelt mezőgazdasági területük állandóan változik, egyes területeket elidegenítenek, míg jelentős az egyéni gazdaságok tulajdonosaitól bérbe vett föld nagysága. Ugyanakkor az elmúlt két év magán viseli a kezdeti időszak nehézségeit.

Nem részletezve a kérdést, az egyes gazdálkodó szervezeteket illetően mint pozitív eredményt ki kell emelni a következőket. Az ungvári járás Tarnóc község központú „Konik” magántulajdonban lévő gazdaság (érdekes, hogy a tulajdonos ezt megelőzően járási főügyész volt) vetőanyag-termelésre szakosodott, és rendkívül nagy hatékonysággal működik. Ugyanez vonatkozik a beregszászi járás Nagyberég község „Atak” korlátolt felelősségű társaság elsősorban szántóföldi termékek termelésére is. Külön figyelmet érdemel a volt kolhozok, majd mezőgazdasági vállalatok konzervüzemeinek a helyzete. A beregszászi járás Borzsova község konzervüzeme német tőkebefektetéssel vegyes vállalattá alakult át, és termékeit a külpiac exportálja. Hasonló a helyzet a nagyszőlősi járás Péterfalva község konzervgyára esetében is, ahol viszont magyar üzleti körök szereztek résztulajdont, és a helyben termelt nyersanyagot – zöldség, gyümölcs – feldolgozva az Orosz Federáció piacára exportálják.

A tanulmány szerzőjének véleménye szerint viszont jelentős nagyságrendű lehetőségek maradnak kihasználatlanul az állattenyésztési termékek termelése terén, meghatározóan a keveréktakarmányt fogyasztó (sertés-, baromfi) ágazatokban. Kárpátalja mezőgazdaságának a „szűk keresztmetszete” a gabonagazdaság, mivel egy lakosra számítva a szántóterületi mindössze 0,15 ha, és síkföldi régióban sem haladja meg a 0,25 ha-t. Az egy lakosra jutó gabonatermelés 300 kg alatt van, és míg a múltban a központi alapokból történt évi 500-600 ezer tonna kiutalás biztosította az állattenyésztési ágazatok keveréktakar-

mány-szükségletét, addig ez a forrás jelenleg már megszűnt. Az eredmény előre jelezhető volt. Mind az állami tulajdonban maradt, mind a gazdálkodó szervezetek tulajdonába került baromfi és sertés-komplexumok abszolút többsége üresen áll (nincs biztosítva a baromfi- és sertésállomány takarmányellátása). Feltételezhető, hogy például, amennyiben a magyar üzleti körök tulajdont vagy rész tulajdont szereznek a Kárpátalja síkföldi régiójában fekvő nagy kapacitású – jelenleg ugyancsak kihasználatlanul álló – takarmányüzemekben, úgy a Magyarországról importált gabona-nyersanyagból előállított magas értékű keveréktakarmányra biztos piacot találnak a megalakult gazdálkodó szervezetek részéről. (A kérdést tovább bővítve lehetségesnek látszik a keveréktakarmány bázisán előállított termékek – egy ugyancsak vegyesvállalat alapítása esetében – exportja vagy reexportja, kihasználva az Ukrajna törvényhozása által nyújtott kedvezményeket).

Jelen tanulmányban nem térünk ki az állami szektor gazdaságai és a volt kolhozok, majd kollektív mezőgazdasági vállalatok melléküzemági kapacitásának kihasználási lehetőségére. Itt elég megjegyezni, hogy a beregszászi járás Nagyberég községben létesített német-ukrán vegyesvállalat ADIDAS-licenc alapján – 320 dolgozót foglalkoztatva – gyártott kapuskesztyűit a világ minden tájára exportálja.

Befejezésül fel kell hívni a figyelmet az alábbi körülményekre. Ismert tény, hogy Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása után megszűnt a külföldi befektetőknek nyújtott adó- és vámilleték-kedvezmény rendszere (ami maga után von(hat)ja egyes transznacionális és multinacionális cégek „távozását”). Ukrajna és Kárpátalja esetében más a helyzet. Az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által 1998 decemberében elfogadott „A beruházási tevékenység különleges rendszeréről Kárpátalján” törvény öt évig terjedő vámilleték- és többletértékadó-mentességet biztosít a területre behozott gépek és berendezések vonatkozásában, és a 250 ezer USD-t meghaladó beruházások esetében két évig terjedő nyereségadó-mentességet. (Ezt követően öt évig a nyereségadó kulcsa 50%.) Ugyanakkor, amennyiben a területen termelt termék exportra kerül, úgy ez kivitelivámilleték-mentes marad. Az említett „A beruházási tevékenység különleges rendszeréről Kárpátalján” törvény meghatározza a kedvezményezett ágazatok körét. Lényeges, hogy a kedvezményezett ágazatok között szerepel mind a

mezőgazdasági tevékenység, mind a mezőgazdasági termékek feldolgozása.

A fentiek függvényében feltételezhető, hogy a magyar üzleti körök – a tanulmány szerzőjének véleménye szerint ide tartoz(hat)nak a kis- és középvállalkozások is – kiemelt figyelmet fognak fordítani – kellő informáltság esetében – a Kárpátalja síkföldi régiójában létrejött agrárvállalkozásokkal történő gazdasági kapcsolatok fejlesztésére.

IRODALOM

- Ahrarna reforma v oblasztyi. Uzshorod, Oblaszna Derzsadminisztracije 2000. rik. C. 26
- Lengyel M. A.: Ahrarni vidnoszini na Zakarpatti: uroki minuloho i szucsaszniszty. Uzshorod, Patent. 1999. C. 272.
- Dr. Galó Miklós, Dr. Almásy Sándor, Dr. Balján Annusa: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja határmenti térségének közös vidékfejlesztési programjához (előtanulmány).
- Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testületének Közleményei, Nyíregyháza, Stúdió Kiadó. 2000. 49–62.
- Almásy Sándor, Galó Miklós, Balján Annusa: Az agrárreform újabb fejezete Kárpátalján. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2001. N^o3 292–296.

KÖNYVSZEMLE

Fonda Ferenc

A nemzeti radikalizmus gazdaságtana (Dr. Lentner Csaba tanulmányai)

A XX. század európai/magyar történelme, mint tudjuk, igencsak emberpróbáló történések együttese. Ennek a századnak az első harmadában – egyebek közt – kialakult a Bajcsy-Zsilinszky Endre nevével fémjelezhető „nemzeti radikalizmus”, említett nagy politikusunk főművének címe szerint.

Erre a kötetre – több tematikus pontján is –, emlékeztet a fiatal egyetemi tanár, Lentner Csaba könyve, aki az agrárproblémákkal, az államháztartás ügyeivel, bajaival „és” nemzetnevelési kérdésekkel foglalkozik a *Rendszerváltás és pénzügypolitika* (Akadémiai Kiadó, Budapest. 2005) című művében.

Abban is rokonnak érzem a két szerzőt, hogy mindkettőjüknek nagy érzéke van a történeti/kulturális hagyományhoz, hogy mindegyikük „koraérett” fiatal emberként tudatosan bekapcsolja a saját eszmélődését a nemzeti hagyományba, különös tekintettel nagy korfordulónk példaadó jeleseinak szellemi örökségére.

Az előttünk fekvő kötet szerzője – Somogyi Ferenc professzor szávaival élve – „a vegyesgazdaság evolúciós perspektíváit” nyomozza, gondolja végig, különös tekintettel a millenniumra, illetve a XXI. századra.

Ő nem rajzol „utópia térképet”, mint Somogyi professzor a tolsztoji, kolombuszi, platóni, illetve orwelli modellről, de ő is taglalja a politikum, az életvilág és főleg a gazdaság fő (aktuális) problémáit, a tulajdonlást, a munkamegosztást, a koordinációs mechanizmust, a világ-gazdasági viszonyrendszert, helyünket a világban.

Lentner számot vet azzal a felvilágosodás koráig visszamenő obligát kérdéssorral, amit Kant is átvett Voltaire-től, amit a mi Bessenyei

Györgyünk (Széchenyi „előfutára” minőségében) is feltett magának (egy katasztrófahelyzetben).

Az eredeti voltiriánus kérdések: kik vagyunk, hol állunk, hová tartunk és honnan jövünk? Kantnál, mint ismert, ez így hangzott: Was kann ich wissen, was soll ich tun, was darf ich hoffen, was ist der Mensch?

Kant az első kérdésre egy új metafizikával, a másodikra egy új erkölcsstannal, a harmadikra a „puszta ész határain belüli” religióval, végül a negyedikre a saját humánantropológiájával válaszolt.

De közgazdászeloideink is ezekkel a fő, kötelező (=obligát) kérdésekkel küszködtek, nemcsak Adam Smith, David Ricardo, de Cairnes és Carey és mások is.

Smith-t ma visszamenőlegesen manipulálják, még talán Amartya Sen és Kenneth Boulding is, de ők legalább tisztában vannak vele, hogy a Smith-féle vonal más, mint a Ricardo kezdeményezte elméleti attitűd. Mindezt Csikós-Nagy Béla is exponálta legújabb művében, hiányolva a közgazdaságtani főirány morális-humánantropológiai megalapozottságát, illetve a Gossen-törvények szerint botladozó powerful consumer mítoszát ironizálva, s hangot adva a Samuelson-féle Opus Magnum iránti ellenérzéseinek.

A gazdaságfilozófiában sem abszolút a liberális hegemonia, ám még azok is, akik követhetetlennek tartják a Sombart által „zseniális idiótának” tartott Gossen ún. törvényeit, legfeljebb a Civitas Humana-ig jutnak el, a „nemes közemberek” kitartására számítva. Ludwig von Miseses Gemeinwirtschaftja (Human Action), illetve August von Hayek főműve a példa rá, hogyan lehet ellenkező irányban túljutni „a keresleten és kínálaton”, mint ahogyan azt az általuk tisztelt magát „katolikus közgazdásznak” valló svájci Röpke cselekedte.

A liberalizmus, különösen a neoliberalis gazdaságtan, amellet, hogy szupermarketre emlékeztet, elvből tartja távol magát a metafizikától „és” a (nem a konzumidiótát, brókert alapul vevő) homo humanustól. Carl Schmitt német politológusnak messzemenően igaza volt, amikor a neoliberalizmus legellenszenvesebb, legpusztítóbb vonásának annak metafizikaellenességét tartotta. Ugyanez az ellenszenv Marxnál is megvan kezdettől fogva, érezhető a Bauer-fivérek, Max Stirner és Grün, Heinzen (mint „igazi szocialisták”) iránti ellenszenv-

ben – Marx ki nem állhatta azokat, akik „meggyőződésből buták és közönségesek”, noha nemigen olvashatott a maga korában közgazdasági bulvársajtót. Careyt, Bastiat-ot nem szerette vulgarizmusuk miatt, számára Bentham sem volt más, mint „a burzsuj butaság lángelméje”.

„Marx úgynevezett követői”, ahogyan Lukács György nevezte pártmunkásainkat (mára nagytőkéseinket), soha nem fogták fel, mit is akar Marx a nembeli emberrel, a szabad individualitással, a valódi közösséggel (szemben a bornírttal), avagy a marxizmus reneszánszáról ábrázoló Lukács az „Emberregésszel”.

Az újjgazdag harmadikutas semmivel sem jobb annál a Jeremy Benthamnál, akitől a mi Széchenyink is tudott (társadalompolitikai intézkedéseket) tanulni. Csakhogy a mai blairista nem Bentham jóléti függvényének, hanem a Pareto-optimumnak híve.

Az Épülszépül és az Egyreinkább elvtárs ma is hisz az épülésben, a szépülésben, az egyre kevésbé-t pedig defetizmusnak tartja. Ma liberális mezben mászkál, s ha államférfinak nézik (mert csak politikus egyébként), akkor a globalizációs eszmei bazarhoz fordulva gyártja napi (kommunikálendő) formuláit. Azon dolgozik, hogy a szegények még szegényebbek legyenek. Baloldali értékekről lírizál, de Business Week, a Fortune, a Wall Street Journal és a New York Times üzleti melléklete szellemében azt a jelszót követi, hogy „tartsuk jól a gazdagokat”, lesüllyesztve a népeesség zömét – Noam Chomsky szerint – a harmadik világ életnívójának szintjére.

Nincs annál nevetségesebb, vagy inkább tragikomikus, amikor az agrár-államtitkár Robert B. Reich Fischerman's Fable-jével eteti a magyar állattenyésztőket, nem mintha valaha is olvasta volna a Tales of a New America (Random House) New York, 1987. c. neoliborális mesegyűjteményt, de hallott valamit harangozni. Ha pedig D. H. Barash művét stb. lapozgatta, akkor is csak doktrinerként nyilvánul meg, ahogy Marx mondaná, helyi korlátoltságát kozmopolita göggel ötvözve, azt sem tudja, mit sóznak rá a honi viszonteladók.

Robert Heilbroner amerikai közgazdász 1993-ban könyvet jelentett meg a 21. századi kapitalizmusról. Ebben folytatta a gazdasági problémák természetéről kezdett kutatásait, megvizsgálta a hanyatlásnak indult „üzleti civilizáció” újabb vonatkozásait. Kissé másképpen, mint a nálunk is eléggé ismert Paul Kennedy, de neki is baja volt és

van az „üzleti civilizáció” fatal conceit-jével (végzetes önhittségével), mely utóbbit von Hayek a szocializmusnak tulajdonította. Heilbroner scenáriókat elemez a jövőre nézve, már ismerve azt az újabb kihívást, amit az ún. szocialista rendszer bukása jelent az amerikai világnak.

Mindezeket azért hozom szóba, mert az említett nyugati szerzőknek, politikusoknak, közgazdászoknak eszükbe sem jut, hogy fanyalogjanak szellemi elődjeiken, az angolszász közgazdasági kultúra megalapozóin, és – mondjuk – Comte-féle „pozitivista recepteket íráljanak a jövőendő lacikonyhája számára”. Ellentétben másokkal, a „menőbbek”-kel.

Mifelénk ez másképpen van, általában. A magyar neoliberalizmus képtelen a múlt, az eszmetörténet hagyományaihoz manipulációk nélkül visszanyúlni (gondoljunk a Széchenyi, Kossuth, Eötvös, Deák-recepcióra), ezért, mint a letűnt Rákosi/Kádár-korszakban, világsemantikákat keres, idegen tollakkal ékeskedik, friedmanita, giddensista lesz, ahelyett, hogy kissé körülnézne a magyar glóbuszon, visszagyökerezve saját közgazdasági eszmetörténetébe.

Lentner Csaba, akinek művét most bemutatjuk, mint fiatal tudós ismeri a korparancsot, a szakmait, a politikusit – ezt tanúsítja számunkra kötete, amely korábban íródott, de részben aktualizált elemzések gyűjteménye. Mint a címben előlegeztem, ez a tanulmányfüzér a nemzeti radikalizmus közgazdaságtanának tematikáit, mondandóját jeleníti meg.

A figyelmes olvasó „en lisant” felfedezheti a voltairei-kanti-Besse-nyei-féle obligát kérdéseket, specifikáltan természetesen a rendszer-váltás pénzügytani és társadalompolitikai összefüggéseire. Megtudjuk: hol állunk, hová tartunk, honnan jövünk.

Tisztázva, ki fizeti meg a privatizációt (az élelmiszergazdaságít, az iparit, a bankit stb.), milyen helyzetbe kerülünk agrárfinanszírozási rendszerünk hiányosságai, a modellalkotások (alternatívák, paradigmák) késlekedése, felemássága stb. miatt.

Lentner Csaba kiindulópontja elvileg megegyezik Petschnig Mária Zita Lehetett volna jobban c. cikkében (Cégvezetés, 1998. július) írottal, hogy ti.: „két kormányzati ciklusban, 1990–1998 között kitüntetett éveket éltünk, amikor a magyar gazdaság lényegi viszonyait tekintve paradigmát váltott: szocialistából kapitalista lett, mennyiségi nyitott-

sága – nem kevéssé a multinacionális cégek globalizáló, integráló hatásán keresztül – minőségivé vált”. Csakhogy: ha ketten mondják ugyanazt, az nem ugyanaz. Lentner egyébként sem „évszakonként” von mérleget, a paradigmaváltást is mindig konkrét területeken, mindig akut problémák esetében körvonalazza, nem egyéni gusztusról, szubjektív idioszinkráziáról van szó nála akkor, amikor a multikról, az agrárium, vagy a költségvetés finanszírozásáról beszél, inkább egyfajta Bewußtstein überhauptól, interszubjektív problémáról, mert ő, mint minden nemzeti radikális, népben-nemzetben gondolkodik. Semmi köze ahhoz, hogy Kupa Mihály, majd Békesi László, végül Bokros Lajos lelki életében milyen törések következtek be, midőn, olvassuk a lelki naplójában: „az államháztartás reformjával immár a harmadik pénzügyminiszter is elvérzett”. Bokros nevét Lentner le sem írja, mert nem moralizál, „politikai korrektség” örve alatt nem politizálja túl a közpolitikai, közgazdaságtani problémákat, nem fődí el a bajokat, ám Kasszandra-jóslatokba sem bocsátkozik. Frázisok, mindenhová beilleszthető kategória panelek nélkül ragadja meg a létproblémákat, nem harcol frázisokkal a frázisok ellen. Ő nem állítja azt sem, mint kiváló eszmetársa és egyetemi tanártársa, hogy a (gazdasági) rendszerváltást a kispadról kényszerült volna végignézni. Mint parlamenti képviselő egy egész törvénykezési ciklusban hallathatta szavát, aki hallotta és kellőképp tájékozott, észrevehette, Bajcsy-Zsilinszkyre emlékeztettek frappáns felszólalásai. Amelyek mögött mindig ott voltak aranyfedettként a Rendszerváltás és pénzügypolitikában az idén újraközölt tanulmányok, de a parlamenti tárgysorozat száraznak tűnő témáit színező történeti, kultúrhistoriai reflexiók füzerei is. Ami a fő, Lentner nem magasztalja a Szent Piacot és a Szent Globalizációt.

Immár másfél évtizede élünk az ún. rendszerváltás korszakában. Egykori tanulmányai, konferenciaanyagai újraközlésével, egyben felfrissítő aktualizálásával Lentner demonstrálja, hogy bár tettestárs nem, de jobbitó szándékú segítő s persze hiteles tanú is volt ebben a társadalmi átalakulásban. Lasch-sal szólva ő nem vett részt az „elitek lázadásában”.

Tudja és exponálja, hogy kik voltak az átalakulás nyertesei (winners), illetve vesztesei (losers), de nem gondolja, hogy ezek a reflexiók kategóriák „egy nulla összegű játék” eredményeit leírhatnánk a

legostobább angol/amerikai pletykalapok heti rovatainak modorában. Nem a kozmopolisz manírjairól van elvégre szó, és nemcsak szavakról, diskuráló diskurzusról, nem Helmut Schelsky, vagy Jürgen Habermas stb. helyett Foucault-ról, Luhmannról, hanem sors- és létkérdésekről, mely utóbbiak – mint amiként Tamás Gáspár Miklós a dekonstruktőr Derridáról elmésen megjegyzé – nem tűrik „a semmi cifrázását”.

Némely közgazdász-kollégánk, aki Schopenhauer berlini, vagy Nietzsche bázeli „bildungsphilisterei”-re emlékeztet, nemcsak vidégyűlöletében, hanem szakmai gögijében, még arra sem ügyel, hogy egy hosszú szacikkben eldöntse, a Nobel-díjas Coase-nek melyik is az igazi keresztneve, ti. Roald, Ronald avagy Roland. (Mert ez talán a Friedman-féle szabad választás speciális esete?) A baj itt a the Betrayal of Democracy=a demokrácia elárulása, nem Coase nevének „elírása”.

Lentner gyakran mondja az egyetemi hallgatóknak, hogy ő olyan, mint az egykori Aranypók Vállalat az ántivilágban, ugyanis nincs pardon, ő „ügyel a részletekre”. Tanulmányain látható ez a pedantéria. Noha olvasmányosan ír, semmiféle bon mot-t, geget, vicceket nem enged meg magának, diszkurzív gondolatmeneteit nem hajlandó feláldozni „jópofáskodásoknak”. Hiszen mindezt a témák, egy nemzet sorsának anomáliái stb. nem engedik meg. Amitai Etzioni élethosszát várja el.

Táblázatok, grafikonok ebben a gazdaságtani esszégyűjteményben nem önmagukért vannak, nagyon is takarékosan bánt, bánik velük az ifjú professzor, a legmegbízhatóbb, legkorrektebb segédtudományi (statisztikai, ökonometriai, banki jelentésszolgálati stb.) forrásokból mérítve, kerülve így is a ténymítizálást.

Magyarhon két korszaka (Kászonyi Dániel hasonló formulájával) szembesül főleg az elemzésekben. Ugyanakkor a szocializmus/piacgazdaság két korszaka az akut pénzügypolitikai, társadalompolitikai, nemzetpolitikai kérdések metszéspontján értékeltetik szerzőnk által, kitekintéssel a jövőre az egyébként hívó protestáns ember metafizikai hitével, reményeivel és szeretetével. Több helyütt tetten érhető az adys „protestáló hit és küldetéses vétó” attitűdje, egyúttal az immunitás, Ki-

rály István, Ady monográfusa által Cipolla-kórnak nevezett befolyásolhatóság ellen.

A nap feladata, amit Luther Márton közgazdász (Marx kifejezése) szerint az igazmondónak teljesítenie kell, nem teljesíthető megvesztegethetetlenség nélkül. Antropológiai etikája nem monhat ellent az „anonim keresztények” értékeinek, a homo oeconomicus-t a homo humanus-szal egyeztetnie kell.

Lentner a privatizáció, az agrárfinanszírozás, az agrárstratégia, az adópolitika, a hazai vállalkozásügy, a külföldi befektetések helyzete és jövője, a „magyar modell” kilátásainak számbavétele témaköreiben végez nagy ívű elemzéseket. Tudatosan vállalja a nemzetgazdász álláspontot, de nem „dezantropomorfizáló” szemlélettel!

Az egyes fejezetek, vagy inkább a keletkezési sorrendet is figyelembe véve tagolt tanulmány-sorozatok a téma analízisének módjától függően épülnek egymásra Lentner művében. Az ismétlések elkerülhetetlenek – az analízis más-más fénytörésben mutatkozik számunkra.

Makroökonómiai közelítésmód dominál a honi gazdaság, nemzetgazdaságunk tablóján, de szorosán vett mikro gazdaságtani gondjaink sem maradnak ki Lentner professzor látóköréből.

A banküzemi, lízingfinanszírozási, államadóssági, közraktározási, agrárpénzügyi problémákról a lehető legkonkrétabban, a tényfeltárás/értékbecslés merészségével kell szólnia minden érdemes elemzőnek Lentnert gyakorlati tapasztalatai teszik képesé a részletkérdések meggyőző felvetésére, illetve megválaszolására.

Külön kell említenünk a történeti nemzeti radikalizmusnak (amely a korai Röpke tertium daturjai iránti is a maga idejében, válságkorszakaiban fogékony volt) a cselekvési alternatívák, modellek, scenáriók iránti előszeretétét. A vegyes gazdaság evolúciós perspektíváiról van itt szó, amely miként már szoltam róla, nem használ ugyan metaforákat, de a teendők, a humánus szempontjából hasonló értelmet hordoz, mint a veszprémi Somogyi professzoré. Persze annak sem lenne akadálya, hogy Heilbronerrel, Kennedyvel komparáljuk Lentner javaslatait, elképzeléseit, hiszen elvi/színvonalbeli különbséget én nem látok közöttük – már a közgazdaságtudomány egyetemessége okán sem.

Lentner Csaba az általa vizsgált/javasolt modelleket mindig immans bírálóban/jellemzésben részelteti (újszülöttek számára mondom),

ezzel régi magyar elmélettörténeti-elméletképzési hagyományt követ. Erre nála akkor került (kerül) sor, amikor gazdaságpolitikusként medítál a finanszírozás, adóztatás, ingatlanpolitika, lízingügy stb. menedzseléséről.

Javaslati része tudományos konferenciákon, parlamenti sajtótájékoztatókon is elhangzott. Számos olyan van ezek között, amely felelős döntéshozók „értő füleire” várna, még inkább a részükről történő megoldásra.

Lentner eredeti gondolkodónak bizonyul, nem pedig ötlete-regető vigécnek, aki kibicelne folyvást egy „nullaösszegű játékban”. A „vesztesek” pártján áll. Nem titkolja, sőt büszke rá. Német nevéhez méltóan derekasan alapos. Gyakorlati ember és egyúttal akadémiai ember, aki a nagy Leibniz és az Accademia Berolinensa jelmondatával él: „*theoria cum praxi*”. Magyarságát vállalja, hiszen Illyés Gyula óta tudjuk, „magyar az, aki vállalja”.

Támogatónk:

AB-AEGON Biztosító Rt.

CIB Bank RT. (Sopron)

Pannon Víz Rt. (Győr)

SOLYDENT

Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. (Győr)

Ára: 1200 Ft